

Terenska nastava u nastavi geografije

Vinković, Marica

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:145067>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU**

TERENSKA NASTAVA U NASTAVI GEOGRAFIJE

Diplomski rad

IME I PREZIME STUDENTICE: Marica Vinković

STUDIJ: Jednopedmetni diplomski studij pedagogije

MENTORICA: prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, 2016. godina

SADRŽAJ

SAŽETAK	3
POPIS SLIKA	4
POPIS TABLICA	6
1. UVOD	7
2. TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU	8
2.1. Što je nastava	8
2.2. Zadatci nastave	10
2.3. Faktori nastave	13
2.4. Vrste nastave	16
3. TERENSKA NASTAVA U NASTAVI GEOGRAFIJE	18
3.1. Što je terenska nastava?	18
3.2. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature o terenskoj nastavi	20
3.3. Klasifikacija terenske nastave geografije	21
3.3.1. Terenska nastava prema trajanju	21
3.3.2. Terenska nastava prema opsegu	22
3.4. Priprema i provođenje terenske nastave geografije	23
3.4.1. Priprema nastavnika	24
3.4.2. Priprema učenika	28
3.4.3. Izvođenje terenske nastave	29
3.4.5. Zaključak terenske nastave	30
3.5. Terenska nastava u nastavi geografije u Velikoj Britaniji, Sloveniji i Češkoj	31
4. METODIČKI DIO	36
4.1. Terenska nastava geografije u praksi	36
4.2. Terenska nastava- Đurđevački pijesci	40
4.3. Terenska nastava-rijeka Drava	51
4.4. Evaluacija terenske nastave Đurđevački pijesci i rijeka Drava	65
5. EMPIRIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA	70
5.1. Cilj i problem istraživanja.....	70
5.2. Hipoteze	70
5.3. Metodologija istraživanja	70
5.4. Interpretacija rezultata istraživanja	72
5.5. Zaključak anketnog istraživanja	92
6. ZAKLJUČAK	95
7. LITERATURA	97
8. PRILOZI	102
8.1. Anketni upitnik za učitelje geografije	102
8.2. Anketni upitnik za učitelje razredne nastave	105
8.3. Anketni upitnik za učenike, evaluacija terenske nastave	108

SAŽETAK

Suvremena nastava učenika stavlja u središte odgojno obrazovnog procesa, a terenska nastava geografije je jedan od socijalnih oblika rada nastave koji to omogućava. Rad se bavi teoretskim aspektom terenske nastave geografije i zastupljenošću terenske nastave u nastavi geografije. Organizacija i provedba terenske nastave su vrlo bitni za ostvarivanje ciljeva terenske nastave geografije. Ona se odvija kroz pojedine faze od pripreme nastavnika, učenika, plana i programa terenske nastave, vrednovanja i evaluacije. Uspješnost u ostvarivanju ciljeva terenske nastave ovisi od didaktičko-metodičke pripreme učitelja i učenika. Dobra i temeljita priprema svih faza terenske nastave geografije opisana je u metodičkom dijelu rada metodom izravnog promatranja terenske nastave učenika osmih razreda. U radu su prezentirani rezultati istraživanja o zastupljenosti i važnosti terenske nastave geografije i terenske nastave u razrednoj nastavi te problemima koji se pojavljuju u organizaciji i realizaciji same nastave. Terenska nastava učenicima omogućava učenje u izvornoj stvarnosti, stjecanje geografskih znanja i vještina. Nacionalni kurikulumi Slovenije, Velike Britanije i Češke ističu veliku važnost terenske nastave geografije u geografskom obrazovanju učenika i stjecanju životnih vještina.

Ključne riječi: terenska nastava, nastavnik, učenici, faze terenske nastave, vrednovanje, prostor, geografska znanja i vještine

SUMMARY

Modern teaching places students in the centre of educational process and fieldwork in the teaching of geography is one of the social types of teaching that makes it possible to happen. This paper focuses on the theoretical aspects of fieldwork in geography and the presence of fieldwork in the teaching of geography. In order to achieve the teaching aims of fieldwork in geography, organisation and implementation of fieldwork are very important. For fieldwork to be successful, there are a few stages that have to be carried out: teachers' and students' preparation, fieldwork curriculum planning, assessment and evaluation. Successful achieving of the fieldwork aims depends on the didactic-methodical preparation of teachers and students. A good and thorough preparation of all stages of fieldwork in geography is being described in the methodological part of work, through the method of direct observation of fieldwork attended by the eighth graders. The paper presents the results of the research on the presence and importance of fieldwork in geography and fieldwork in teaching lower grade students, as well as the problems that appear in the organisation and implementation of the teaching process itself. Fieldwork brings students the reality of our world through first-hand experience along with providing them with the geographical knowledge and skills. National curricula of Slovenia, Great Britain and the Czech Republic emphasize the great importance of fieldwork in the teaching of geography during the geographical education of students and their development of life skills.

Keywords: fieldwork, teacher, students, fieldwork stages, evaluation, area, geographical knowledge and skills

POPIS SLIKA

<i>Slika 1. Didaktički trokut</i>	12
<i>Slika 2. Didaktički četverokut</i>	12
<i>Slika 3. Prattov model općeg poučavanja</i>	13
<i>Slika 4. Godina terenskog rada</i>	30
<i>Slika 5. Važnost terenske nastave</i>	32
<i>Slika 6. Geografska karta Đurđevačkih pijesaka, područje terenske nastave</i>	38
<i>Slika 7. Ulaz u geografsko-botanički rezervat Đurđevački pijesci</i>	39
<i>Slika 8. Upute učitelja učenicima pred početak rada timova</i>	39
<i>Slika 9. Orijentacija pomoću sata i Sunca</i>	41
<i>Slika 10. Postupak traženja kukca mravljeg lava</i>	42
<i>Slika 11. Ponavljanje pred pismenu provjeru</i>	43
<i>Slika 12. Pismena provjera 1</i>	47
<i>Slika 13. U isčekivanju rezultata pismene provjere</i>	47
<i>Slika 14. Završetak terenske nastave na Đurđevačkim pijescima</i>	48
<i>Slika 15. Isječak topografske karte rijeke Drave, 1: 25 000</i>	49
<i>Slika 16. Dolazak učenika Osnovne škole Kalinovac na terensku nastavu</i>	51
<i>Slika 17. Upoznavanje učenika sa mentorima terenske nastave</i>	52
<i>Slika 18. Učenici mentori upoznaju grupu sa zadacima terenske nastave</i>	52
<i>Slika 19. Rijeka Drava – Perutnica</i>	54
<i>Slika 20. Hidrogram rijeke Drave</i>	55
<i>Slika 21. Analiza hidrograma rijeke Drave</i>	55
<i>Slika 22. Riječni zavoj- meandar Drave</i>	55
<i>Slika 23. Riječni sprud na Dravi</i>	55
<i>Slika 24. Oznaka 190-og riječnog kilometra rijeke Drave</i>	56
<i>Slika 25. Granični kamen B-502 na desnoj obali Drave</i>	57
<i>Slika 26. Mala čigra</i>	57
<i>Slika 27. Bregunica</i>	57
<i>Slika 28. Završetak terenskog rada</i>	58
<i>Slika 29. Povratak učenika na početnu točku</i>	58
<i>Slika 30. Pismena provjera 2</i>	59
<i>Slika 31. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 1.</i>	63
<i>Slika 32. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 2.</i>	64

<i>Slika 33. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 3. ....</i>	65
<i>Slika 34. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 5. ....</i>	66
<i>Slika 35. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 7. ....</i>	66
<i>Slika 36. Grafički prikaz strukture učitelja geografije ŽSV-a Koprivničko-križevačke županije i učitelja razredne nastave prema godinama staža .....</i>	71
<i>Slika 37. Grafički prikaz rezultata za broj sati terenske nastave po razredima u INPP-ma u nastavi geografije i razrednoj nastavi. ....</i>	72
<i>Slika 38. Grafički prikaz zastupljenosti terenske nastave u radu učitelja geografije i učitelja razredne nastave .....</i>	73
<i>Slika 39. Grafički prikaz realizirane i nerealizirane planirane terenske nastave u INPP-ma učitelja geografije i učitelja razredne nastave. ....</i>	74
<i>Slika 40. Grafički prikaz sadržaja terenske nastave u geografiji i terenske nastave u razrednoj nastavi .....</i>	76
<i>Slika 41. Grafički prikaz terenske nastave prema trajanju u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	77
<i>Slika 42. Grafički prikaz zastupljenosti terenske nastave prema opsegu u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	78
<i>Slika 43. Grafički prikaz razreda s najvećim brojem planiranih sati ili dana u INPP-ma u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	79
<i>Slika 44. Grafički prikaz mišljenja učitelja o važnosti terenske nastave za stjecanjem boljih (geografskih) znanja i usvajanjem boljih (geografskih) vještina kod učenika u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	80
<i>Slika 45. Grafički prikaz zastupljenosti metoda u ostvarivanju ciljeva terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	82
<i>Slika 46. Grafički prikaz načina vrednovanja terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	83
<i>Slika 47. Grafički prikaz način vrednovanja učeničkih postignuća terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi .....</i>	85
<i>Slika 48. Grafički prikaz zastupljenosti područja na kojima se provodi terenska nastave geografije i razredne nastave .....</i>	86
<i>Slika 49. Grafički prikaz zastupljenosti pogodnih lokacija za provođenje terenske nastave geografije i razredne nastave na području K-k županije.....</i>	87
<i>Slika 50. Grafički prikaz mišljenja učitelja o najvećim problemima zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi geografije i razrednoj nastavi .....</i>	89

POPIS TABLICA

Tablica 1. Popis ispitanika istraživanja	69
Tablica 2. Struktura učitelja geografije i učitelja razredne nastave po godinama staža za školsku godinu 2015./2016.....	70
Tablica 3. Broj sati terenske nastave po razredima u INPP-ma u nastavi geografije i razredne nastave	71
Tablica 4. Zastupljenost terenske nastave u radu učitelja geografije i učitelja razredne nastave	72
Tablica 5. Zastupljenost realizirane i nerealizirane planirane terenske nastave u INPP-ma učitelja geografije i učitelja razredne nastave	74
Tablica 6. Sadržaji terenske nastave u geografiji i terenske nastave u RN.....	75
Tablica 7. Zastupljenost terenske nastave prema trajanju u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	76
Tablica 8. Zastupljenost terenske nastave prema opsegu u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	77
Tablica 9. Razredi s najvećim brojem planiranih sati ili dana u INPP-ma u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	78
Tablica 10. Mišljenja učitelja o važnosti terenske nastave za stjecanjem boljih (geografskih) znanja i usvajanjem boljih (geografskih) vještina kod učenika u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	80
Tablica 11. Zastupljenost nastavnih metoda u ostvarivanju ciljeva terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	81
Tablica 12. Način vrednovanje terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	82
Tablica 13. Način vrednovanja učeničkih postignuća terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi	84
Tablica 14. Zastupljenost područja na kojima se provodi terenska terenske nastave geografije i razredne nastave	85
Tablica 15. Zastupljenost pogodnih lokacija za provođenje terenske nastave geografije i razredne nastave na području Koprivničko-križevačke županije	86
Tablica 16. Mišljenja učitelja o najvećim problemima zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi geografije i razrednoj nastavi	88

1. UVOD

Nastava je planski osmišljen i organizirano vođen odgojni i obrazovni proces u kojem se ostvaruju odgojni zadatci pod vodstvom učitelja on se može organizirati u učionici ili izvan nje. Jedan od načina organiziranja nastave izvan učionice je i terenska nastava. Geografski terenski rad omogućava izravno promatranje, proučavanje i upoznavanje prostora gdje se učenici upoznaju s izvornom stvarnošću. Smatra se da je terenska nastava metoda s najvećom stručnom i nastavnom vrijednošću u nastavi geografije. Ovaj oblik nastave je naročito važan za nastavu geografije u stjecanju znanja, vještina i odgojnih vrijednosti. Kroz ovaj oblik nastave odvija se učenje otkrivanjem u neposrednoj životnoj stvarnosti s kojom se učenici susreću. Kako bi terenska nastava u nastavi geografije što uspješnije bila realizirana potrebno je prije svega napraviti detaljni plan svih aktivnosti i pravila ponašanja. Uspjeh u realizaciji svih ciljeva terenske nastave u nastavi geografije ovisi u velikoj mjeri o pripremljenosti učitelja i učenika. Učitelj je taj koji planira, priprema, koordinira, vrednuje i evaluira terensku nastavu učenika. Terenska nastava je oblik izvanučioničke nastave kojom se realiziraju planirani programski sadržaji izvan škole. Terenska nastava izrazito je važan socijalni oblik rada jer pruža mogućnost primjene usvojenog znanja u nastavi geografije. Ovom nastavnom metodom se razvija geografsko odnosno logičko mišljenje i vizualno pamćenje kod učenika. Naglasak se stavlja na upoznavanje geografskih obilježja užeg i šireg zavičaja.

Radom se želi istražiti važnost terenske nastave u nastavi geografije te njen doprinos u uspješnijem usvajanju nastavnih sadržaja, upoznavanju životnog prostora i razvijanje geografskih vještina kod učenika.

Metodički dio rada opisuje terensku nastavu u praksi kroz aktivno sudjelovanje učenika na terenu koji pokazuje svu složenost u organizaciji i provedbi terenske nastave, ali i njenu važnost u stjecanju novih i primjeni već stečenih znanja na terenu.

Učitelji kao nositelji odgojno-obrazovnog procesa su ključni u pripremi i realizaciji terenske nastave te se u radu istražuje njihovo mišljenje o zastupljenosti terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi, te problemi s kojim se susreću kroz terensku nastavu, kao i metode i oblici koje primjenjuju za terenski rad. Terenska nastava kao socijalni oblik rada učenicima treba olakšati usvajanje nastavnih sadržaja, omogućiti istraživačku i zanimljiviju nastavu, a stavovi i mišljenja učenika o terenskoj nastavi istražiti će se anketnim upitnikom.

2. TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

Po svim definicijama geografije kao znanosti, predmet njezinog proučavanja je geografski prostor. Čitava Zemlja ili jedan njezin dio, ono su što geografi proučavaju. Jedan od ciljeva geografskog obrazovanja je razvijanje geografskog mišljenja. Da bi se ostvario cilj nastave geografije potrebno je ostvarivanje ishoda učenja, a u njihovom ostvarivanju koriste se razne nastavne metode, odnosno socijalni oblici rada. Kako je predmet istraživanja geografije prostor onda on treba biti znatno zastupljen u nastavi geografije terenskom nastavom. Organizacija nastave temelji se na suvremenim znanstvenim spoznajama o nastavnim čimbenicima, sadržajima, te procesima učenja i poučavanja. Učitelj određuje svrhu, cilj, zadaće i zadatke terenske nastave. Utvrđuje potrebno znanje i vještine te planira aktivnosti za učenike. Kako bi terenska nastava bila uspješno izvedena potrebna je temeljita i stručna priprema učitelja i učenika. Zbog važnosti terenske nastave u odgojno-obrazovnom procesu nastave geografije, ali i drugih predmeta prvi dio rada bavi se temeljnim pojmovima, ciljevima, zadacima i oblicima nastave koja je proces interakcije između nastavnika i učenika kao faktora nastave uz nastavne sadržaje.

2.1. Što je nastava?

U tradicionalnoj didaktici nastava se shvaća kao racionalno organizirana odgojno-obrazovna djelatnost u kojoj sudjeluju subjekt odgoja i obrazovanja učenja (učenik), sadržaji obrazovanja i onaj tko organizira, posreduje u procesu odgoja i obrazovanja nastavnik, učitelj (Lavrnja, 1998: 16).

Nastava je interakcijsko događanje kojem učenici pod vodstvom profesionalno osposobljenih nastavnika planski, a u za to posebno stvorenim ustanovama (školama), usvajaju i dalje razvijaju odabrane kulturne sadržaje sa svrhom što boljeg socijaliziranja, kvalificiranja i personaliziranja (Pranjić, 2005: 284).

Šimleša (1978: 237), ističe da je nastava jedinstven odgojno-obrazovni proces koji se pod nastavnikovim rukovodstvom odvija planski i sistematski s jednom relativno stalnom skupinom učenika, a s ciljem da se obrazuje i odgoji svestrano razvijena ličnost.

Suvremenu definiciju nastave određuje Skok (2002: 5), nastava je planski osmišljen i od strane nastavnika, organizirano vođen odgojni i obrazovni proces u kojem se ostvaruju i neki odgojni zadatci.

Po Jelaviću (2008:20), nastava je vid odnosno pojavni oblik organiziranog učenja u okviru neke ustanove kojoj je cilj odgoj i obrazovanje njenih sudionika.

Stevanović, (2001:73) nastavu smatra kao posebno organizirani simultani odgojno-obrazovni rad koju organiziraju za to osposobljeni stručnjaci u posebnim institucijama. Ona je i rad koji je vrlo zahtjevan i složen koji ima zajedničke karakteristike s drugim oblicima ljudske djelatnosti.

De Zan (2005:91) ističe: nastava je specifičan proces spoznavanja, koji se razlikuje od spoznajnog procesa u znanosti, ponajprije time što učenik/učenica u nastavi spoznaje ono što je u znanosti već poznato, otkriveno.

Prema Matijević i Bognar (2002), nastava je shvaćena kao zajednički rad nastavnika i učenika te da se očekuje više raznovrsnih aktivnosti učenika.

Nastava je planska interakcija nastavnika i učenika kojom se izgrađuju predmetne, socijalne i osobne kompetencije u institucionalnom okviru škole ili školi sličnih ustanova (Meyer, 2002: 35) po kome su bitna obilježja nastave :

- Nastava je proces interakcije između nastavnika i učenika koji je u načelu konstruiran dijaloški, a ne hijerarhijski.
- Nastava je uklopljena u određen institucionalni okvir i teži trajnosti.
- Ako sve ide kako treba, ona se odvija planski i usmjerava k određenom cilju.
- Ona se struktuiru u skladu s nastavnim planom i programom (kurikulumom).
- Ona se odvija u zajedništvu nastavnika i učenika. Zbog toga valja točno naznačiti pravila, rituale i područja učenja i poučavanja.
- Ona ne služi samo poučavanju, već i odgoju i stjecanju socijalne i osobne kompetencije.
- Ona iziskuje pedagoški oblikovanu okolinu (razred, školu i eventualno mrežu međusobno povezanih mjesta za učenje).
- Provođi je znanstveno kvalificirano osoblje i pod nadzorom je države.

Pod pojmom nastava podrazumijeva se namjeran, intencionalan odgojno-obrazovni proces koji se odvija po određenim planovima i programima rada, što se odnosi na školsku nastavu (Poljak, 1991).

Na temelju različitih određenja nastave od više autora ne može se zaključiti da postoji jedna jedinstvena definicija nastave, ali se svi autori slažu da je nastava planski odgojno-obrazovni proces u kojem se odvija interakcija nastavnika i učenika. Nastava je dinamičan proces koji podrazumijeva zajednički rad učenika i nastavnika planiranjem i pripremanjem zajedničkih aktivnosti uz aktivno sudjelovanje u realizaciji te zajedničkoj procjeni krajnjih ishoda (postignuća) tih aktivnosti.

Nastava, temeljni dio školskog rada u kojem se planski i organizirano provodi odgoj i

obrazovanje učenika prema propisanome nastavnom planu i nastavnome programu (Hrvatska enciklopedija).

Nastava kao najvažnije suvremeno pedagoško sredstvo odgoja ne može se razumjeti samo kao tehnologija postupanja (metode, postupci, nastavna sredstva i pomagala) nego se moraju razumjeti njene šire teorijske zasade u određenim kulturama i društvima kao i vrijednosne varijacije tih kultura (Vujčić, 2013:368).

2.2. Zadatci nastave

Nastava kao i svaka druga aktivnost ima određene zadatke i ciljeve koji su polazište i ishodište svakog odgojno-obrazovnog procesa. Cilj nastave proizlazi iz društvene potrebe za obavljanjem određenih vrsta poslova, a iz cilja proizlaze ishodi učenja koji se ostvaruju kroz obavljanje zadataka u neposrednoj nastavi. Ishodi učenja osnovno su polazište za ostvarivanje i vrjednovanje obrazovnih ciljeva prihvatljivih za društvo. Obrazovni ciljevi ili ciljevi učenja opisuju što nastavnik čini da bi učenici znali izvršiti na kraju određenog razdoblja učenja. Ishodi učenja za razliku od obrazovnih ciljeva definiraju ono što bi morao znati učiniti učenik, a ne nastavnik. Zadatak nastave je aktivnost učenika usmjerena na sadržaj učenja ili vježbe, pri čemu se rezultat može opažati i mjeriti u odnosu prema određenom kriteriju. Teško je definirati samo jedan zadatak nastave svi se oni međusobno prožimaju i proizilaze jedni iz drugih.

Ishodi učenja su iskazi kojima se izražava što će učenik znati, razumjeti ili biti u mogućnosti učiniti nakon što završi određeni proces učenja (Marinović 2013). Autorica nadalje ističe da suvremena nastava s pitanja što i kako radi nastavnik, prelazi na pitanje kako uči i što radi učenik. Sveučilište u Warwicku (2011) definira ishode učenja kao sposobnosti i znanje koje će student posjedovati po završetku tečaja. Oni su podijeljeni su u četiri kategorije za učenje:

1. znanje i razumijevanje;
2. specifične vještine su praktične vještine, od kojih je praksa sastavni dio, na primjer laboratorijske vještine, znanje jezika, vještine savjetovanja;
3. kognitivne sposobnosti, intelektualnih sposobnosti, kao što su razumijevanje metodologije, sinteza, evaluacija i sposobnosti za kritičku analizu;
4. ključne vještine su vještine koje su lako prenosive na zapošljavanje u drugim kontekstima, kao što su pisane i usmene komunikacije, koji rade u timu, rješavanje problema, računanja i IT vještine.

Learning outcomes, odnosno ishodi učenja su jasno i precizno napisana izjava o tome što bi učenik trebao znati, razumjeti, moći napraviti (demonstrirati) vrednovati po završetku procesa učenja. Oni se odnose na učenika, a ne na nastavnika koji ih formulira (Čižmešija 2009). Ishodi učenja su skup sposobnosti koje govore što će student znati, razumjeti ili biti sposoban raditi nakon završetka obrazovnog procesa (Lončar-Vicković, Dolaček-Alduk, 2009). Marinović (2011) ističe da ishodi učenja su jasno iskazane tvrdnje napisane od strane učitelja o tome što se od učenika očekuje da zna, razumije i/ili da je sposoban pokazati nakon završetka procesa učenja.

Određeni skup znanja, vještina i sposobnosti za život i rad koje pojedinac stječe u procesu učenja su ishodi učenja. Rezultati su izjave o tome što učenik očekuje da on zna, razumije ili je u stanju učiniti na završetku svog učenja. Ishodi učenja u skladu su s unaprijed određenim standardima znanja, vještina i potencijala koje se povezuju s kvalifikacijom (Brkić, 2012). Ishodi učenja su izjave o tome što učenik zna, razumije i što će moći učiniti na kraju procesa učenja, koji su definirani u smislu znanja, vještine i kompetencija (OJ EU, 2008. u Kirsch, 2012). U EQF-u ishodi učenja prikazuju se kroz znanja (činjenice, načela i pojmovi), vještine (spoznajne i praktične) i kompetencije kao što su sposobnost preuzimanja odgovornosti i iskazivanje neovisnosti (EQF četvrta publikacija, 2013: 13).

Prema Kovač (2013) kod formuliranja ishoda učenja važno je precizno izraziti željenu aktivnost učenika kojom će demonstrirati stečeno/usvojeno znanje ili vještinu jer upravo na temelju tih aktivnosti će se mjeriti odnosno pratiti postignuće učenika koje će nastavnik ocijeniti.

Dva su temeljna pravila za formuliranje ishoda učenja:

- fokusirati se na ono što će student moći/bititi u stanju napraviti nakon određenoga razdoblja studiranja (a ne što će nastavnik činiti tijekom izvođenja određenoga kolegija ili o kojim sadržajima će biti riječi)
- odrediti jasne, konkretne i precizne (mjerljive) ishode učenja (Kovač, Kolić-Vehovec, 2008:13).

Poljak (1991), ističe tri skupine zadataka koji cjelovito pokrivaju proces nastave i učenja:

- **Materijalni** (obrazovni) zadatci nastave stjecanje znanja o objektivnoj stvarnosti koja se proučava u nastavi pojedinih predmeta. Ostvarenjem materijalnog zadatka nastave učenici trebaju usvojiti brojne činjenice i generalizacije koje proizlaze iz propisanih nastavnih sadržaja. Zbog isticanja materijalnog zadatka kao jedinog i osnovnog zadatka nastave do kraja 19. stoljeća takva koncepcija nastave i školovanja nazivala se didaktičkim materijalizmom. Njime se naglašava usvajanje, prenošenje,

stjecanje znanja kao sustava činjenica i generalizacija prema njihovu opsegu, dubini i stupnju njihove korisnosti i primjenjivosti.

- **Funkcionalni** (formativni, formalni) zadatak nastave odnosi se na razvijanje brojnih i raznovrsnih ljudskih sposobnosti senzornih, praktičnih, izražajnih, intelektualnih. Njime postizemo razvijanje psihofizičkih funkcija u učenika posredstvom raznih aktivnosti. Didaktički funkcionalizam razvio se na početku 20. stoljeća kao odgovor na didaktički materijalizam i tumačio je obrazovanje isključivo kao razvijanje psihofizičkih funkcija, dok znanje nema neki značaj.
- **Odgojni** zadatci nastave, nastava uz stjecanje znanja i razvijanje sposobnosti istodobno i odgaja učenike i taj odgoj proizilazi iz materijalnih i funkcionalnih zadataka. Odgojni zadatak nastave odnosi se na formiranje odgojnih vrijednosti i stavova (moralnih, estetskih i radnih), razvoj onih obilježja koja se odnose na formiranje i samoformiranje ličnosti. Osobine ličnosti koje se razvijaju u procesu nastave i učenja su preciznost, točnost, stavovi, uvjerenja, kooperativnost...

Među najpoznatijim klasifikacijama zadataka nastave je Bloomova taksonomija obrazovnih ciljeva koja je kasnije revidirana. Zadaci nastave prema Bloomovoj taksonomiji su razdijeljeni u tri skupine kategorija (područja):

- **Kognitivno**

Mišljenje, znanje, rješavanje problema, intelektualne sposobnosti.(sažimanje, povezivanje informacija, uspoređivanje, klasificiranje...)

- **Psihomotoričko-motoričko**

Manipulativne i motoričke sposobnosti učenika (refleksni pokreti, gruba i precizna motorika, sposobnosti zapažanja, neverbalno komunikacijsko ponašanje, socijalni kontakti)

- **Afektivno**

Razvoj trajnih vrijednosnih sustava, razvoj obrazaca ponašanja, timskog rada stavova, emocija i međuljudskih odnosa.

U Bloomovoj taksonomiji predstavljeno je šest temeljnih razina postignuća učenika koje se kreću od najnižih koje pretpostavljaju jednostavnije pristupe učenju prema višim koje zahtijevaju korištenje složenijih pristupa učenju.

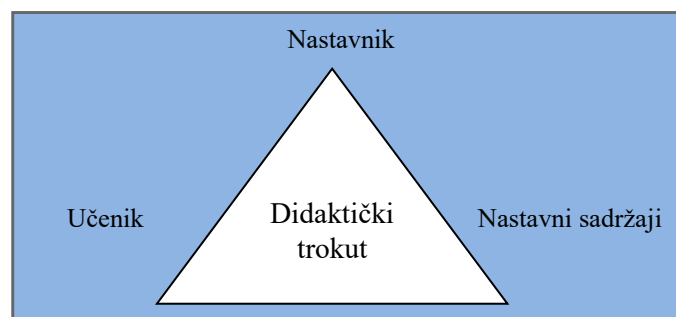
- **poznavanje činjenica**, sposobnost prizivanja činjenica, klasifikacija, definicija, teorija)
- **razumijevanje**, sposobnost transfera podataka iz jednog oblika u drugi; interpretacija važnosti podataka)
- **primjena**, sposobnost primjene znanja, iskustva i vještine u novoj situaciji)

- **analiza** (sposobnost razdvajanja informacija na različite dijelove)
- **vrednovanje**, sposobnost davanja procjena, argumenata, kritika)
- **sinteza/stvaranje**, sposobnost stvaranja novih informacija ili uradaka na osnovi prikupljenih podataka (Kovač, 2013).

Suvremeno obrazovanje se shvaća kao jedinstvo znanja i sposobnosti, te u istom jedinstvu treba naglašavati materijalnu i funkcionalnu zadaću nastave. Naime, znanje je temelj i pretpostavka za razvoj sposobnosti, ali su i sposobnosti uvjet za usvajanje novih znanja. Da bi prema suvremenoj koncepciji obrazovanje bilo potpuno, učenici trebaju usvojiti znanja i razviti sposobnosti.

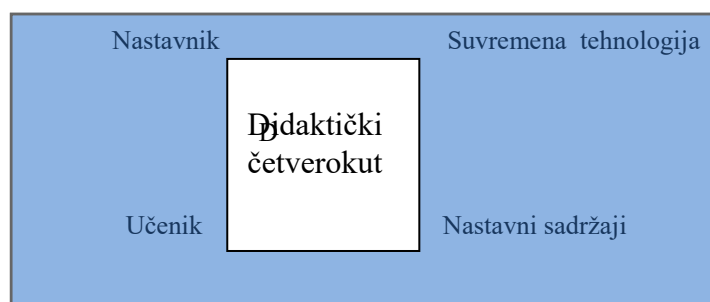
2. 3. Faktori nastave

Nastavu čine tri glavna faktora: nastavnik, učenik i nastavni sadržaj. Nastavnik je kvalificirani stručnjak koji poučavanjem učenika organizira efikasan proces obrazovanja, pa i nastave u cjelini. Učenik sistematskim poučavanjem nastavnika i samostalnim učenjem stječe obrazovanje. Nastavnim sadržajima, odnosno obrazovnim sadržajima, određuje se program obrazovanja koji je potrebno ostvariti. Klasična (tradicionalna) nastava obuhvaća 3 temeljne komponente (*slika 1*).

Slika 1. *Didaktički trokut*

Nastavnik je temeljni subjekt nastavnog procesa i ima dominantnu ulogu, određuje što, kako i na koji način će se raditi, učenik se nalazi u položaju objekta odgojno-obrazovnog procesa. U suvremenoj nastavi nastavnik i učenik su subjekti tog procesa, a nastava je prije svega komunikacijski proces u kojem nastavnik i učenik zajednički rade i angažiraju se na ostvarivanju ciljeva i zadataka nastave. Suvremena nastava je upotpunjena suvremenom tehnologijom koja predstavlja četvrtu dimenziju (*slika 2*) obrazovnog procesa i nastavnik ima ulogu personalnog medija (Poljak, 1991).

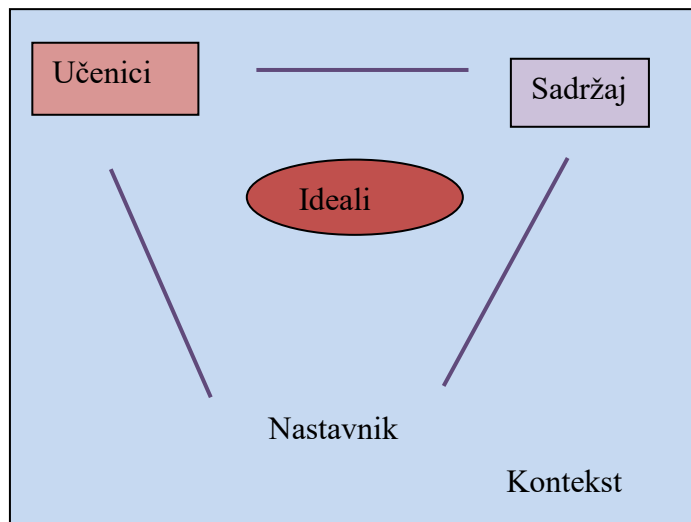
Slika 2. Didaktički četverokut

Matijević i Radovanović (2011), ističu kako je nastava zajednički rad nastavnika i učenika te da se očekuje više raznovrsnih aktivnosti učenika. Da bi se mogle provoditi raznovrsne aktivnosti učenika potrebno je u školama osigurati prostor i opremu. Autori smatraju da uloga nastavnika kao predavača koja je dominirala u prošlosti treba biti zamijenjena nastavnikom kao organizatorom, mentorom, menadžerom, instruktorom i suradnikom.

Iz navedenog možemo zaključiti da se od nastavnika očekuje da bude kreativan, poduzetan, empatičan, da organizira i realizira nastavne sadržaje i zadatke, motivira i formulira stvarne probleme i osposobljava učenike za aktivno korištenje različitih informacija i slično.

Prema Stevanović, (2002) kreativan nastavnik u svom radu brine o osjećajima svojih učenika i njihovoj osobnosti, a ne samo o intelektualnom ili emocionalnom razumijevanju.

On kod učenika razvija i vrednuje mišljenje, zalaže se za dijalog, a ličnost učenika stavlja ispred gradiva. Komunikacija između nastavnika i učenika se znatno promijenila primjenom informacijske tehnologije u nastavi što je omogućilo učenicima brže i jednostavnije učenje nastavnih sadržaja i aktivnije uključivanje u nastavni proces. Primjena informacijske tehnologije u nastavi je omogućila odmak od klasične predavačke nastave i učenici su sada u središtu jer nastava se zbog njih i organizira. Nastavnik je taj koji poučava osmišljavanja i primjenjuje aktivnosti koje kod učenika potiču učenje. Za nastavnika koji pri planiranju, osmišljavanju, pripremanju i izvođenju nastave razumije i uvažava sve elemente Prattovog općeg modela poučavanja kaže se da je uspješan (*slika 3*). Prattov se model sastoji od 5 elemenata: nastavnik, učenici, sadržaji, ideali i kontekst.

Slika 3. Prattov model općeg poučavanja

Teorija Johna Deweyja ističe da je učitelj reflektivni praktičar, koji poučava s promišljanjem koji radi na neprestanom poboljšanju poučavanja i odgovoran je za vlastito učenje.

(Korthagen i Wubbels 2001, u Čudina-Obradović, Brajković, 2009: 81, 82).

Refleksivni učitelj:

- sposoban je samostalno osmisliti situacije učenja i teme izučavanja i tome pridaje veliku važnost
- propituje vlastito iskustvo poučavanja i na temelju toga donosi zaključke
- zna što još želi naučiti
- sposoban je jasno opisati i analizirati svoje funkcioniranje u odnosima s drugima

Pranjić (2005) ističe da nastavni sadržaji kao treći faktor nastave čine materijalnu osnovu za proces učenja i usredotočeni su na konkretni cilj i nije ih moguće sasvim funkcionalizirati.

Nastavnik je taj koji vrši:

- didaktičku analizu, odabire gradivo, odnosno aspekt gradiva
- didaktičku redukciju, svođenje na razinu shvaćanja i doživljavanja učenika
- didaktičko sekvenciranje, raspored elemenata gradiva prema redosljedu učenja

Kako se učenici razlikuju po sposobnostima kod usvajanja nastavnih sadržaja vrlo važno je u nastavi primjenjivati načelo diferencijacije

2. 4. Vrste nastave

U didaktičkoj literaturi ne postoji jedinstvena klasifikacija nastave zbog različitih kriterija.

Kriteriji razlikovanja nastave mogu biti:

- obvezatnost (redovna, izborna, fakultativna)
- trajanje (nastava po epohama, tečajna nastava, mikronastava)
- mjesto održavanja (učionička, izvanučionička, nastava na daljinu)

Poljak (1991), ističe kako nastava predstavlja temeljni odgojno-obrazovni potencijal škole i izdvaja:

- redovnu nastavu
- dopunsku nastavu
- izbornu nastavu
- produžnu nastavu
- dodatnu nastavu
- fakultativnu nastavu

Zbog različitih odgojno-obrazovnih potreba učenika organizira se:

- redovna nastava kao temeljni organizacijski oblik nastave u redovnom školovanju za sve učenike.
- dopunski rad (nastava) provodi se s učenicima koji imaju posebne potrebe, odnosno određene poteškoće u učenju prilagođavanjem opsega i dubine nastavnih sadržaja kroz individualni program za svakog učenika.
- dodatni rad (nastava) provodi se kroz individualni program s učenicima koji pokazuju veće sposobnosti i žele produbiti i proširiti svoja znanja što im ne omogućava redovna nastava.
- izborna nastava odnosi se na određena nastavna područja koje učenici odabiru prema svojim sklonostima i nakon odabira postaje obvezna za učenika.
- fakultativna nastava se odnosi na nastavne predmete ili područja koje učenik dobrovoljno odabire i nije obvezna (Cindrić, Miljković, Strugar, 2010).
- nastava na daljinu model nastave u kojem nema izravnih susreta i organiziranih nastavnih situacija. Prvi medij koji se koristio u tom modelu bilo je **pismo** kojim su se slali zadaci za samoobrazovanje učenika. Ovaj model nastave bio je svojevrsan oblik individualne nastave u kojoj su samo dva subjekta jedan nastavnik i jedan učenik. Ovisno o dominirajućim medijima i nastavnoj komunikaciji govori se o više vrsta nastave na daljinu (Matijević, 2000).

Sve navedene vrste nastave organiziraju se u školi unutar redovnog školskog sustava pod neposrednim vodstvom nastavnika. Međutim postoje vrste nastave koje se odvijaju izvan škole kao što su: seminari (tečajevi), dopisna nastava i slično.

3. TERENSKA NASTAVA U NASTAVI GEOGRAFIJE

3.1. Što je terenska nastava?

Odgov i obrazovanje na terenu ili nastava u prirodi poznati su način učenja i poučavanja još u vremenu od J. A. Komenskog koji je naglašavao smisao učenja o prirodi istraživanjem i zapažanjem. Važnost učenja promatranjem naglašavao je J. H. Pestalozzi koji je poticao organiziranje pedagoških izleta u prirodu i učenje promatranjem. Po njemu „najveća kvaliteta spoznavanja i opažanja predmeta je na mjestu gdje se nalazi“ (Husanović-Pejnović, 2011:45). Njemački pedagog Friedrich Fröbel smatrao je da djeca uče cijeniti prirodu boraveći u njoj. Ova dva pedagoga često smatraju utemeljiteljima izvanučionične nastave. „Izvanučionična je nastava oblik nastave koji podrazumijeva ostvarivanje planiranih programskih sadržaja izvan škole“ (Vilić-Kolobarić, 2008: 13). Terenska je nastava jedan tip izvanučionične nastave. Provođenje terenske nastave u praksi je poznato već od prije, samo se zbog tehnologije rada mijenjala njena didaktička organizacija (Skok, 2002). Terenska nastava kao oblik izvanučioničke nastave pedagoški je učinkovita i znatno zastupljenija u suvremenoj nastavi, naspram tradicionalne predavačke nastave.

Prema Čukelj, (2009) terenskom se nastavom geoprostor promatra kao jedinstvo prirodne osnove i društvenog razvoja te se uočavaju uzročno-posljedične veze u prostoru. Učenici se upoznaju s kulturnom i prirodnom baštinom te demografskim i gospodarskim obilježjima prostora. Nastava kao i svaka druga aktivnost ima određene zadatke i ciljeve koji su polazište i ishodište svakog odgojno-obrazovnog procesa. Terenska nastava podrazumijeva nastavu koja se odvija na terenu, a za geografe je to nastava u izvornoj stvarnosti. Ona se često organizira na terenu koji je udaljeniji od škole. Cilj terenske nastave je na što bolji način poučiti učenike snalaženju u pojavama i procesima koje nas okružuju, odnosno upoznati ih sa izvornom stvarnošću. Riječ teren nastala je od latinske riječi „terra“ što znači zemlja, kraj, predio pa prema tome terenska nastava se odnosi na određeni teren, odnosno prostor koji se proučava, istražuje i slično. Prema tome, izraz *terenska nastava* se rabi kao suprotnost razredu i kabinetu, odnosno kao suprotnost teoriji (Liebl, 2009). Geografija je kao nastavni predmet u kojem se teško mogu sadržaji prenijeti samo razgovorom i opisivanjem te je terenska nastava jedna od metoda kojom učenicima se izravno prezentiraju nastavni sadržaji. Tako Matas, (1996: 132) navodi: Terenska nastava je „najgeografskija“ nastavna metoda i način rada. Geografski terenski rad ubraja se među najtipičnije i nezamjenjive nastavne metode u geografiji. Brazda, (1972). Autor smatra da je najbolja nastava geografije koja je organizirana u izravnom promatranju, proučavanju i tumačenju prostora.

Nastava i rad izvan škole motivira učenika za otkrivanje, istraživanje i stvaranje, pogodan je za timski rad, omogućava bolju komunikaciju među učenicima. Za uspješnost učenja i usvajanja znanja bitno je učenikovo sudjelovanje i angažiranost u procesu učenja jer na taj način učenici stječu trajnija i primjenjivija znanje. Upravo takva iskustava iz izvorne stvarnosti i sudjelovanje u aktivnostima mogu biti snažan čimbenik motivacije i interesa učenika i učitelja za učenje/poučavanje (Bognar, Matijević, 2002.). Terenska nastava geografije je pogodna za provođenje korelacije više nastavnih predmeta naročito u tzv. interdisciplinarnoj terenskoj nastavi kako je istaknuto i u Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu iz 2006. Korelacija geografije s drugim nastavnim predmetima naročito dolazi do izražaja u izbornim i fakultativnim programima i u radu izvannastavnih aktivnosti. Geografija ima zadatak da učenike upozna sa prostornom stvarnošću i objašnjava prirodne i društvene pojave na Zemlji u međusobnoj ovisnosti, a time i povezanosti i zbog toga ima posebno mjesto među nastavnim predmetima (Krželj, 1987).

Terenska nastava je jedna od važnih metoda u nastavi geografije koja se temelji na istraživačkom radu uz koju učenici proučavaju pojave i procese u prirodi i društvu.

Prema Biruš, (2007) terenska nastava je nastava koja se odvija na terenu, odnosno za geografu u izvornoj stvarnosti i njen cilj je na što bolji način poučiti učenike snalaženju u pojavama i procesima u toj izvornoj stvarnosti.

U poučavanju geografije terenska nastava zauzima značajnu ulogu u procesu učenja jer su na takav način pojave i procesi u krajoliku postali lakše razumljivi i pojednostavljeni za učenike. Ovakva nastava u geografiji uključuje različite oblike i metode rada, a najvažniji su orijentacija u prostoru, prikupljanje podataka, promatranje fizičkih i društvenih procesa, kartiranje, određivanje različitih fizičkih i društvenih obilježja prostora konstruktivna analiza i sintezu određenih procesa (Mihelčić, N. 2015). Geografski prostor se terenskom nastavom geografije promatra u uzajamnoj povezanosti, ovisnosti, nedjeljivom jedinstvu prirodne osnove i društvenog razvoja, što je vrlo teško postići bilo kojom drugom nastavnim metodom (Brazda,1985). Učenici terenskom nastavom geografije uočavaju i otkrivaju međusobne povezanosti i uvjetovanosti pojava i procesa i zakonitosti u prostoru. Kroz terensku nastavu ostvaruju se obrazovni, ali i odgojni ciljevi kao što su: suradničko učenje, tolerancija, timski rad, komunikacija, razvijanje ekološke svijesti, odgovorno ponašanje i slično. Brinovec, (1992) definira terensku nastavu kao "oblik nastave gdje su učenici obučeni u korištenju jednostavnih istraživačkih metoda, kao što su promatranje, orijentacija, mapiranje, mjerenje, uspoređivanje, razvrstavanje, lociranje, analiziranje, sintetiziranje i izvještavanje u kojoj istinitost nije okrnjena "(Mihelčić, N. 2015: 102).

Andić, (2007:14) terenska nastava je oblik nastavnog rada koji potiče kod učenika stjecanje osobnih iskustava, zornost, percepciju, dok je kod terenskog istraživanja nešto veći naglasak stavljen na problemski i istraživački pristup koji podrazumijeva aktivno sudjelovanje i angažman učenika. Pravilnikom o izvođenju izleta, ekskurzija i drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti izvan škole (2015), članak 2. definira: *Terenska nastava* je oblik izvanučioničke nastave koji se izvodi u izvornoj stvarnosti, s ciljem njenog upoznavanja u kojoj se mogu primjenjivati i istraživačke metode.

Učenje iz „stvarnog svijeta“ izvan učionice ništa ne može zamijeniti, a terenska nastava omogućava direktno učenje iz neurednog stvarnog svijeta i ona je osnovna komponenta geografskog obrazovanja (Geographical Association, 2009).

Izvornu stvarnost koju učenik upoznaje tijekom terenske nastave potiče razvoj proceduralnog znanja dok odgojno-obrazovnim procesom u učionici stječu se činjenična i konceptualna znanja koja su neophodna u terenskoj nastavi geografije. (Vuk i Vranković, 2009).

3.2. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature o terenskoj nastavi

Prema Skok (2002) terenska nastava bez obzira kako se ona nazivala u našem školstvu ima dugu i bogatu tradiciju od osnovne do visokoškolskih ustanova. Autor to potkrjepljuje podacima o početku terenske nastave iz 1860. godine u Gospodarsko-šumarskom učilištu u Križevcima. Nadalje autor ističe da je terenska nastava u Hrvatskoj proteklih nekoliko desetljeća bila zanemarivana u pedagoškim izvorima naspram razvoja teorije o terenskoj nastavi u svijetu. Sam autor u svojoj knjizi iz 2002. „Izvanučionična nastava“ bavi se terenskom nastavom. Međutim najviše tematikom terenske nastave bavio se Mirko Brazda sa svojim radovima kao što su: *Terenski rad i ekskurzije u nastavi geografije- priručnik za nastavnike* (1985), *Terenska nastave geografije* (1971), *Terenska nastava-jedna od osnovnih metoda u nastavi zemljopisa (uz primjer iz prakse)* (1972), *Terenska nastava zemljopisa u V. razredu* (1973). Brazda u svojim radovima uz teoretski dio navodi mnogobrojne primjere iz prakse što nastavnicima olakšava rad u nastavnoj praksi. Većinu svojih radova objavljivao je u časopisima *Geografski horizont* i *Pedagoški rad*. Mate Matas u svojoj knjizi „Metodika nastave geografije“ iz 1996. terensku nastavu obrađuje kao jednu od nastavnih metoda u nastavi geografije. Treba spomenuti Dragicu Husanović-Pejnović (2011) koja u svojoj knjizi „Održivi razvoj i izvanučionička nastava u zavičaju također se bavi terenskom nastavom. Veliki broj radova učitelja praktičara koji se objavljuju u *Geografskom horizontu* odnosi se na primjere realizacije terenske nastave za određene geografske nastavne sadržaje koji

pokazuju koje su prednosti, ali i problemi koji se pojavljuju u terenskoj nastavi u praksi (Balog, 2010). „Terenska nastava u Geografiji“.

Ono što je zajedničko za sve navedene autore i njihove radove je to što svi ističu važnost terenske nastave u odgojno-obrazovnom procesu i koja omogućava učenicima učenje u izvornoj stvarnosti te uz obrazovanje ima važnu i odgojnu ulogu za učenike. Zastupljenost terenske nastave u školi jedno je od pitanja kojim se bavi i ovaj rad u empirijskom istraživanju. Bez obzira na različite termine koji se u literaturi pojavljuju kao što su terenska nastava, izvanučionička nastava, terensko istraživanje, rad na terenu, terenski izlazak ili ekskurzija svi imaju zajednički cilj učenje i poučavanje u izvornoj stvarnosti približiti tu stvarnost učenicima i razvijati sposobnosti i vještine potrebne za svakodnevni život.

3.3. Klasifikacija terenske nastave geografije

Metoda terenskog rada, odnosno nastave predstavlja idealan način kako geografiju približiti iz teorije u praksu. Terenski rad, ovisno o sadržaju, zadacima, ciljevima i trajanju dijeli se na:

1. po sadržaju na:
  - geografske
  - geografsko-interdisciplinarno
2. po opsegu na:
  - tematske (samo jedna tema)
  - višetematske (više radnih tema)
  - kompleksno (regionalno) (Lazar, 2008:7).

Brazda, (1985) terensku nastavu geografije s obzirom na opseg nastavnih sadržaja i na vrijeme koje je potrebno za obradu dijeli prema trajanju i opsegu:

3.3.1. Terenska nastava geografije prema trajanju

- terenski nastavni sat
- poludnevni terenski rad ili izlazak
- jednodnevni terenski rad ili izlazak
- višednevna terenska nastava

Terenski nastavni sat se organizira najčešće u blizini škole zbog vremenskog ograničenja. Sam izbor tema za terenski nastavni sat ovisi o sredini u kojoj se škola nalazi i objektima koji su pogodni za ovakav oblik rada. Nastavnim planom i programom se planira koje teme mogu obrađivati ili uvježbavati kao terenski nastavni sat. Ovaj oblik terenske nastave

pogodan je za razrednu nastavu što su učitelji naveli u anketnom istraživanju, ali i učenike petih razreda zbog nastavnih sadržaja koje je moguće obraditi za jedan sat. Na terenskom nastavnom satu može se vršiti orijentacija u prostoru, izrada skice, promatranje i na taj način učenik uči u izvornoj stvarnosti i razvija se geografsko mišljenje.

Poludnevni terenski rad ili izlazak organizira se izvan škole, pa je za terensku nastavu neophodno osigurati prijevoz koje će učenike i nastavnike dovesti do mjesta gdje se obavlja terenska nastava. Za vrijeme putovanja nastavnik najčešće upoznaje učenike sa geografskim prostorom kojim prolaze te promatraju prostor oko sebe. Ovaj tip terenske nastave orijentiran je na određeni prostor, odnosno objekt koji će učenici upoznati. Za razvijanje kartografske pismenosti ovakav oblik terenske nastave je vrlo pogodan i poželjan kako bi učenici svoja stečena znanja u učionici mogli primijeniti na terenu kao što su kartiranje, kretanje i orijentacija u prostoru.

Jednodnevni terenski rad ili izlazak se organizira u udaljenijim lokacijama od škole. On također zahtijeva organizirani prijevoz za vrijeme čijeg se putovanja prezentiraju različiti geografski sadržaji u prostoru. Ovaj tip terenske nastave vrlo često se organizira u korelaciji s drugim nastavnim predmetima. Zahvaljujući vrlo dobroj prometnoj povezanosti Hrvatske ovaj tip terenske nastave se izvodi na sve udaljenijim lokacijama od škole. Tijekom jednodnevnog terenskog rada bez ikakvih poteškoća moguće je iz središnje Hrvatske otići u Gorsku Hrvatsku tako da jednodnevna terenska nastava postaje sve zastupljenija u nastavnoj praksi. Ona zahtijeva od nastavnika, ali i učenika više pripreme, jer aktivnosti na terenu su brojnije i složenije.

Višednevna terenska nastava organizira se na udaljenijim mjestima i ona se danas najčešće izvodi kao učeničke ekskurzije, odnosno maturalna putovanja završnih razreda učenika osnovne i srednje škole. Vrlo malo se geografskih sadržaja nalazi u ovoj terenskoj nastavi i vrlo mali broj učitelja geografije sudjeluje, iznimno ako su razrednici. Brazda smatra da ovakva terenska nastava nema jasnih ciljeva, sadržaja ni organiziranih oblika nastavnog rada i naziva je turističkim putovanjem.

3.3.2. Terenska nastava geografije prema opsegu

- tematska terenska nastava
- višetematska terenska nastava
- složena terenska nastava

Tematska terenska nastava odnosi se na terensku nastavu u kojoj se obrađuje samo jedna tema i ona daje očekivane rezultate. Ovom terenskom nastavom produbljuje se geografsko znanje, odnosno proširuje se ono znanje koje je već stečeno u učionici.

Nastavni se sadržaji uspoređuju, provjeravaju i potvrđuju u geoprostoru i u ovoj terenskoj nastavi važna je metoda usporedbe, gdje se uspoređuju različiti geografski sadržaji u prostoru.

Višetematska terenska nastava odnosi se na obradu više različitih geografskih tema, a najčešće se primjenjuje na višednevnoj terenskoj nastavi i svaki dan se obrađuje jedna tema. U osnovnoj školi je slabije zastupljena prikladnija je za srednje škole i studente.

Složena terenska nastava obrađuje regionalne odnosno kompleksne teme. Regionalne teme mogu se obrađivati na više načina. Regionalna tema može biti obrađena kao ilustrativna i pregledna, koja se temelji na tumačenju, pokazivanju i razmatranju neposredno promatranog prostora. Ove dvije aktivnosti moraju se temeljiti na onome što se može konkretno i neposredno promatrati. Složena tema može se obrađivati kao ispitivački i problemski terenski rad. Za ovakav rad potrebna je stručna, metodička i didaktička osposobljenost nastavnika za razliku od ilustrativnog načina rada. On se najčešće provodi na manjem geografskom prostoru. U ovom obliku rada koristi se kartiranje i anketiranje kako bi se ostvario cilj terenske nastave, odnosno ispunili njezini zadatci. Zbog zahtjevnosti u provođenju složene terenske nastave znatno manje je zastupljena u osnovnim školama gdje prevladava ilustrativni terenski rad. Kombinacijom ilustrativnog i istraživačkog terenskog rada moguće je obrađivati kompleksne geografske teme te se one onda izvode kao terenski praktikum što najčešće se izvodi na studiju geografije (Brazda, 1985).

3.4. Priprema i provođenje terenske nastave geografije

Kako je terenska nastava odgojno-obrazovni proces ona zahtijeva vrlo stručnu i detaljnu pripremu svih njenih sudionika, dakle nastavnika, učenika i nastavnih sadržaja, odnosno terenske nastave. Ona se planira godišnjim planom i programom rada škole, odnosno nastavnog predmeta geografije.

Kako se mladi uče pri terenskom radu, tako je važno i što nauče na terenskom radu. Kvalitetno učenje na terenu povezano je s:

1. vođenjem
2. poučavanjem i metodama poučavanja
3. aktivnostima
4. okolinom

Sve navedeno treba biti usklađeno i da djeluje tako da se ostvare postavljeni ciljevi (Coper, 1998, u Zupet, 2012: 4).

Za svaki terenski rad trebaju biti dobro odabrani sadržaji, također dobro stručno i didaktičko-metodički oblikovani. Važno je također da se temeljito i svestrano pripreme za nastavu kako učitelji tako i učenici. Potrebno je izraditi točan program, odrediti faze rada, njihovo trajanje, zadatke koje imaju sudionici, pripremiti pomoćne materijale. Te temeljite pripreme obično uzimaju više vremena nego sama izvedba terenskog rada (Možič, 1998, u Radanović, 2009:12).

Nastavnikov izbor stručnih sadržaja mora biti stručno didaktičko-metodički dobro oblikovan što je vrlo bitno za uspješnost terenske nastave i on ponajprije ovisi o:

- pripremi nastavnika
- pripremi učenika
- izvođenju terenske nastave
- zaključku terenske nastave (Brazda, 1985:40)

3.4.1. Priprema nastavnika

Nastavnik je taj koji planira, organizira, postavlja ciljeve, zadatke terenske nastave te ishode učenja i aktivnosti za učenike koji su usklađeni s razinom usvojenog znanja i razvijenih geografskih vještina učenika. Priprema nastavnika za terensku nastavu odvija se kroz nekoliko etapa. Prvo što je potrebno odrediti prostor, odnosno teren koji će biti dio terenske nastave i odrediti što će se konkretno proučavati na odabranom terenu. U prvoj etapi, pripreme nastavnik se bavi proučavanjem stručne literature o izabranom terenu koristeći različite izvore znanja. Nakon prikupljanja i proučavanja literature o terenu nastavnik u drugoj etapi pripreme odlazi na teren kako bi se upoznao s prostorom i provjerio da li je teren pogodan za izvođenje terenske nastave i omogućava li realizaciju planiranih aktivnosti. Na terenu nastavnik ima priliku provjeriti točnost prikupljenih podataka o samom terenu u izvornoj stvarnosti kako bi se zadovoljilo načelo aktualnosti. Nakon upoznavanja terena nastavnik pristupa metodičkom oblikovanju terenske nastave. Određuje ciljeve i zadatke terenske nastave te ishode učenja i aktivnosti učenika za terensku nastavu. Ukoliko terensku nastavu provodi u korelaciji s drugim predmetima potrebno je zajedničko planiranje svih sudionika uz međusobno uvažavanje. Osim stručne pripreme nastavnik mora obaviti i tehničku pripremu terenske nastavne koja je vrlo opsežna. Terenska nastava se na početku školske godine planira godišnjim planom i programom rada škole te školskim kurikulumom kojim se precizira, vrijeme, ciljevi, sudionici, aktivnosti, ishodi, troškovnik, način

vrednovanja, nastavna sredstva i namjena. Međutim najveći dio pripreme se odvija pred neposredno provođenje same terenske nastave. Nastavnik je dužan upoznati roditelje sa planiranom terenskom nastavom i pribaviti pismenu suglasnost roditelja da učenik može sudjelovati na terenskoj nastavi, također je potrebno uz pomoć razrednika i roditelja provjeriti ima li učenika koji imaju određene poteškoće koje nastavnik treba znati ili ako se radi o učeniku s posebnim potrebama. Kako se terenska nastava izvodi tijekom nastave potrebno je upoznati stručne suradnike škole s točnim vremenom održavanja terenske nastave radi organizacije same nastave u školi. Organizacija prijevoza učenika za terensku nastavu je također dio pripreme koje obavlja nastavnik i koji mora napraviti točan vremenski okvir svih aktivnosti od polaska do povratka sa terena. Kako terensku nastavu plaćaju roditelji nastavnik je taj koji najčešće prikuplja novac organizira prijevoz i organizaciju cjelokupne terenske nastave. Nastavnik mora voditi računa o sigurnosti učenika i za to mora napraviti pripremu kako bi upoznao učenike i roditelje sa pravilima ponašanja na terenskoj nastavi. Nastavnik je obvezan tri dana prije izvođenja terenske nastave stručnoj službi škole predati pisanu pripremu planirane terenske nastave na posebno izrađenim obrascima koje se razlikuje od škole do škole. U radu se navodi primjer Dnevne pripreme za terensku nastavu učenika trećih razreda u razrednoj nastavi školske 2015./2016. godine u Osnovnoj školi Grgura Karlovčana Đurđevac.

DNEVNA PRIPREMA ZA TERENSKU NASTAVU

Datum izvođenja nastave: svibanj-lipanj 2016.

Razredi: 3.a, 3.b, 3.c i 3. d

Mjesto rada: Etno kuće obitelji Karlovčan, Brodić; obala rijeke Drave

Cilj:-svrha:

Upoznati Etno imanje obitelji Karlovčan na Brodiću – izgled imanja, Etno zbirku
Upoznati svoj zavičaj. Snalaziti se u vremenu razlikujući prošlost, sadašnjost i budućnost.
Razumjeti osnovna obilježja voda tekućica i razlikovati živi svijet u njima i pokraj njih.
Poštovati pravila igre, poštovanje suigrača, razvijati vještinu kontrole emocija, surađivati u timu, prihvatiti različitosti, prihvaćati pobjedu i poraz, timski rad.

Ishodi poučavanja:

učenik će:

- imenovati i opisati Etno imanje obitelji Karlovčan i Etno zbirku.
- poštovati i čuvati kulturnu baštinu
- čuvati kulturno-povijesne spomenike; oblikovati kulturnu svijest.
- imenovati vode stajaćice i tekućice u zavičaju
- prepoznati i opisati biljni i životinjski svijet u vodama stajaćicama i tekućicama i uz njih
- oblikovati pozitivan stav prema vodama u prirodi
- poštivati pravila igre, međusobno surađivati i pomagati jedni drugima.
- objasniti važnost čistog okoliša za dobrobit pojedinca i lokalne zajednice.

Nastavna područja – predmeti:

Priroda i društvo (2 sata), Hrvatski jezik, Tjelesna i zdravstvena kultura, Glazbena kultura

Oblici rada: frontalni rad, individualni rad

Metode rada: integrirano učenje, zorne, verbalne, praktične metode, zaključivanje, suradničko učenje, promatranje

Broj učenika na terenskoj nastavi: 75

Broj učitelja: 4

Ostali sudionici: turistički vodiči, djelatnici imanja, asistentica

PROGRAM RADA PO PREDMETIMA:

PRIRODA I DRUŠTVO: Prošlost našeg zavičaja – Snalaženje u vremenu (prošlost, sadašnjosti i budućnost); Vode u zavičaju;

HRVATSKI JEZIK: Opisivanje krajolika – usmena i pisana vježba

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA: Hodanje i trčanje na različite načine; Igre u prirodi; Stari sportovi

GLAZBENA KULTURA: Pjevanje naučenih pjesama; Glazbene igre

ZADATCI ZA RAD NAKON TERENSKE NASTAVE – rad u grupama (Priroda i društvo)

1. Nabroji koliko etno zbirka ima starih predmeta.
2. Istraži kako se zove najstariji predmet i čemu je služio.
3. Navedi imena starog posuđa.
4. Navedi imena starih alata.
5. Navedi imena starinske odjeće i obuće.
7. Napiši 10 naziva predmeta na kajkavskom narječju.
8. Saznaj nazive starinskog jela koje se spremalo u tom posuđu.
9. Napiši imena namještaja iz tog doba prošlosti.
10. Istraži koliko dugo su se sakupljali predmeti za zbirku.
11. Nacrtaj neku životinju s etno imanja.
12. Opiši rijeku Dravu i njeno korito.
13. Imenuj biljke, životinje i drveće koje vidiš uz Dravu.
14. Objasni što je skela i čemu služi.
15. Istraži zašto se mjesto zove Brodić i koliko je udaljeno od grada Đurđevca.

3.4.2. Priprema učenika

Nastavnik treba pripremiti učenike za terensku nastavu. Prve informacije o terenskoj nastavi učenici dobivaju na početku nastavne godine kada ih nastavnik informira o terenskoj nastavi koju planira za tekuću školsku godinu. Bilo bi poželjno učenicima predložiti više lokacija za terensku nastavu i uključiti ih u odabir terena tako da se sami uključe u istraživanje ponuđenih terena. Na taj način ih potičemo i motiviramo da se aktivno uključe u pripremanje terenske nastave. Nakon što se točno odredi prostor terenske nastave nastavnik će upoznati učenike sa ciljevima i zadacima same terenske nastave. Detaljniju pripremu učenika za terensku nastavu nastavnik započinje dva do tri tjedna prije izvođenja same nastave. Nastavnik učenike priprema obrađujući nastavne sadržaje na redovnoj nastavi koji su tematski povezani s terenskom nastavom. Upućuje učenike na literaturu i izvore koje će koristiti u istraživanju i prikupljanju novih znanja o planiranoj terenskoj nastavi. Učenike treba upoznati sa svim aktivnostima koje su planirane na terenskoj nastavi. Nastavnik priprema učenike kroz vježbanje geografskih vještina poput kartiranja, orijentacije u prostoru, analiziranja, sažimanja podataka vezanih za terensku nastavu. Važno je kod učenika pobuditi interes i motivirati ih za terensku nastavu. Ako učenike stalno potičemo i svojim načinom rada motiviramo na učenje oni će postizati dobre rezultate i takav rad donijet će i učenicima i nastavnicima zadovoljstvo. Kao motivacija za učenje vrlo je važno i ozračje koje vlada u razredu i odnos između nastavnika i učenika. Pozitivno ozračje potiče kod učenika osjećaj jednake vrijednosti, stvara poticajno radno okruženje, razvija bolju komunikaciju i bolje međusobne odnose kod učenika i nastavnika. Nastavnik će upoznati učenike sa redoslijedom svih aktivnosti na terenu, pravila ponašanja, metode i oblike rada koje će učenici primjenjivati na terenskoj nastavi te načine vrednovanja rada. Nastavnik može učenicima zadati određene zadatke prije izvođenja terenske nastave poput referata, plakata o terenskoj nastavi, te upoznati ih sa radnim materijalima koje će koristiti na samoj terenskoj nastavi. Ako se rad na terenu odvija u grupama učenike treba pripremiti za grupni rad, objasniti im pravila rada i ponašanja u grupi, poticati suradničko učenje i razvijati osjećaj odgovornosti kod svakog učenika. Suradničko učenje potiče uspješno učenje kod učenika i pri tome se razvijaju socijalne vještine, metodičke i stručne sposobnosti te jača osjećaj samopoštovanja (Brüning i Saum, 2008). Nastavnik treba posebno pripremiti učenike za uključivanje učenika s posebnim potrebama u terensku nastavu kroz individualni i grupni rad kako bi takav učenik ravnopravno i prema svojim sposobnostima sudjelovao u planiranim aktivnostima. Vrlo bitno je kod učenika razvijati toleranciju, spremnost pomaganja i socijalno

uključivanje učenika s posebnim potrebama, odnosno inkluzivni pristup. Kako je terenska nastava vrlo pogodna za timski rad učenike je potrebno pripremiti jer timski rad zahtjeva (Klippert, 2001:55):

- da jedni drugima pomažu i da ih ohrabruju
- da se uvažavaju i prihvataju drugačija mišljenja
- da se sluša i obrati pažnja na druge
- da se izbjegavaju osobni napadi i uvrede
- da se obraća pažnja na svakog člana tima
- da svatko sudjeluje i učini najbolje što može
- da se posveti pažnja temi / zadatku
- da se radi i raspravlja slijedeći postavljene ciljeve
- da se problemi otvoreno iznesu
- da se svatko pridržava postavljenih pravila

Prema Greene (1996) u kvalitetnim školama se redovito organizira timski rad jer je važno da učenici nauče vještine rada u skupini koje će im omogućiti stjecanje sposobnosti koje se danas traže na tržištu rada. On smatra da je najjednostavniji oblik timskog rada kada jedan učenik pomaže drugome. A to se upravo događa na terenskoj nastavi geografije naročito kod heterogenih skupina i tu je zadatak nastavnika da učenike pripremi za timski rad kako bi se mogli ostvariti planirani ciljevi terenske nastave. U današnjem društvu od pojedinca se očekuje da je sposoban raditi i funkcionirati u timu, a da bi to mogao potrebno je razviti komunikacijske vještine koje se razvijaju timskim radom.

Kada učitelji u planiranju aktivnosti za djecu postižu ravnotežu između samostalnog učenja, učenja u malim grupama i u velikoj grupi, onda učenici:

- osjećaju da su dio zajednice kad rade u velikim i malim grupama i imaju pomoć drugih;
- imaju različite mogućnosti za izgradnju znanja;
- aktivnije sudjeluju u učenju (Tankersley i sur. 2012:112).

Kvalitetna priprema je vrlo bitna za uspješno izvođenje terenske nastave i pruža osjećaj sigurnosti učiteljima i učenicima, a dobra priprema je pola odrađenog posla.

3.4.3. Izvođenje terenske nastave

Terenska nastava izvodi se prema točno planiranom redosljedu uz didaktičko- metodičku i stručnu pripremu nastavnika. Pri provedbi svake planirane etape terenske nastave moramo voditi računa o vremenskom trajanju i realizaciji. Nastavnik na početku terenske nastave

potiče učenike na aktivnije sudjelovanje, daje jasne upute i usmjeravaju ih u njihovim aktivnostima. Na terenskoj nastavi realiziraju se sve planirane aktivnosti učenika i nastavnika. Učenici promatraju, skiciraju, istražuju prostor, prezentiraju svoje uratke, rješavaju radne listiće, vode dnevnik rada i slično. Nastavnik prati, evidentira aktivnosti učenika, koordinira rad i otklanja eventualne poteškoće ako se pojave na terenu. Upravo u tijeku izvođenja same terenske nastave može se vidjeti koliko je temeljito i dobro izvršena priprema nastavnika i učenika.

3.4.5. Zaključak terenske nastave

Ovo je jedan od vrlo bitnih elemenata bez kojeg provedena terenska nastava ne bih imala smisla. Kako Brazda (1985:42) navodi „Terenski rad ili ekskurzija o kojoj se ne bi ništa govorilo, koja se ne bi stručno analizirala i didaktički razmotrila, izgubila bi smisao i mjesto u sustavu nastavnih metoda“. U zaključku terenske nastave se analizira jesu li ostvareni planirani ciljevi, ako nisu koji su razlozi. Kroz razgovor s učenicima se analiziraju radni zadatci sa terena, njihova primjerenost, izvedivost, vremenski rok i težina zadataka i do kojih novih saznanja su došli na terenskoj nastavi. Potom se obrađuju prikupljeni materijali sa terenske nastave te se učenici upoznaju sa ostvarenim rezultatima i analizira rad grupe, tima, odnosno individualni rad svakog učenika. Vrlo je bitno u zaključku terenske nastave od učenika dobiti povratnu informaciju o terenskoj nastavi kroz njihov doživljaj o pozitivnim ili negativnim stranama ove nastavne metode u nastavi geografije i potaknuti učenike da na temelju toga predlože konkretne prijedloge koje bi po njihovom mišljenju mogli poboljšati kvalitetu terenske nastave u budućnosti. To se najčešće provodi anketiranjem učenika o terenskoj nastavi. Od prikupljenih materijala sa terenske nastave učenici sa nastavnikom izrađuju powerpoint prezentacije, plakate zidne ili interaktivne te ih najčešće objavljuju na web stranicama svoje škole ili prezentiraju na roditeljskim sastancima, jer roditelji su vrlo zainteresirani i vole vidjeti što se to sve radilo na terenskoj nastavi. Prikupljeni materijali sa terenske nastave su važan didaktički materijal koji se koristi na redovnoj nastavi ali može poslužiti i za svaku sljedeću terensku nastavu. Prema Bartolić (1997), znanja i spoznaje koje učenici stječu sami na terenskoj nastavi geografije ne može zamijeniti nikakav rad s udžbenikom niti nastavnikovo izlaganje. Nastavnik je dužan napraviti analizu i izvješće terenske nastave koju u pismenom obliku na posebno pripremljenim obrascima ovisno o školi predaje pedagogu škole nakon obavljene terenske nastave.

3.5. Terenska nastava u nastavi geografije u Velikoj Britaniji, Sloveniji i Češkoj

Prikupljajući materijale za pisanje ovog rada i proučavajući različite izvore literature o terenskoj nastavi u drugim europskim zemljama želim dati jedan kratki osvrt na terensku nastavu geografije u Sloveniji, Velikoj Britaniji i Češkoj koje u svojim nacionalnim kurikulumima terenskoj nastavi geografije daju veliko značenje.

Nacionalni kurikulum za geografiju u Velikoj Britaniji (2014) ima za cilj osigurati da svi učenici:

- razvijaju kontekstualno znanje o položaju globalno značajnih mjesta - kako kopnenih tako i vodenih - uključujući i njihove definirajuće fizičke i ljudske karakteristike koje omogućuju geografski kontekst za razumijevanje djelovanja procesa
- razumiju procese koji dovode do ključnih fizičkih i ljudskih geografskih obilježja svijeta, da razumiju koliko zavise jedni o drugima i kako djeluju na prostorne varijacije i promjene tijekom vremena
- budu stručni u geografskim vještinama potrebnim za:
- prikupljanje, analiziranje i komuniciranje s nizom podataka prikupljenih kroz iskustva stečena na terenskoj nastavi što produbljuje njihovo razumijevanje geografskih procesa
- interpretiranje niza izvora geografskih podataka, uključujući karte, dijagrame, globuse, zračne fotografije i Geografsko-informacijske sustave (GIS - *Geographical Information Systems*)
- komuniciranje geografskih podataka na razne načine, između ostalog i putem karata, numeričkih i kvantitativnih sposobnosti te opširnog pisanja

Nadalje se u kurikulumu ističe da terenska nastava geografije ima:

- kognitivni učinci – povezani sa znanjem, razumijevanjem i drugim akademskim ishodima
- afektivni učinci - obuhvaćaju stavove, vrijednosti, uvjerenja i samopercepciju
- međuljudski / socijalni učinci - uključuju komunikacijske vještine, rukovođenje i timski rad
- fizički / bihevioralni učinci - odnose se na tjelesnu kondiciju, fizičke sposobnosti, osobno ponašanje i društvene radnje

Richardson (2005) ističe da je terenska nastava općepriznati vitalni dio poučavanja geografije na svim razinama. Postoji potreba da učenici vide stvarni svijet izvan učionice i da im se pruži prilika da isprobaju svoje ideje i istraže svijet oko sebe. Iako im današnji način života omogućava upoznavanje o drugim mjestima i okruženjima, ipak i dalje mogu ne

zapažati svijet oko sebe, ne komentirati ga ili jednostavno biti nemotivirani. Autorica smatra da učenici premalo upotrebljavaju iskustvo stečeno u svom lokalnom području, da bi mogli razumjeti stvari kakve jesu. Terenska nastava i ostalo učenje izvan učionice smatraju se kao vrlo vrijedan alat u podizanju standarda i vještina kod svih sudionika. U Velikoj Britaniji mnogobrojne organizacije i udruženja poput Geografskog društva, Kraljevskog geografskog društva rade na promicanju vrijednosti terenskog nastave i raznih vrsta potpore koje su dostupne u školama. Koliko se terenska nastava i rad na terenu u Velikoj Britaniji smatraju važnim u odgoju i obrazovanju na svim razinama pokazuje proglašenje **Godinom terenskog rada za razdoblje od rujna 2015. do kolovoza 2016.**

Slika 4. Godina terenskog rada

<http://www.field-studies-council.org/outdoorclassroom/yearoffieldwork.aspx>

Osnovni ciljevi Godine terenske nastave su:

- Istaknuti primjere dobre prakse i podrške koju mi i drugi pružamo kako bismo podržali škole u cilju poboljšanja koju provode
- Potaknuti još škola na provođenje terenske nastave u geografiji u svim fazama kurikulumu ili na satovima ocjenjivanja
- Podizanje svijesti o vrijednosti terenske nastave u geografskom obrazovanju i prednosti koje ono pruža mladima.
- Promicanje prednosti terenske nastave kao vrijedne i prenosive vještine kroz sve predmete

Prema nastavnom planu i programu **Republike Slovenije** za osnovnu školu (2011) opći cilj geografije kao nastavnog predmeta je da kod učenika kroz međupredmetnu (interdisciplinarnu) terensku nastavu razvija proceduralna i prenosiva životna znanja zajedno s drugim nastavnim predmetima kako bi učenici stekli nova znanja, koja dopunjuju i produbljuju njihovo poznavanje domovine.

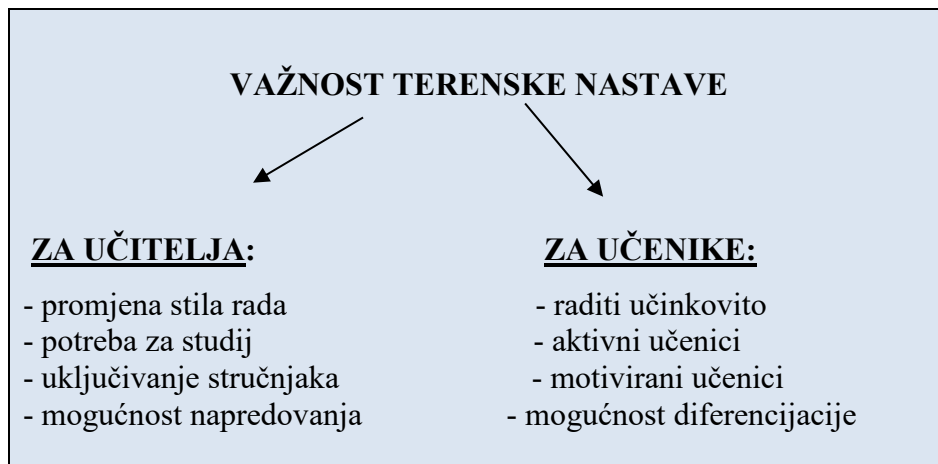
Prema tome terenska nastava geografije omogućava da:

Učenik:

- svake godine interdisciplinarno na terenskoj nastavi upozna među slovenskim pokrajinama raznolikost Slovenije,
- usvojeno znanje primjenjuje u konkretnoj pokrajini,
- samostalno teren istražuje na lokalnoj i regionalnoj razini i usvaja znanje o osnovnim prostornim odnosima,
- samostalno skuplja informacije s terenskim metodama i tehnikama rada (skiciranje, crtanje, krokiranje, panoramska slika, kartiranje, anketiranje, tematski zemljovid i dr.),
- razvija komunikacijske, socijalne, misaone i praktične vještine za istraživanje geografskih pojava i procesa,
- je osposobljen za prepoznavanje, razumijevanje i uključivanje u odlučivanje o razvoju domaćega kraja,
- poveže različite aspekte obrazovanja; na primjer spoznajni, emocionalni, moralni, estetski i motorički,
- osposobljava se za rješavanje lokalnih i regionalnih pitanja po načelu suodgovornoga i trajnoga razvoja (Učni načrt za geografiju, 2011:26).

Terenska nastava omogućava učenicima usavršavanje u opažanju, uspoređivanju, logičko zaključivanje te razvijanje sposobnosti samostalnoga istraživanja iz različitih izvora literature kao što su enciklopedije leksikoni, atlas, Internet izvori), sposobnost komuniciranja i sposobnost za rad u skupini. Nastavni plan predviđa povezivanje geografije s drugim školskim predmetima kao što su slovenski jezik, matematika, strani jezik, likovna kultura, biologija, kemija, fizika, etika i niz drugih predmeta, upravo kroz terensku nastavu je moguće ostvariti međupredmetno povezivanje. Terenska nastava geografije u Sloveniji je jedna od vrlo aktualnih tema kako u teoretskom pogledu tako i u praksi. Istražujući terensku nastavu kroz različite izvore znanja naročito slovenskog područja puno radova je napisano o terenskoj nastavi geografije. Jedan od najviše citiranih autora na području terenske nastave geografije je Slavko Brinovec koji se u svojim radovima bavi terenskom nastavom. Posebno treba istaknuti knjigu Brinovec i sur. (1997). *Terensko delo: pedagoška delavnica*, Brinovec, S. Kolenc-Kolnik, K.(2004). *Kako poučevati geografiju: didaktika pouka*, Kolenc Kolnik, K. (2006.). *Didaktična vrednost učenja geografije na prostem* te udžbenici iz geografije i niz drugih stručnih radova iz područja geografije i terenske nastave. Mnogobrojni diplomski radovi na temu terenske nastave geografije Filozofskog fakulteta u Ljubljani i Mariboru bave se ovom tematikom i ističu važnost terenske nastave koja učenicima

omogućava da stječu nova znanja i vještine te nadograđuju postojeća. Kako je geografija u Sloveniji zaseban nastavni predmet kao i u Hrvatskoj s obzirom na svoj predmet proučavanja i poučavanja vrlo je važna u interdisciplinarnom pristupu nastavi sa ostalim predmetima. Brinovec, (1997) smatra da je važnost terenske nastave geografije obostrana za učenike i za učitelje *slika 5.* (Kete, 2011:9).

Slika 5. Važnost terenske nastave (Brinovec1997).

U **Češkom** Obrazovnom okvirnom programu za osnovno obrazovanje za **geografiju** (2007.) istaknuti su Obrazovni sadržaji i područja obrazovanja među kojima se izdvaja i *geografski terenski rad, praksa* i primjena sa:

Očekivanim ishodom:

učenici će:

- svladati osnove praktične topografije i orijentacije na terenu
- primjenjivati praktične pristupe u području za promatranje, prikaz i procjenu krajobraza
- pridržavati se temeljnih sigurnosnih pravila za boravak u otvorenoj prirodi
- zapažanja lokalnog krajolika, pojava i formiranje stavova prema svijetu koji nas okružuje
- geografska terenska orijentacija pomoću alata i pomagala
- određivanje glavnih i sporednih strana svijeta, orijentacija pomoću geografske karte i azimuta
- izrađivati jednostavne panoramske skice krajolika, stvoriti i koristiti osobne mentalne mape za orijentaciju u određenim regijama, za prostorne percepcije i procjene

mjesta, predmeta, pojava i procesa (Obrazovni Okvirni program za osnovno obrazovanje, 2007:66).

Iz svega navedenoga može se zaključiti da geografija kao nastavni predmet ima važno mjesto u obrazovnim sustavima ovih zemalja sa jasnim ciljevima, zadacima i područjima u kojim je terenska nastava vrlo važna u odgoju i obrazovanju učenika.

Hrvatska tek u prijedlogu Nacionalnog kurikulum (2016:130) za geografiju ističe kako je terenska nastava oblik iskustvenog učenja u kojem se učenici susreću s izvornom stvarnošću. Učeći na terenu, učenici povezuju teorijska znanja s iskustvom čime se povećava njihov interes, ali i razvija vještina promatranja neposrednog okoliša te uočavanje uzročno-posljedičnih veza i odnosa koji se u njemu događaju. Vrijednost terenskoga rada povećava se ako se provodi interdisciplinarno jer potiče međupredmetno povezivanje i omogućava sveobuhvatniji doživljaj i razumijevanje prostorne stvarnosti. U dosadašnjim nastavnim planovima i programima geografije u Republici Hrvatskoj terenska nastava je bila marginalizirana i nedovoljno zastupljena. Nova kurikulumna reforma terensku nastavu ističe kao važan oblik nastave koji treba učenicima omogućiti lakše usvajanje nastavnih sadržaja, ali i razvijanje vještina kao što su promatranje, uočavanje uzročno-posljedičnih veza u prostoru te socijalnih vještina. Susjedna Slovenija nam daje dobar primjer kako učenike pripremati za svakodnevni život te razvijati osjećaj domoljublja i upoznavanje geografskih, kulturnih, društvenih i gospodarskih različitosti „Lijepe naše“ domovine.

4. METODIČKI DIO

4.1. Terenska nastava geografije u praksi

U metodičkom dijelu diplomskog rada opisana je terenska nastava geografije u praksi kroz metodu neposrednog nesudjelujućeg promatranja terenske nastave na primjeru terenske nastave učenika osmih razreda Osnovne škole Ivan Lacković Croata Kalinovac i Osnovne škole Ferdinandovac u upoznavanju zavičaja.

Ova metoda promatranja omogućava nekoliko prednosti:

- promatranje je proces uočavanja i bilježenja činjenica ili događaja, bez postavljanja pitanja osobama čije se ponašanje prati
- promatranje u prirodnoj situaciji odnosi se na bilježenje događaja i činjenica na mjestu i u vrijeme gdje se ti događaji zbivaju
- događaji se bilježe onako kako su se zaista i dogodili
- podaci dobiveni promatranjem su objektivni
- objektivnost istraživanja stvorila je i visoku preciznost rezultata prikupljenih metodom promatranja (Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. 2007).

Osim toga činilo mi se vrlo zanimljivo biti promatrač u organiziranju i provođenju terenske nastave kod svojih kolega. Kako se promatrana terenska nastava učenika osmih razreda naziva „Učenici uče učenike“ mogla bih dodati ovdje još da i učitelji „uče“ učitelje jer sudjelovanjem kao promatrač ove terenske nastave pruža mi se mogućnost da puno toga i naučim od svojih kolega. Prije izlaska na teren otišla sam kod svojih kolega učitelja geografije u navedene škole da se informiram i saznam sve o planiranju, realizaciji i vrednovanju terenske nastave. Saznala sam da ovaj oblik poludnevne višetematske terenske nastave iz geografije provode već nekoliko godina u osmim razredima. Na početku svake školske godine u INPP-ma za osmi razred planiraju terensku nastavu početkom lipnja za tematsku cjelinu Zavičaj. Terenska nastava se izvodi na dvije odvojene lokacije, odnosno terena sa po dva nastavna terenska sata. Prvi dio terenskog rada provodi se na području geografsko – botaničkog rezervata Đurđevački pijesci poznatiji još kao „krvavi“ peski, odnosno „hrvatska Sahara“. Tada su učenici Osnovne škole Ivan Lacković Croata Kalinovac domaćini učenicima Osnovne škole Ferdinandovac. Kao domaćini imaju za cilj upoznati, odnosno naučiti svoje goste sve o Đurđevačkim pijescima. Drugi dio terenske nastave provodi se na rijeci Dravi, odnosno njenom dijelu „Perutnica“ kako ga naziva lokalno stanovništvo Ferdinandovca. Nadalje su mi pojasnili da je terenska nastava tako osmišljena da su učenici domaćini nositelji glavnih aktivnosti i da oni uključuju učenike iz druge škole u

rad, a učitelji su tu da pomažu i koordiniraju po potrebi. Ovakav način rada zahtijeva vrlo detaljnu pripremu učitelja i učenika prije samog izlaska na teren. Učitelji su zajednički posjetili teren Đurđevačkih pijesaka i rijeke Drave kako bi uskladili svoje ciljeve INPP-ma sa stanjem na terenu. Svaki učitelj svoje učenike na redovnoj nastavi priprema kroz obradu nastavnih sadržaja za određenu lokaciju, odnosno teren gdje se nastava izvodi i određuje učenike mentore za voditelje grupa na terenu. Učenike mentore učitelj odabire nakon provođenja pismene provjere usvojenosti znanja o lokalitetu terenske nastave u ovom slučaju Đurđevačkih pijesaka i rijeke Drave. Nakon utvrđivanja rezultata pismene provjere odabire šest učenika koji su ostvarili najbolje rezultate kao mentore, odnosno terenske vodiče. Interesiralo me kako motiviraju učenike za učenje na samom kraju nastavne godine i to još osme razrede. Objasnili su mi da učenike motiviraju tako što im postignuća sa terenske nastave vrednuju tako da ocjenu koju dobiju tijekom terenskog rada uzimaju u obzir pri zaključivanju ocjena na kraju nastavne godine. Osim toga učenicima omogućavaju da kroz terensku nastavu sa dobrom ocjenom mogu popraviti svoju konačnu ocjenu ako je ona na prijelazu između dobar i vrlo dobar i slično. Ističu da takav pristup učenike motivira i da nerijetko imaju za učenike mentore učenike koji su kroz nastavnu godinu bili slabiji, ali su bili iznimno motivirani za ovaj oblik rada i da su rješavali pismene provjere s vrlo visokom ocjenom i da su svoj posao na terenu odradili vrlo dobro i odgovorno. Svidio mi se takav pristup za motivaciju učenika pa sam i ja sama time bila više motivirana za ulogu promatrača na terenskoj nastavi i da vidim kako to sve funkcionira u praksi, odnosno na terenu. Nadalje su mi objasnili da slabiji učenici su puno motiviraniji za ovaj način rada i vrlo odgovorno se odnose prema svojim obvezama u pripremi terenske nastave, ali i u samom terenskom radu. Obadvije škole su među manjim školama po broju učenika na području Koprivničko-križevačke županije tako da su razredni odjeli relativno mali i vrlo pogodni za ovakav oblik rada. Terensku nastavu izvode poslije redovne nastave jer problem prijevoza, organizacije satnice su samo od nekih problema koji se pojavljuju vezano za terensku nastavu pa da bi izbjegli sve te probleme terensku nastavu provode u poslijepodnevnim satima kada su slobodni učitelji i učenici. Upoznali su me sa radnim zadacima koje su pripremili za sve učenike. Rad na terenu će se odvijati u šest grupa, odnosno timova i svaki tim ima svog učenika mentora, odnosno terenskog vodiča. Oni učenici koji su odabrani za terenskog vodiča s učiteljima izlaze na teren i upoznaju se sa terenom i svim zadacima koje imaju kao terenski vodiči za svoj tim. Osnovni cilj svake terenske nastave je zorno učenje u izvornoj stvarnosti, a omogućuje učenje kroz vlastito iskustvo i doživljaj predmeta učenja.

Učitelji postavljaju i definiraju svrhu i cilj(eve) terenske nastave te ishode učenja i aktivnosti za učenike u skladu s potrebnom razinom usvojenog znanja i razvijenih geografskih vještina učenika.

Ciljevi terenske nastave bili su:

- rad u timu
- osposobiti učenike za samostalno učenje i podučavanje drugih učenika
- upoznati zavičaj kroz terenski rad na Đurđevačkim pijescima i rijeci Dravi
- razvijati poštovanje i ljubav prema svojem zavičaju i prirodno–geografskim posebnostima
- orijentirati se u prirodi pomoću kompasa, ručnog sata i Sunca
- kretanje pomoću topografske karte na terenu
- objasniti hidroenergetsko i gospodarsko značenje rijeke Drave
- praktično primijeniti stečena znanja u učionici na terenu
- poticati suradnički odnos i razvijati socijalne vještine kod učenika
- razvijati ekološku svijest kod učenika
- obrazložiti važnost tjelesne aktivnosti (na terensku nastavu se odlazi biciklima)
- poštivati prometna pravila radi vlastite sigurnosti, a samim time i sigurnosti ostalih sudionika u prometu

Nakon prve etape pripreme učitelji obavljaju tzv. kabinetsku pripremu koja obuhvaća proučavanje stručne literature, prikupljanje statističkih podataka i kartografskih priloga vezanih uz proučavano područje .

Brazda (1985) smatra kako geografski terenski rad kao nastavna metoda od nastavnika zahtjeva stručnost i znatne napore kao i stručno-didaktičku i fizičku pripremu učenika. U kurikulum Osnovne škole Ivana Lackovića Croata za školsku godinu 2014./2015. istaknuti su ciljevi, aktivnosti, namjena, nositelji, realizacija, način vrednovanja i vremenik terenske nastave iz geografije. Terenska nastava školskim kurikulumom planirana je za mjesec svibanj 2015. godine međutim zbog tehničkih razloga odgođena je za početak lipnja. Tako da se u realizaciju terenske nastave krenulo odmah na početku lipnja 2015. godine.

Kurikulum Osnovne Škole Ivana Lackovića Croata Kalinovac

Školska godina 2014./2015.

Naziv aktivnosti, programa i/ili projekta	GEOGRAFIJA: terenska nastava Đurđevački pijesci – rijeka Drava
Ciljevi aktivnosti, programa i/ili projekta	<ul style="list-style-type: none"> -učiti o posebnostima užeg zavičaja kroz terensku nastavu -suradnja s učenicima druge škole -snalaženje u prostoru uz pomoć topografske karte i stići do zadanog cilja. -orijentirati se na terenu, odrediti strane svijeta uz pomoć kompasa, zemljovida, sata i Sunca -osposobiti učenike za podučavanje drugih učenika. -osposobiti učenike za snalaženje u prostoru. -ostvariti obrazovne ishode građanskog odgoja: -objašnjava važnost argumentiranja i dokazivanja temeljenog na činjenicama, -vodi i moderira rad grupe, -usklađuje i oblikuje zaključke i izvješćuje o njima,
Namjena aktivnosti, programa i/ili projekta	Učenici 8. razreda
Nositelji aktivnosti, programa i/ili projekta i njihova odgovornost	Učenici 8. razreda OŠ Ferdinandovac i Osnovne škole Ivan Lacković Croata Kalinovac Učitelji geografije
Način realizacije aktivnosti, programa i/ili projekta i troškovnik	Suradnjom između učenika i učitelja škola naše županije kroz timski rad i međusobno poučavanje učenika Prijevoz učenika do Drave , a na Pijeske biciklima
Način vrednovanja	Anketni upitnici, ocjena kvalitete rada i postignutih rezultata u timu i pojedinačno
Vremenik aktivnosti, programa i/ili projekta	svibanj 2015.

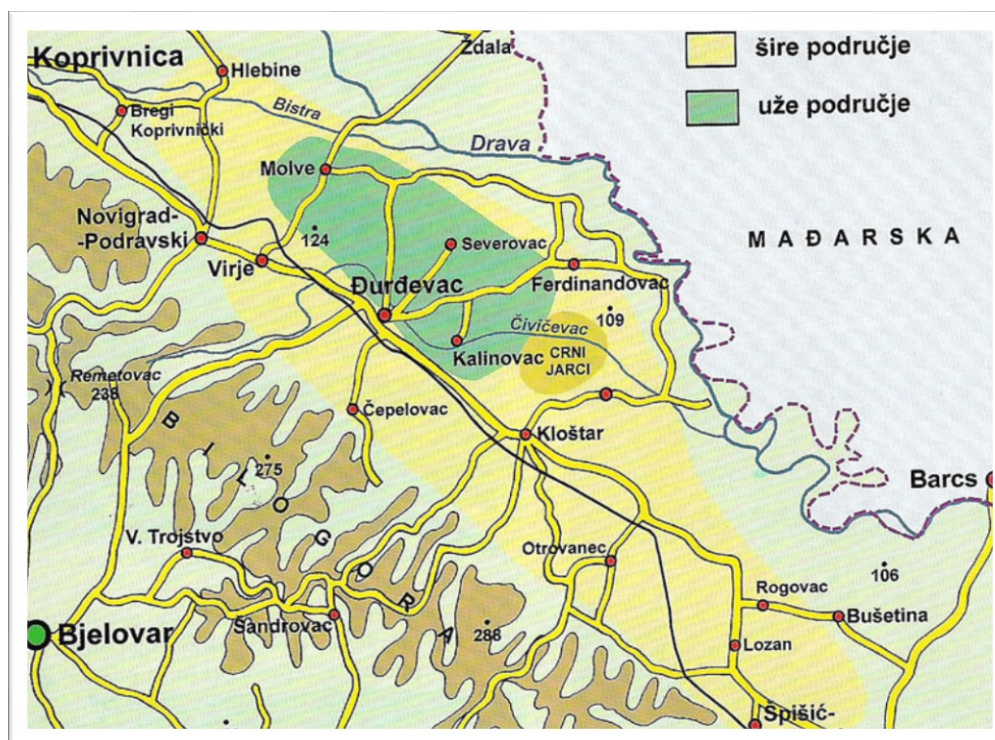
Preuzeto s mrežnih stranica Osnovna škola Ivana Lackovića Croata Kalinovac

<https://www.google.hr/#q=o%C5%A1+i.l.+kalinovac+god%C5%A1nji+kurikulum+2014-+201>

4.2. Terenska nastava – Đurđevački pijesci

Prvi dio terenske nastave započeo je na Đurđevačkim pijescima (*slika 6.*) na koju učenici iz OŠ Ivan Lacković Croata Kalinovac kao domaćini dolaze biciklima u pratnji svoje učiteljice oko 13 sati. Susrećemo se na ulazu u područje geografsko-botaničkog rezervata Đurđevački pijesci (*slika 7.*) gdje uskoro stižu autobusom i učenici OŠ Ferdinandovac sa svojim učiteljem geografije.

Slika 6. Geografska karta Đurđevačkih pijesaka, područje terenske nastave

Izvor: www.meridijani.com/files/2004/31peski.jpg

Učiteljica OŠ Kalinovac pozdravila je učenike i učitelja iz OŠ Ferdinandovac i predstavila mene kao promatrača današnje terenske nastave. Dok su učitelji dogovarali podjelu učenika u grupe učenici su se za to vrijeme bolje upoznivali. Prateći njihovo ponašanje na samom početku moglo se uočiti jedna doza rezerviranosti kod većine učenika jer se prvi put susreću, a uz to moraju zajednički raditi i svi žele dobar rezultat. Potom su učitelji pročitali raspored učenika po timovima i predstavili im mentore koji će tijekom terenske nastave predvoditi svoje timove.

Slika 7. Ulaz u geografsko-botanički rezervat Đurđevački pijesci

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

Učitelji su mi objasnili da su formirali heterogene skupine učenika i svaka od njih ima učenika mentora i svi skupa moraju timski raditi jer ne vrednuje se pojedinac nego se vrednuje rad skupine. Učenik mentor ima zadatak da svoje ranije stečena znanja o Đurđevačkim pijescima što uspješnije prenese učenicima svog tima. Nakon što su grupe odabrale imena svojeg tima učitelji okupljaju sve timove i daju im posljednje upute za rad (slika 8).

Slika 8. Upute učitelja učenicima pred početak rada timova

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

Učenici mentori su svoj timu upoznali sa radnim terenskim listom u kojem su navedeni zadatci tijekom današnje terenske nastave.

RADNI TERENSKI LIST	Razred	OŠ Ivana Lackovića Croata Kalinovac OŠ Ferdinandovac	Datum
	8	Đurđevački pijesci, Đurđevac	2.06.2015.

Cilj terenske nastave

Upoznati i objasniti nastanak Đurđevačkih pijesaka, snalaženje u prostoru, razvijati ekološku svijest kod učenika, razvijanje socijalnih vještina i upoznavanje zavičaja.

Radni zadatak: Terenska nastava Đurđevački pijesci

- opisati nastanak Đurđevačkih pijesaka:
- odrediti geografski smještaj i položaj pijesaka,
- odrediti strane svijeta pomoću ručnog sata i Sunca.
- demonstrirati pravilnu orijentaciju geografske karte pomoću kompasa,
- pronaći u pijesku mravljeg lava i pokazati lijevke koje ovaj kukac pravi.
- prepoznati i imenovati vegetaciju Đurđevačkih pijesaka
- objasniti stupanja zaštite Đurđevačkih pijesaka
- nabrojati i opisati ekološke probleme Đurđevačkih pijesaka
- objasniti utjecaj čovjeka na smanjenje područja Đurđevačkih pijesaka

Naziv grupe:

1. _____, vođa grupe- učenik mentor.
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____

Nakon što su svi timovi dobili potrebne upute od učitelja predvođeni učenikom mentorom započinju svoj rad. Učitelji su timovima dali vrijeme od 45 minuta za izvršavanje svojih zadataka. Učenici mentori u tom vremenu trebaju svoj tim upoznati da se Đurđevački pijesci nalaze na sjeveru Hrvatske, u Podravini. Zauzimaju prostor oko Molvi, Đurđevca, Kalinovca do Ferdinandovca na oko 20 hektara površine. Naslage pijeska ovdje su nataložene do 80 metara, a nastale su djelovanjem vjetrova prije 8000 do 10 000 godina. Zbog razlika u temperaturi s Alpa prema Panonskoj nizini pušu jaki vjetrovi, te donose sitne čestice zemlje (pijeska) sa završnih morena i riječnih nanosa, te ih talože u raznim dijelovima Panonske nizine. Kada su mentori objasnili svome timu nastanak i geografski položaj pijesaka onda su im pomagali odrediti smjer pružanja pijesaka uz pomoć zemljovida (slika 6.) i kompasa. Učenik mentor demonstrirao je ostalim učenicima kako se pravilno orijentira zemljovid stavivši kompas na gornji rub zemljovida te okretao kompas i zemljovid dok magnetna igla kompasa nije se poklopila sa smjerom geografskog sjevera. Tada je učenike uputio da nakon pravilno orijentiranog zemljovida odrede smjer pružanja pijesaka. Učenici su odredili da se pijesci pružaju u smjeru od sjeverozapada prema jugoistoku. Nadalje mentor ostalim učenicima uz pomoć ručnog sata i Sunca demonstrira orijentaciju u prostoru, odnosno određivanje glavnih strana svijeta (slika 9.) nakon toga su učenici vježbali kako samostalno odrediti strane svijeta u prostoru pomoću ručnog sata i Sunca.

Slika 9. Orijentacija pomoću sata i Sunca

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

Orijentacija pomoću sata i Sunca

Izvor: www.hztk.hr/media/HSCBprirucnik_radnav./2..pdf

Učenik mentor je objasnio učenicima da su Đurđevački pijesci od 1963. godine zaštićeni kao Geografsko-botanički rezervat. Sljedeći zadatak je da svoju grupu provede kroz područje

pijesaka i pokazati im biljke pješčarke koje su se očuvale na pijescima do danas kao što su vlasulja bradica, sivkasta bradica, majčina dušica pješčarka i druge. Objasnio im je pojam „krvavi“ peski da je to naziv za Đurđevačke pijeske zbog vrlo mukotrpnog rada kojim su stanovnici ovog kraja početkom 20. stoljeća smirivali pijeske sadnjom bagrema i crnog bora. Nabrojao je životinjske vrste koje žive na pijescima poput leptira, ose kopačice, a onda je učenicima pokazao kako se u pijesku traži kukac mravlji lav i objasnio učenicima da taj kukac pravi karakteristične lijevke u pijesku (slika 10.), a nakon toga učenici su u pijesku tražili mravljeg lava.

Slika 10. Postupak traženja kukca mravljeg lava

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

Učenici su pažljivo slušali svog učenika mentora i vodili zabilješke tijekom njegova izlaganja. Pomagali su jedni drugima i bili su vrlo disciplinirani. Za vrijeme rada skupina obišla sam sve skupine i uočila da nema nikakvih poteškoća i da se planirani zadatci odrađuju, moglo se primijeti pojedince koji su nezainteresirano promatrali događanja na terenu, a takvih je bilo vrlo malo. Dok su učenici na terenu obavljali svoje zadatke učitelji su obilazili sve timove i provjeravali imali kakvih poteškoća. Nakon predviđenog vremena za obilazak terena i izvršavanja postavljenih zadataka učitelji su učenicima dali pauzu od 10. minuta nakon čega će pisati pismenu provjeru usvojenosti znanja o Đurđevačkim pijescima odnosno današnjoj terenskoj nastavi. Učenici su pauzu iskoristili za još jedno kratko ponavljanje nastavnih sadržaja u svom timu, jer znaju da svi članovi jednog tima dobivaju istu ocjenu tako da je važan timski rad što su pokazali od samog početka terenske nastave

(slika 11.). Tu sam uočila određenu dozu nervoze kod dijela učenika, jer nastojali su motivirati i one nezainteresirane kako bi ostvarili što bolje rezultate na provjeri ostvarenih ciljeva terenske nastave.

Slika 11. *Ponavljanje pred pismenu provjeru*

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

Nakon kratke pauze učitelji su podijelili svim učenicima radne listiće za pisanu provjeru usvojenosti znanja o terenskoj nastavi Đurđevački pijesci za koju su učenici dobili vrijeme oko 20 minuta. Učenici mentori nisu pisali pismenu provjeru i bili su nestrpljivi jer znali su da rezultati pismene provjere će pokazati koliko su bili uspješni u svom radu sa svojom grupom. Za vrijeme pisanja pismene provjere učenici su bili vrlo tihi i zaokupljenim rješavanjem zadataka što pokazuje koliko im je bilo bitno da što bolje napišu pismenu provjeru.

Broj postignutih bodova _____ / 27

2

1. Nabrojite naselja koja se nalaze na užem prostoru Đurđevačkih pijesaka

_____

U sljedećem zadatku poveži desni stupac s lijevim upisivanjem slova na crtu ispred lijevog stupca.

3

2. Navedenim pojmovima pridruži njihove opise

_____ hrvatska Sahara

A) biljka pješčarka

_____ Đurđevac

B) drugi naziv za pijeske

_____ vlasulja bradica

C) najmanje naselje na pijescima

D) gradsko naselje na pijescima

U sljedećim zadatcima u parovima pojmova koji su podebljani i odvojeni kosim crtama zaokruži one koji su točni.

1

3. Đurđevački pijesci su dio **obalnog / pustinjskog** reljefa

1

4. Podravci pijeske nazivaju **krvavim / krivim** pijescima

1

5. Na pijescima je očuvana **mnogobrojna / malobrojna** vegetacija

U sljedećim zadatcima zaokruži slovo ispred točnog odgovora.

1

6. Na Đurđevačkim pijescima rastu šume.

a) hrasta lužnjaka b) graba c) bagrema d) breze

1

7. Zaštićene životinjske vrste koje žive na prostoru Đurđevačkih pijesaka

a) vidra b) labudovi c) jelen d) pješčani lav

1

8. Na Đurđevačkim pijescima se eksploatira

a) nafta b) plin c) pijesak d) drvo

Dopunite sljedeće rečenice:

2

9. Od ____ . godine prostor Đurđevačkih pijesaka je _____ kao _____
botanički _____ .

2

10. _____ je dospio u Podravinu zahvaljujući _____ sa Alpa prije _____ do
_____ tisuća godina.

2

11. Podravci su zaustavili kretanje _____ sadnjom _____ i crnog _____.

2

12. Ispod fotografija na crte napiši što ona predstavlja.

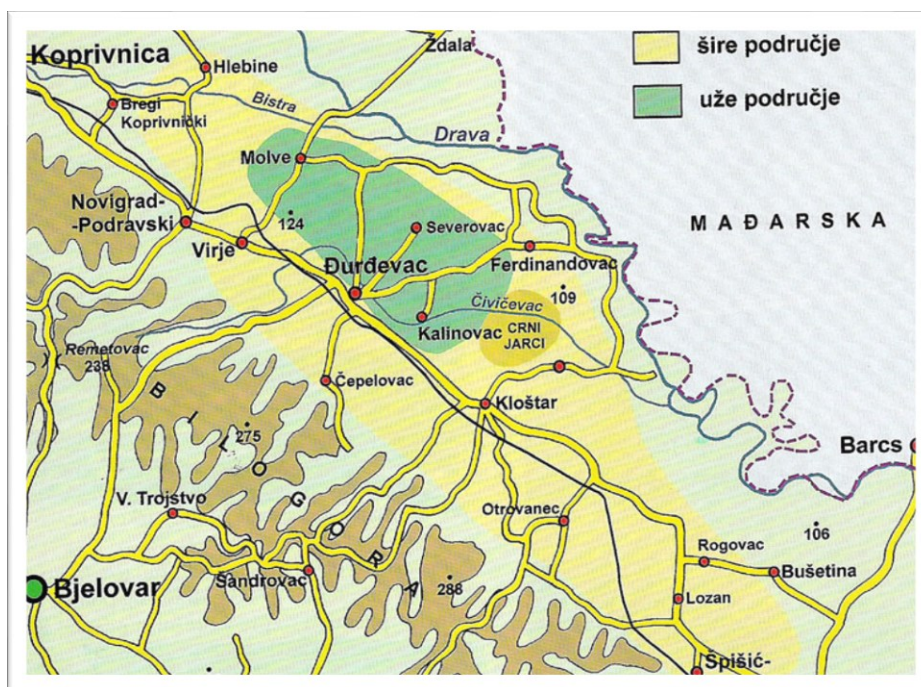

_____

_____

Sljedeće zadatke riješite uz pomoć priloženog zemljovida Đurđevačkih pijesaka

2

13. Na zemljovidu upišite smjer pružanja Đurđevačkih pijesaka

1

14. Na zemljovidu zaokružite točku s najvišom nadmorskom visinom i upišite pored nje topografski znak za kotu.

3

15. Zračna udaljenost između Đurđevca i Kalinovca je 4 km. S koliko centimetara je ta udaljenost prikazana na zemljovidu mjerila 1 : 25 000?

2

16. Na priloženom zemljovidu zaokružite meandre rijeke Drave i podebljajte granicu sa susjednom Republikom Mađarskom

Učitelj:	Ocjena:	Datum:
----------	---------	--------

Slika 12. Pismena provjera

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

Nakon završene pismene provjere učitelji su prionuli ispravljanju radnih listića, a učenici su međusobno provjeravali što su napisali za pojedina pitanja.

Slika 13. U iščekivanju rezultata pismene provjere

Snimila: M. Vinković, 2.6.2015.

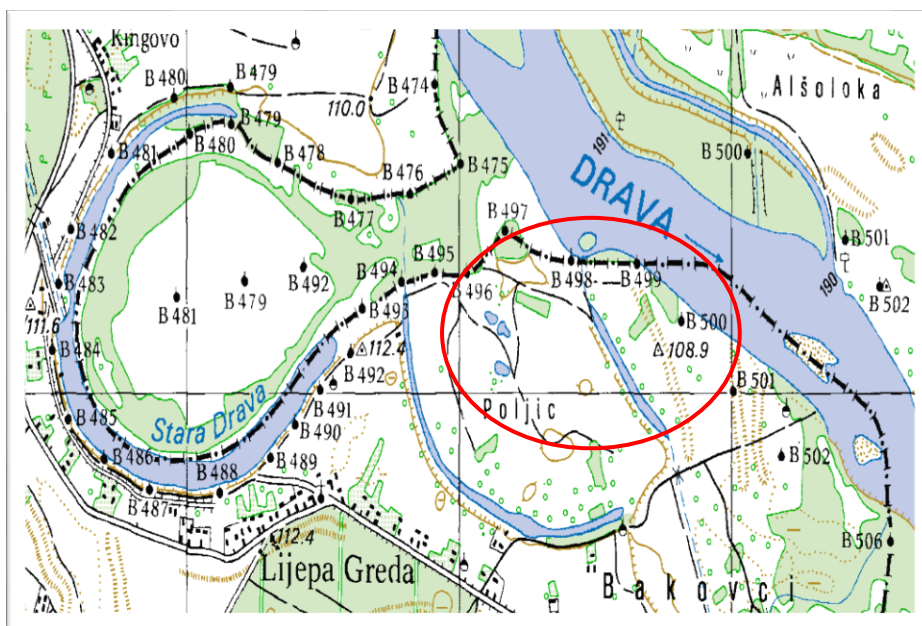
Učitelji su brzo pregledali radne listiće i u svoje evidencijske liste upisali broj ostvarenih bodova za svaki tim i upoznali učenike s rezultatima. Učenici su bili jako zadovoljni ostvarenim rezultatima nakon pismene provjere i time su još više bili motivirani za drugi dio terenske nastave koji će biti realiziran na prostoru uz rijeku Dravu u Ferdinandovcu. Rezultati pismene provjere su iznimno dobri što potvrđuje da su učenici mentori odradili dobro svoj posao, ali da su i ostali učenici bili dobro pripremljeni za terensku nastavu. Iz zadataka koje su im postavljene kao ciljevi terenske nastave vidljivo je kako su učenici cijelo vrijeme radnog dijela terenske nastave morali biti uključeni i pratiti ono što su im učenici mentori objašnjavali i demonstrirali na terenu. Jedan od zadataka terenske nastave također je bio razvijati kartografsku pismenost učenika. Svi ciljevi prvog dijela terenske nastave su ostvareni. U ovoj terenskoj nastavi primijenjen je timski oblik rada koji je kooperativna socijalna forma organizacije i učenja u kojoj dva učitelja s grupom učenika koju čine učenici osmih razreda zajednički planiraju ciljeve i sadržaje učenja, te provođenje i evaluaciju procesa učenja i njegovih rezultata. Za primjenu timskog rada u terenskoj nastavi geografije potrebna je kvalitetna priprema učitelja i učenika što je ovim primjerom i potvrđeno. Završetak prvog dijela terenske nastave na Đurđevačkim pijescima obilježen je zajedničkom fotografijom (slika 14).

Slika 14. Završetak terenske nastave na Đurđevačkim pijescima
Snimila: M. Vinković, 2. 6. 2015.

4.3. Terenska nastava-rijeka Drava

Drugi dio terenske nastave „Učenici uče učenike“ realiziran je tjedan dana kasnije na području rijeke Drave u predjelu „Perutnica“ (slika 15). Ovaj dio terenske nastave organiziraju učenici OŠ Ferdinandovac sa svojim učiteljem geografije koji je planiran u školskom kurikulumu za školsku godinu 2014./2015. Učitelj iz Osnovne škole Ferdinandovac je po istom principu kao i kod prvog dijela terenske nastave pripremao svoje učenike za terensku nastavu. Na redovnoj nastavi u školi obradio je nastavne sadržaje vezano uz rijeku Dravu i teren koji će biti posjećen. Pismenom provjerom je utvrdio usvojenost ishoda učenja učenika osmog razreda o rijeci Dravi i odabrao šest najuspješnijih učenika za mentore, odnosno terenske vodiče na terenskoj nastavi. Potom je sa učenicima mentorima posjetio teren područja Perutnice uz rijeku Dravu i upoznao učenike sa ciljevima terenske nastave. Proveo ih je po označenoj dionici pomoću topografske karte rijeke Drave te im objasnio koji su njihovi zadatci kao terenskih vodiča, odnosno mentora prema grupama koje budu vodili na terenu.

Slika 15. Isječak topografske karte rijeke Drave, 1: 25000

Izvor: nastavni materijali učitelja geografije

Kurikulum Osnovna Škola Ferdinandovac školska godina 2014./2105.

Naziv aktivnosti, programa i/ili projekta	GEOGRAFIJA: terenska nastava Drava - Đurđevački pijesci
Ciljevi aktivnosti, programa i/ili projekta	-upoznati i istražiti prirodno-geografska obilježja prostora uz Dravu i Đurđevačke pijeske, - osposobiti učenike za uspješno prenošenje znanja i podučavanje drugih učenika, -prepoznati prirodne potencijale i bogatstva zavičaja te predložiti njihovo gospodarsko iskorištavanje u okvirima održivog razvoja
Namjena aktivnosti, programa i/ili projekta	učenicima 8. razreda Osnovne škole Ferdinandovac i Osnovne škole Ivan Lacković Croata Kalinovac
Nositelji aktivnosti, programa i/ili projekta i njihova odgovornost	Učenici 8. razreda Osnovne škole Ferdinandovac i Osnovne škole Ivan Lacković Croata Kalinovac Učitelji geografije
Način realizacije aktivnosti, programa i/ili projekta i troškovnik	učenici 8. razreda Osnovne škole Ferdinandovac autobusom odlaze na Đurđevačke pijeske gdje ih dočekuju učenici Osnovne škole Ivan Lacković Croata iz Kalinovca pripremljeni kao vodiči i podučavatelji učenika iz Ferdinandovca prema zadanim ciljevima vezanim uz lokalitet. Na rijeku Dravu učenici Ferdinandovca odlaze biciklima i dočekuju učenike iz Kalinovca te prethodno pripremljeni poučavaju ih o zadanim ciljevima na temu prirodnih i društvenih obilježja prostora uz rijeku Dravu.
Troškovnik	troškove prijevoza financiraju roditelji
Način vrednovanja	pisana provjera usvojenosti sadržaja kroz samostalno rješavanje postavljenih zadataka na samom mjestu održavanja izvanučioničke nastave i evaluacija u učionici po završetku
Vremenik aktivnosti, programa i/ili projekta	svibanj 2015.

Preuzeto s mrežnih stranica OŠ Ferdinandovac: http://os-ferdinandovac.skole.hr/upload/os-ferdinandovac/images/static3/919/attachment/Skolski_kuriku

Učenici OŠ Kalinovac predvođeni svojom učiteljicom geografije dolaze autobusom na terensku nastavu (*slika 16.*).

Slika 16 . Dolazak učenika Osnovne Škole Kalinovac na terensku nastavu

Snimila: M. Vinković, 2. 6. 2015.

Ponovni susret učenika dviju škola nakon tjedan dana izgleda sasvim drugačiji nego prvi put. Kroz tjedan dana zahvaljujući elektroničkoj pošti uspostavljena je komunikacija među učenicima i ovaj drugi susret je puno prisniji. Jedan od postavljenih ciljeva terenske nastave koji je imao za cilj razvijanje socijalnih vještina kod učenika je već ostvaren u prvom dijelu terenske nastave. Komunikacija, suradnički odnosi, međusobno uvažavanje samo su neki od preduvjeta uspješnog rada u timu, a naročito kada se radi o ovakvim heterogenim skupinama kao što je u ovom terensku radu učenika koji se prvi put susreću. Na taj način radna atmosfera među učenicima je znatno opuštenija nego prošli put što je motivirajući čimbenik za ostvarenjem dobrih rezultata i u ovom dijelu terenske nastave.

Učitelji su podsjetili učenike na sastav grupa, odnosno timova od prethodne terenske nastave i predstavili svakoj grupi učenika mentora iz OŠ Ferdinandovac (*slika 17*). Potom su im objasnili da svoj rad započinju sa različitih polaznih točaka planirane terenske nastave kako ne bi jedni druge ometali.

Izmjenom točaka na terenu uz pomoć isječka topografske karte rijeke Drave sve grupe moraju proći označene točke i na svakoj točki moraju odraditi određene zadatke s kojima će ih upoznati njihovi učenici mentori.

Slika 17.

Upoznavanje učenika sa mentorima i zadacima terenske nastave

Snimila: M. Vinković, 9. 6. 2015.

Potom se učenici okupljaju u grupe i učenici mentori ukratko upoznaju svoju grupu sa ciljevima i zadacima terenskog rada i koje točke moraju proći tijekom terenske nastave.

Slika 18. *Učenici mentori upoznaju grupu sa zadacima terenske nastave*

Snimila: M. Vinković, 9. 6. 2015.

RADNI TERENSKI LIST	Razred	OŠ Ferdinandovac OŠ Ivana Lackovića Croata Kalinovac	Datum
	8	Rijeka Drava, Ferdinandovac	9. 06. 2015.

Cilj terenske nastave

Upoznati prirodno-geografska obilježja rijeke Drave, snalaženje u prostoru, razvijati ekološku svijest kod učenika, socijalne vještine i upoznavanje zavičaja.

Radni zadatak: Terenska nastava rijeka Drava

- upoznati osnovna obilježja rijeke Drave
- pronaći na zemljovidu izvor, ušće rijeke Drave i zemlje kroz koje protječe
- odrediti lijevu i desnu obalu rijeke Drave.
- objasniti što je meandar i riječni sprud na rijeci Dravi
- pronaći na terenu na kojem riječnom kilometru se nalazi Perutnica
- analizirati hidrogram rijeke Drave
- pronaći na terenu pogranični stup uz rijeku Dravu
- prepoznati i imenovati vegetaciju uz rijeku Dravu
- imenovati najpoznatije ptice i druge životinje koje žive uz rijeku Dravu
- nabrojati i opisati ekološke probleme rijeke Drave
- objasniti stupanj zaštite rijeke Drave
- izračunati pomoću topografske karte zračnu udaljenost od Perutnice na Dravi do Đurđevačkih pijesaka

Naziv grupe:

1. _____, vođa grupe- učenik mentor.
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____

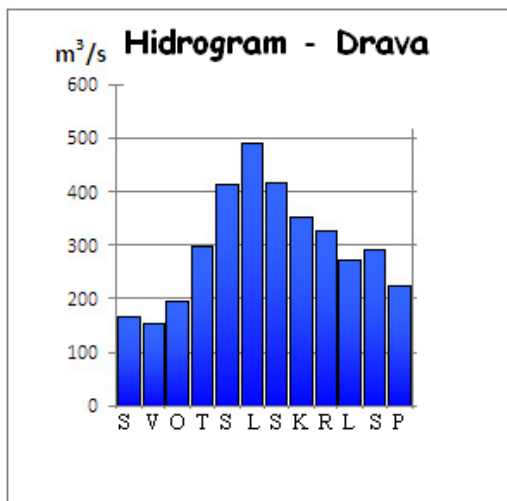
U kratkom izlaganju učenici mentori svojoj grupi objašnjavaju da se nalaze se na rijeci Dravi, u mjestu Lepoj Gredi (Općina Ferdinandovac) i pokazuje im na topografskoj karti (*slika 15.*) i to na lokalitetu koje domaće stanovništvo naziva „Perutnica“. Zatim im obrazlažu da su Perutnice kamene pregrade izgrađene da bi zaštitile obalu od potkapanja rijeke Drave. Nadalje pojašnjavaju da rijeka Drava izvire u Italiji, u alpskom mjestu Dobbiacu (Dobiaku). Nastavlja teći kroz Austriju, Sloveniju, Mađarsku i Hrvatsku, gdje se u mjestu Aljmaš ulijeva u rijeku Dunav. Ukupna duljina Drave iznosi 720 kilometara, a od toga je u Hrvatskoj oko 305 kilometara riječnog toka.

Slika 19. Rijeka Drava – Perutnica

Snimila: M. Vinković, 9. 6. 2015.

Obrazlažu svojoj grupi da rijeka Drava ima snježno-kišni režim što znači da rijeka dobiva vodu otapanjem snijega i leda u Alpama te od padalina i da ima dosta ujednačen vodostaj tijekom cijele godine. Zbog toga rijeka Drava ima najviši vodostaj u kasno proljeće i početkom ljeta, a najniži u zimskim mjesecima (*slika 20*). Pomoću hidrograma rijeke Drave učenik mentor prezentira svojoj grupi vodostaj rijeke Drave (*slika 21*).

Slika 20. Hidrogram rijeke Drave

Slika 21. Analiza hidrograma rijeke Drave

Snimila: M. Vinković 2. 6. 2015.

Učenik mentor od svoje grupe traži da kroz analizu hidrograma odrede mjesec s najvišim i mjesec s najmanjim protokom rijeke Drave. Grupa je vrlo brzo analizom hidrograma zaključila da u mjesecu lipnju rijeka Drava ima najveći protok vode oko 490 m³/s, a u mjesecu veljači najmanji oko 150 m³/s. Potom učenici mentori obilazeći zadane točke na terenu upoznaju svoju grupu da na području Koprivničko – križevačke županije Drava ima obilježja prave nizinske rijeke s puno riječnih zavoja meandara (*slika 22*) i riječnih sprudova (*slika 23*). Rijeka Drava je plovna za veće brodove od Donjeg Miholjca do ušća kod Aljmaša gdje se ulijeva u Dunav.

Slika 22. Riječni zavoj- meandar Drave

Slika 23. Riječni sprud na Dravi

Izvor: <https://www.google.hr/search?q=meandri+drave&biw=1024&bih=615&source=lnms&tbn=isc>
http://www.visionexpander.com/hr/carobna_mjesta.asp?fid=15&si

Nadalje su im objasnili da meandri nastaju radom rijeka na mekanoj podlozi u nizinama, a najizrazitiji su upravo na rijeci Dravi u ovom našem prostoru.

Obilazeći teren po zadanim točkama uz pomoć topografske karte grupe su morale pronaći na terenu oznaku sa 190-im riječnim kilometrom uz rijeku Dravu, a mi se upravo nalazimo na tom 190-om riječnom kilometru (*slika 24*).

Slika 24. Oznaka 190-og riječnog kilometra rijeke Drave
Izvor: Nastavni materijali učitelja geografije

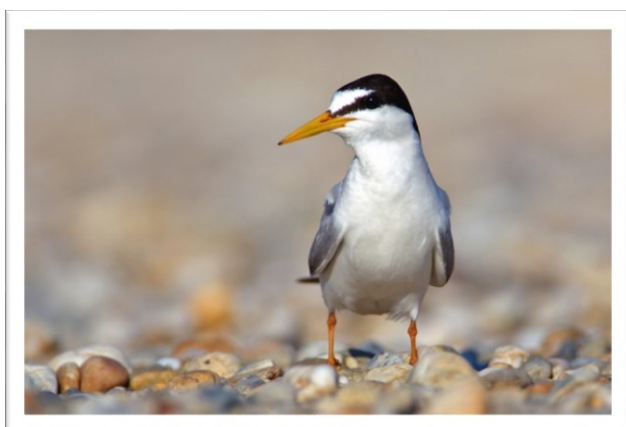
Učenici mentori su imali zadatak da svoje grupe upoznaju da se nalaze u pograničnom području prema Mađarskoj i da blizinu granice označavaju betonski stupovi koji su označeni slovom i brojkom i morali su pronaći pogranični stup B-502 (*slika 25*). Zatim su im objasnili da se granica zbog promjene toka rijeke u nekim dijelovima hrvatskog teritorija nalazi preko Drave, i obrnuto, te da su neki dijelovi mađarskog teritorija s desne obale rijeke Drave. Svojoj grupi su demonstrirali kako pravilno odrediti lijevu i desnu obalu rijeke Drave tako što su se licem okrenuli nizvodno prema toku rijeke pa su im pokazali da je mađarska strana obale rijeke Drave na lijevoj, a desna obala je ona na kojoj se mi nalazimo. Potom su svoju grupu informirali da na prostoru naše županije rijeka Drava na 5 mjesta presijeca hrvatsko – mađarsku granicu.

Slika 25. Granični kamen B-502 na desnoj obali Drave

Snimila: M. Vinković, 9. 6. 2015.

Sve grupe su naizmjenično prolazile zadane točke na kojima su ih učenici mentori upoznavali sa prirodno-geografskim obilježjima rijeke Drave. Dok su prolazili terenom morali su promatrati prostor oko sebe promatrajući vegetaciju uz samo korito rijeke i prepoznati koje drveće raste poput vrbe, topole, johe, jasena i hrasta. Promatrali su životinjski svijet uz rijeku i na samoj rijeci pa su tako vidjeli labudove i lastavice. Učenik mentor je objasnio da su Zakonom zaštićene mnogobrojne životinje koje žive uz rijeku Dravu kao što su sve vrste orlova i jastrebova, lastavice bregunice (*slika 26.*), vjeverica, bjelouška, kornjača, čaplja, crna roda, vidra i mala čigra koja se nastanjuje na dravskim šljunčanim sprudovima (*slika 27.*).

Slika 26. Mala čigra

Slika 27. Bregunica

Izvor: http://www.crorivers.com/obiljezja_panonske.php

Osim ugroženosti mnogobrojnih životinjskih vrsta uz rijeku Dravu mentori su objasnili svojim grupama da se ekološki problemi Drave odnose najviše na zaštitu voda koje

ugrožavaju divlja odlagališta otpada, vađenje šljunka, pijeska i isušivanje močvara. Iz nastavnih sadržaja geografije za 8 razred učeći o rijekama Hrvatske učenici znaju da je rijeka Drava hidroenergetski najvažnija u Nizinskoj Hrvatskoj i da su na njoj sagrađene tri hidroelektrane. Učenik mentor im objašnjava da se uzvodno od Perutnice u Novom Virju trebala graditi HE Novo Virje od koje se odustalo krajem devedesetih godina prošlog stoljeća zbog prosvjeda lokalnog stanovništva i mnogobrojnih udruga radi zaštite bioraznolikosti rijeke Drave. Neiskorišteni potencijali rijeke Drave koji ne bi ugrozili njenu prirodnu ravnotežu su izvori tople vode sa oko 100⁰ C koji se mogu iskoristiti za razvoj zdravstvenog turizma, proizvodnja električne energije, zagrijavanje staklenika i drugih objekata, ali nažalost su neiskorišteni za razliku od naših susjeda Mađara koji to desetljećima iskorištavaju. Rijeka Drava ima veliki turistički potencijal kroz ribolov, foto – safari, rafting, biciklistička staza „Drava route“ i niz drugih mogućnosti za gospodarsko iskorištavanje bez narušavanja prirodne ravnoteže. Od 2011. godine čitav prostor uz rijeku Dravu i Muru zakonom je zaštićen u sklopu regionalnog parka Mura-Drava u kojem se trenutno nalazimo. Nakon obilaska zadanih točaka učenici se vraćaju na polaznu točku *slika (28 i 29)*.

Slika 28. Završetak terenskog rada
Snimila: M. Vinković, 9.6.2015.

Slika 29. Povratak na početnu točku

Dolaskom na početnu točku učenici imaju kratki odmor od 10 minuta da se još malo pripreme i zajedno ponove za pismenu provjeru. Može se primijetiti lagana nervoza, ali i

umor kod učenika, jer ova terenska nastava bila je puno zahtjevnija od terenskog rada na Đurđevačkim pijescima. Nakon odmora učitelji su podijelili učenicima radne listiće kojima se želi provjeriti usvojenost znanja i vještina učenika na terenskoj nastavi, odnosno ostvarenje ciljeva terenske nastave.

Slika 30. Pismena provjera 2.
Snimila: M. Vinković, 9.6.2016.

Slika 30. Pismena provjera

Pismena provjera se odvija u tišini u prirodnom okruženju visokih trava, a tišinu samo narušavaju mnogobrojni komarci koje ometaju učenike. Radni listić za provjeru znanja učenika o terenskoj nastavi sastojao se od različitih tipova zadataka kao što su nadopunjavanje rečenica, pridruživanje određenih pojmova, praktični zadaci na zemljovidu, zaokruživanje točnog odgovora, točno/netočno.

Broj postignutih bodova _____ / 27

2	
---	--

1. Nabrojite države kroz koje protječe rijeka Drava.

_____

U sljedećem zadatku poveži desni stupac s lijevim upisivanjem slova na crtu ispred lijevog stupca.

3	
---	--

2. Pojmove iz desnog stupca pridruži njihovim opisima

_____	Aljmaš	A) izvor rijeke Drave
_____	Osjek	B) ušće rijeke Drave
_____	Dobbiacu	C) hidroelektrana
		D) luka na Dravi

U sljedećim zadacima u parovima pojmova koji su podebljani i odvojeni kosim crtama zaokruži one koji su točni.

1	
---	--

3. Rijeka Drava ima **sredozemni** / **snježno - kišni** režim

1	
---	--

4. Drava je plovna **uzvodno** / **nizvodno** od Donjeg Miholjca

1	
---	--

5. Na rijeci Dravi su izgrađene **2** / **3** hidroelektrane

U sljedećim zadacima zaokruži slovo ispred točnog odgovora.

1	
---	--

6. Uz rijeku Dravu rastu šume.

a) jele   b) bukve   c) vrbe   d) hrasta medunaca

1	
---	--

7. **Žaštićene** životinjske vrste koje žive u priobalju rijeke Drave.

a) vuk   b) jegulja   c) bregunica   d) šišmiš

1	
---	--

8. Uz rijeku Dravu pronađeni su izvori.

a) nafte   b) tople vode   c) plina   d) gejjira

Dopunite sljedeće rečenice:

2	
---	--

 9. Od ____ . godine čitav prostor uz rijeku ____ i ____ zakonom je zaštićen kao _____ park _____ .

2	
---	--

 10. Uz rijeku Dravu razvijen je _____ turizam zahvaljujući biciklističkoj stazi _____ .

1	
---	--

 11. _____ je ugrožena i zaštićena vrsta ptice koja se gnijezdi na dravskim šljunčanim sprudovima.

2	
---	--

 12. Ispod fotografija na crte napiši što označavaju navedeni znakovi

1.

_____

2.

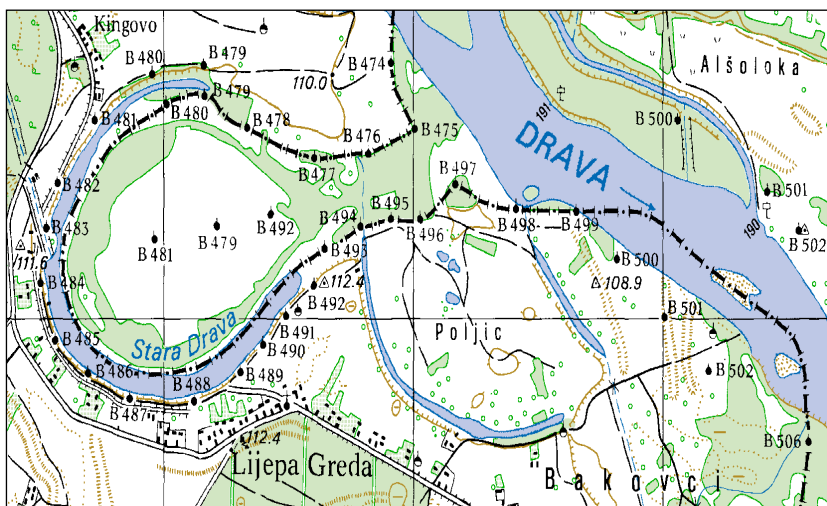
_____

Sljedeće zadatke riješite uz pomoć priložene topografske karte

2	
---	--

 13. Na isječku topografske karte kosim crtama iscrtaj dio rijeke Drave koji pripada Republici Mađarskoj

2

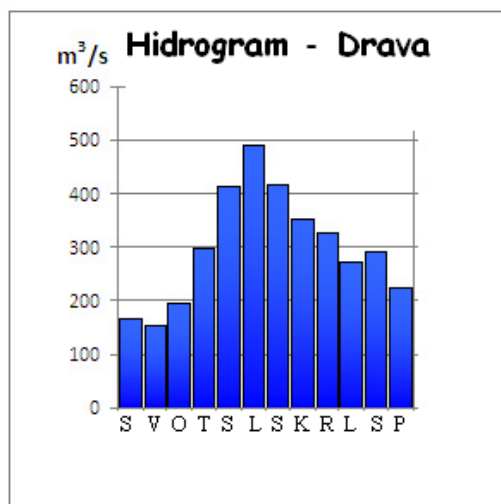
14. Zaokružite na topografskoj karti prostor terenske nastave na kojem se nalazite.

3

15. Na topografskoj karti mjerila 1 : 25 000 udaljenost između Perutnice i Đurđevačkih pijesaka prikazana je s 20 cm. Koliko ta udaljenost iznosi u prirodi ako ju izrazimo u metrima?

2

16. Na priloženom hidrogramu rijeke Drave zaokružite mjesec s najmanjim protokom vode i napišite koje godišnje doba _____ ima najmanji protok vode.

Učitelj:

Ocjena:

Datum:

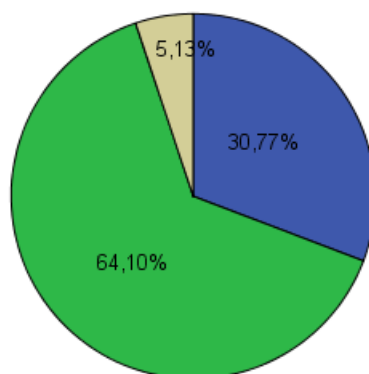
4.4. Evaluacija terenske nastave geografije Đurđevački pijesci i rijeka Drava

Nakon završene pismene provjere učenike sam zamolila da popune **Anketni upitnik za evaluaciju terenske nastave** kojim sam željela ispitati njihovo mišljenje o terenskoj nastavi, prednostima i nedostacima ovakvog oblika rada i njihovim prijedlozima za unaprjeđenje rada. Anketni upitnik sastojao se od sedam pitanja kojim se željelo doznati stavovi i mišljenja učenika o provedenoj terenskoj nastavi.

1. Učiti o svom zavičaju bilo je:

- a) izrazito zanimljivo
- b) zanimljivo
- c) dosadno
- d) izrazito dosadno

U prvom pitanju anketnog upitnika željelo se saznati kako učenici doživljavaju učenje o svom zavičaju. Da je izrazito zanimljivo učiti o zavičaju smatra 12 učenika odnosno (30,77%), zanimljivim učenje o zavičaju odabralo je 25 učenika (64,10 %), a samo dva učenika (5,13%) smatra da je učenje o zavičaju dosadno što prikazuje (*slika 31*). Velika većina učenika njih 94, 87 % ima pozitivno mišljenje o učenju o zavičaju i to je samo jedan od pokazatelja da u redovnom programu treba biti znatno više zastupljeno nastavnih sadržaja o zavičaju.

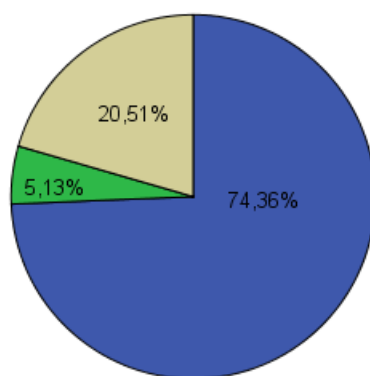

Slika 31. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 1.

2. Današnji način rada

- a) pridonio je lakšem usvajanju nastavnih sadržaja
- b) nije pridonio lakšem usvajanju nastavnih sadržaja
- c) bolje naučim na satu u učionici
- d) nije mi važan način i mjesto rada

Koliko je današnji način rada na terenskoj nastavi doprinio usvajanju nastavnih sadržaja učenici su iskazali svoje mišljenje u drugom pitanju anketnog upitnika (*slika 32*). Da je terenska nastava doprinijela lakšem usvajanju nastavnih sadržaja smatra 29 učenika (74,36 %), a 2 učenika (5,13 %) ističe da ovakav način rada nije doprinio njihovom lakšem usvajanju nastavnih sadržaja, dok 8 učenika (20,51 %) navodi da za usvajanje nastavnih sadržaja nije im važan način i mjesto rada. I u ovom pitanju većina učenika je pozitivno istaknula terensku nastavu za lakše usvajanje nastavnih sadržaja. Dobiveni rezultati pokazuju da je terenska nastava pedagoški učinkovita i interesantna učenicima i da bi trebala znatno više biti zastupljena u okviru redovne nastave.

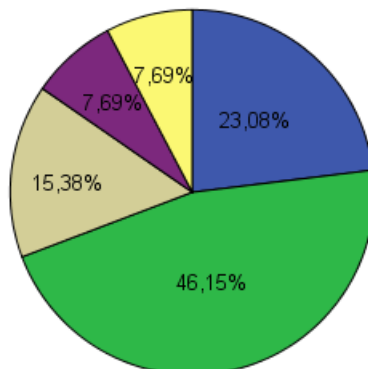
Slika 32 Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 2.

3. Rad u skupini ocijeni ocjenom od 1 do 5.

- 1 – izrazito volim
- 2 – volim
- 3 – nije mi važan oblik rada
- 4 – ne volim
- 5 – uopće ne volim rad u skupini

Slijedećim pitanjem željelo se istražiti kakav je stav učenika o socijalnom grupnom obliku rada (*slika 33*) koji je primijenjen na terenskoj nastavi. Da ovaj oblik rada izrazito voli izjasnilo se 9 učenika (23,08 %), dok 18 učenika (46,15 %) voli ovaj oblik rada. Da im nije važan oblik rada smatra 6 učenika (15,38 %), a po 3 učenika (15,38 %) su se izjasnili da ne vole i uopće ne vole rad u grupi. I u ovom pitanju većina učenika ima pozitivan stav o

grupnom radu iako sa nešto manje nego u prethodna dva pitanja, međutim kako se radilo o heterogenim skupinama sasvim je logično da i stavovi učenika su različiti.

Slika 33. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 3.

4. Što vam se:

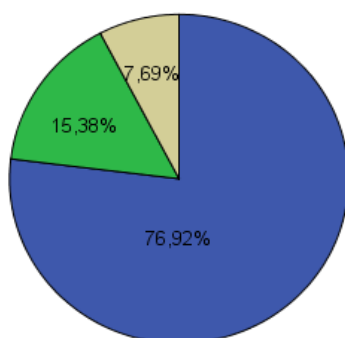
- a) danas posebno svidjelo na terenskoj nastavi
- b) danas mi se nije svidjelo na terenskoj nastavi

Ovim pitanjem anketnog upitnika željelo se od učenika doznati što im se posebno svidjelo, a što ne na terenskoj nastavi. Kao pozitivno, odnosno ono što im se svidjelo na ovoj terenskoj nastavi učenici su istaknuli učenje o rijeci Dravi, dobra pripremljenost učenika vodiča, njihova grupa, druženje s učenicima iz druge škole, načini učenja, priroda oko njih, rad u grupi, prijatelji. Također neki učenici su naveli što im se nije svidjelo tijekom terenske nastave kao što je neozbiljnost pojedinih učenika, vrućina, komarci, način komuniciranja s drugim učenicima, njihovi vodiči, dosadni partneri u grupi. Šest učenika nije dalo nikakav odgovor na ovo pitanje.

5. U buduće bih želio/željela ovaj način rada

- a) češće
- b) rjeđe
- c) da se više ne primjenjuje

U petom pitanju učenici su se trebali izjasniti koliko žele u budućnosti ovakav način rada. Da bi ovakav način rada trebao biti češće zastupljen smatra 30 učenika (76,92 %), 6 učenika (15,38 %) bi rjeđe ovakav način rada, a samo 3 učenika (7,69 %) ne želi ovakav način rada (*slika 34*). I u ovom pitanju učenici su iskazali vrlo pozitivan stav o terenskoj nastavi.

Slika 34. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 5.

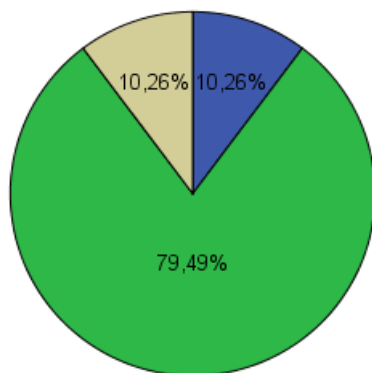
6. Tvoj komentar o terenskoj nastavi

U šestom pitanju učenici su mogli iznijeti svoj stav ili komentar o terenskoj nastavi. Neki od zanimljivijih komentara su kao „trebalo je ranije i češće ovakvo druženje, a ne sada kada odlazimo iz škole. Sve je bilo super i voljeli bih to opet ponoviti. Vodič je odlično odradio svoj posao, ali naravno bilo je i onih kojima se ništa nije sviđelo na ovoj terenskoj nastavi što je dobro, jer bilo bi previše očekivati da svi budu zadovoljni ovakvim radom.

7. Označi kvačicom jednu od priloženih slika koja najbolje oslikava tvoj komentar o terenskoj nastavi.

U zadnjem sedmom pitanju učenici su trebali odabrati jednu od tri ponuđene slike koje najbolje predočavaju njihov komentar o terenskoj nastavi. Prvu sliku koja predstavlja oduševljenje zbog svega doživljenog i viđenog tijekom terenske nastave odabralo je 4 učenika (10,26 %), a 31 učenik (79,49 %) odabralo je drugu sliku koja predstavlja ugodno i zanimljivo iskustvo koje su doživjeli na terenskoj nastavi.

Treću sliku koja iskazuje nezadovoljstvo viđenim i doživljenim na terenskoj nastavi odabralo je 4 učenika (10,26 %).

Slika 35. Grafički prikaz rezultata za pitanje broj 7.

Evaluacijski anketni upitnik koji je proveden kod učenika koji su sudjelovali u ovoj terenskoj nastavi jasno pokazuje da većina učenika ima pozitivan stav prema terenskoj nastavi i da žele što češće ovakav način rada koji im pomaže da lakše usvajaju nastavne sadržaje na terenu. Nadalje ističu da vole rad u grupi i da je zanimljivo učiti o zavičaju.

Na kraju terenske nastave učitelji će napraviti izvještaj o ostvarenoj terenskoj nastavi te će napraviti analizu terenske nastave sređivanjem prikupljenih materijala kako bi se provela sinteza terenskog rada. Analizom i sintezom terenske nastave utvrdit će jesu li ostvareni ciljevi i zadatci terenske nastave. Taj dio posla učitelji provode s učenicima u učionici nakon realizirane terenske nastave. Učitelji će učenike upoznati također sa ostvarenim rezultatima na terenskoj nastavi o poteškoćama ako ih je bilo tijekom same terenske nastave ali i prijedlozima samih učenika o poboljšanju kvalitete terenske nastave. Evaluacija terenske nastave provedena je anketnim upitnikom kod učenika. Vrednovanje terenske nastave se provodi kroz powerpoint prezentacije na roditeljskim sastancima i učenicima drugih razreda u školi. Po ostvarenim rezultatima učenika na ovoj terenskoj koji su bili u rasponu od 91,6 % kao najbolji tim do najslabijeg tima sa 62,2 % , dok je prosječni rezultat po testu bio 76,6 % može se zaključiti da su svi planirani ciljevi terenske nastave ostvareni što je rezultat vrlo kvalitetne pripreme učitelja i učenika. Upravo dobra priprema učitelja i učenika je ključ uspjeha u realizaciji i provođenju terenske nastave. Ovdje treba istaknuti stručnost učitelja geografije koji već nekoliko godina provode ovu terensku nastavu i veće imaju određeno iskustvo, a svaka nova terenska nastava daje im određene smjernice za poboljšanje same kvalitete terenske nastave, uvažavanje mišljenja i prijedloga učenika doprinose toj kvaliteti.

5. EMPIRIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA

5.1. Cilj i problem istraživanja

Cilj istraživanja je doznati koliko i kako se terenska nastava provodi u nastavi geografije i u razrednoj nastavi u osnovnoj školi u praksi, u kojim razredima je terenska nastava najzastupljenija i koju vrstu terenske nastave učitelji provode prema opsegu i prema trajanju. **Problem** istraživanja je utvrditi kako učitelji procjenjuju značaj terenske nastave u stjecanju novih (geografskih) znanja i vještina kod učenika te koje nastavne metode učenici najviše koriste u ostvarivanju ciljeva terenske nastave.

5.2. Hipoteze

Iz cilja istraživanja proizilaze i sljedeće hipoteze:

- terenska nastava nije dovoljno zastupljena u nastavi geografije i u razrednoj nastavi
- prema trajanju najviše se provodi jednodnevna terenska nastava, a prema opsegu najzastupljenija je višetematska terenska nastava u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.
- terenska nastava ima veliku važnost u stjecanju geografskih znanja i vještina kod učenika.
- u ostvarenju ciljeva terenske nastave učenici najčešće koriste metode promatranja, bilježenja i fotografiranja.
- najviše sati terenske nastave planirano je u osmim i četvrtim razredima
- usmeno i pismeno ispitivanje najzastupljenije je u provjeravanju učenikovih postignuća na terenskoj nastavi
- terenska nastava najčešće se provodi na prostoru Koprivničko-križevačke županije

5.3. Metodologija istraživanja

Temeljni metodološki pristup u istraživanju je kvantitativni jer omogućava opsežnije istraživanje i veći broj ispitanika, Tkalac Verčić, et. al., (2013).

Prigodni uzorak čine članovi koji su nam „na raspolaganju“ odnosno koji su nam dostupni prilikom istraživanja. Ovaj uzorak vrlo često se koristi u kvantitativnim istraživanjima.

Primijenjena je istraživačka metoda anketni upitnik kao najčešće korišten pristup dobivanja različitih podataka i saznavanja odgovora na različite probleme. Ne odgovara na pitanje što je s čime povezano već samo kako su osobine koje se ispituju raspodijeljene u populaciji odnosno pripada deskriptivnoj grupi istraživanja.

Fraenkl i Wallen (1993) navode tri glavne karakteristike anketnih istraživanja. Prva je da je informacija prikupljena od grupe ljudi kako bi opisala neke karakteristike populacije kojoj ta grupa pripada. Drugo, način prikupljanja rezultata je postavljanjem pitanja, a odgovori

sudionika su rezultati prema kojima zaključujemo. I treće, podaci se uvijek prikupljaju na uzorku, a ne od svakog pripadnika populacije pojedinačno.

Ova metoda je neeksperimentalna i temelji se na samoiskazu ispitanika, osobnom mišljenju ili stavu. U skladu s tim anketni upitnik je proveden na prigodnom uzorku 28 učitelja geografije Županijskog stručnog vijeća Koprivničko-križevačke županije i 32 učitelja razredne nastave u Osnovnoj školi Grgura Karlovčana Đurđevac i Osnovnoj školi Kloštar Podravski. Upitnik za učitelje sastojao se od 18 pitanja, od kojih je 15 pitanja bilo zatvorenog tipa, a tri pitanja su bila otvorenog tipa. Učitelji su u anketnom upitniku imali nekoliko vrsta pitanja zatvorenog tipa. To su bili zadatci višestrukog izbora, višestrukih kombinacija, zadatci alternativnog izbora i zadatci sređivanja. Neki zadatci zatvorenog tipa imali su i mogućnost da učitelji dopune ukoliko smatraju da osim navedenih odgovora nadopune svojim odgovorima. Pitanja otvorenog tipa su broj 5, 17 i 18. U petom pitanju trebalo je navesti razloge za nerealiziranje planirane terenske nastave, a u sedamnaestom pitanju ispitanicima je ponuđeno da navedu svoje prijedloge vezano uz terensku nastavu iz geografije ili u razrednoj nastavi. U osamnaestom pitanju se željelo saznati na koji način učitelji uključuju učenike s posebnim potrebama u terensku nastavu i koje oblike rada najčešće primjenjuju u radu s takvim učenicima. Istraživanje je provedeno tijekom listopada i studenog 2015. godine, a podaci se odnose na školsku godinu 2015./ 2016. Podatci o ispitanicima prikazani su u tablici 1.

Redni broj	Ispitanici. učitelji geografije i učitelji razredne nastave	Broj ispitanika	Način i mjesto prikupljanja podataka
1.	Koprivničko-križevačka županija	28	Na aktivu ŽSV-a učitelja geografije
2.	Osnovna škola Grgura Karlovčana Đurđevac	18	Na aktivu ŠSV-a učitelja razredne nastave
3.	Osnovna škola Kloštar Podravski	14	Na aktivu ŠSV-a učitelja razredne nastave
	Ukupno	60	

Tablica 1. Popis ispitanika istraživanja

5.4. Interpretacija rezultata istraživanja

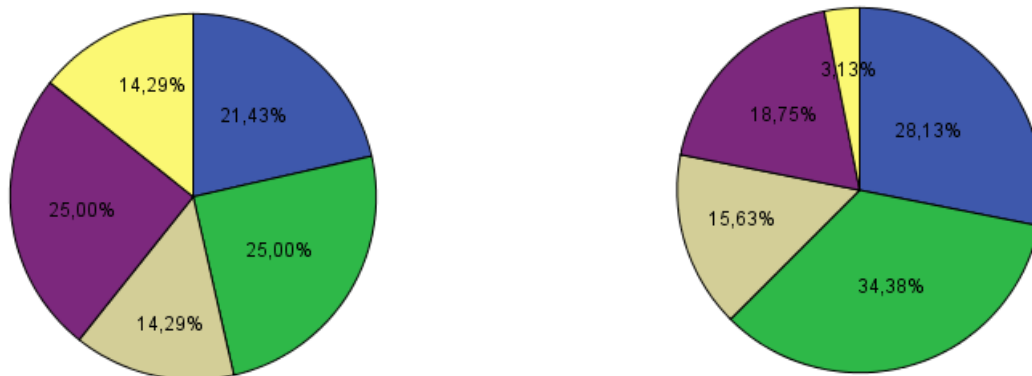
Na temelju prikupljenih podataka pomoću anketnog upitnika koji su obrađeni u SPSS-programu izvršena je detaljna analiza dobivenih rezultata.

1. Koliko godina staža imate u nastavi?

U prvom pitanju anketnog istraživanja željelo se doznati kakva je struktura učitelja geografije i učitelja razredne nastave po godinama staža. Na temelju dobivenih statističkih podataka (*slika 36.*) kod učitelja geografije najveći broj ispitanika po 7 pripada u kategoriju od 5-15 godina staža (25%), odnosno 25-35 godina staža (25%) i ukopno čine (50%) svih ispitanika i prema tome je za očekivati da već imaju određena iskustva u provođenju terenske nastave. Vrlo visok postotak mladih učitelja od 1-5 godina staža njih 6 (21,43%) ukazuje da je dobna struktura učitelja geografije Koprivničko-križevačke županije dosta povoljna. Ako usporedimo podatke o godinama staža u razrednoj nastavi iz ove dvije škole onda je ona još povoljnija u odnosu na učitelje geografije. Najveći broj ispitanika njih 11 pripada skupini od 5-15 godina staža što čini (34,4%), zatim 9 učitelja od 1-5 godina staža (28,1%), a samo 1 učitelj (3,1%) više od 35 godina radnog staža. Ovdje je dobna struktura još povoljnija nego kod učitelja geografije, a to je posljedica smijene generacija učitelja razredne nastave u zadnjih nekoliko godina. Od ukupnog broja ispitanika 60, 55 su žene, a 5 su muškarci i u ovom slučaju je potvrđena teza o prosvjeti kao „ženskim“ zanimanjem.

Godine staža	Geografija	%	R. nastava	%
1-5	6	21,43	9	28,13
5-15	7	25,00	11	34,38
15-25	4	14,29	5	15,63
25 -35	7	25,00	6	18,75
> 35	4	14,29	1	3,13
Ukupno	28	100,0	32	100,0

Tablica 2. Struktura učitelja geografije ŽSV-a Koprivničko-križevačke županije i učitelja razredne nastave Osnovne škole Grgura Karlovcana Đurđevac i Osnovne škole Kloštar Podravski prema godinama staža za školsku godinu 2015./2016

Slika 36. Grafički prikaz strukture učitelja geografije ŽSV-a Koprivničko-križevačke županije i učitelja razredne nastave Osnovne škole Grgura Karlovčana Đurđevac i Osnovne škole Kloštar Podravski prema godinama staža za školsku godinu 2015./2016.

2. Za koje razrede i koliko sati u vašim izvedbenim nastavnim planovima i programima ove školske godine imate planiranu terensku nastavu?

Razred	Geografija	%	Razred	R. nastava	%
5.	16	27,59	1.	14	25,93
6.	13	22,41	2.	15	27,78
7.	9	15,52	3.	14	25,93
8.	20	34,48	4.	11	20,37
Ukupno	58	100,00		54	100,0

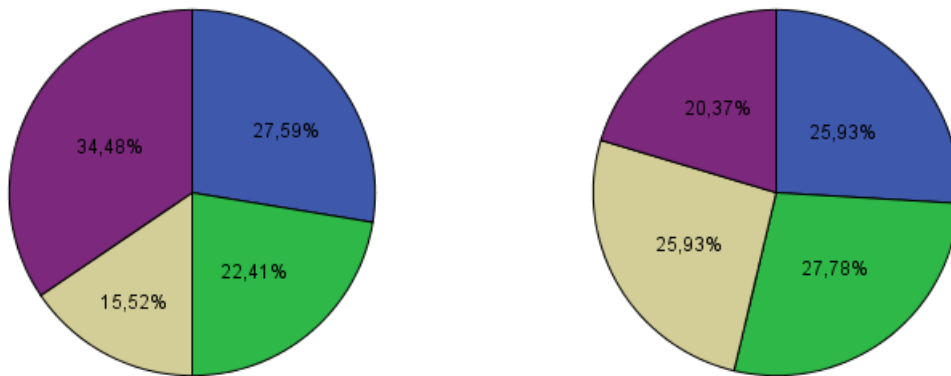
Tablica 3. Broj sati terenske nastave po razredima u INPP-ma u nastavi geografije i razredne nastave.

Iz Grafičkih podataka (slika 37.) može se zaključiti da postoje statistički značajne razlike u broju sati terenske nastave po razredima kod učitelja geografije i učitelja razredne nastave.

Učitelji geografije u ovom pitanju su izdvojili osmi razred s najvećim brojem planiranih sati njih 20 (34,48%) zatim slijedi peti razred 16 (27,59%), šesti 13 (22,41%), a najmanje sati terenske nastave planiraju za sedmi razred što je i logično s obzirom na nastavne sadržaje i većina učitelja je kod sedmog razreda stavila naturalno putovanje sedmih razreda tamo gdje su razrednici što se baš ne bi moglo smatrati klasičnom terenskom nastavom geografije, ali je dio izvanučioničke nastave. Zanimljivo je recimo tih (22,41%) učitelja u šestom razredu koji su se izjasnili za terensku nastavu s obzirom na nastavne sadržaje koji se uče Regionalna

geografija svijeta tako da je vrlo malo geografskih sadržaja moguće uklopiti u terensku nastavu geografije pa prema tome ona je uglavnom dio višetematske terenske nastave koja je vezana za sadržaje drugih predmeta.

Prema dobivenim statističkim podacima (slika 37.) može se zaključiti da učitelji razredne imaju planiran velik broj sati terenske nastave u svim razredima i da je raspodjela dosta ujednačena. Međutim najveći broj sati terenske nastave planirali su za drugi razred 15 učitelja (27,8%), zatim slijede prvi i treći razred po 14 učitelja (25,9 %), a najmanje učitelja se izjasnilo za četvrti razred samo 11 (20,4%). Tako veliki broj sati terenske nastave u razrednoj nastavi je sasvim logičan zbog nastavnih sadržaja prije svega prirode i društva koje je moguće realizirati na terenu, ali i iz drugih predmeta što učitelji u praksi i čine.

Slika 37. Grafički prikaz rezultata za broj sati terenske nastave po razredima u INPP-ma u nastavi geografije i razrednoj nastavi.

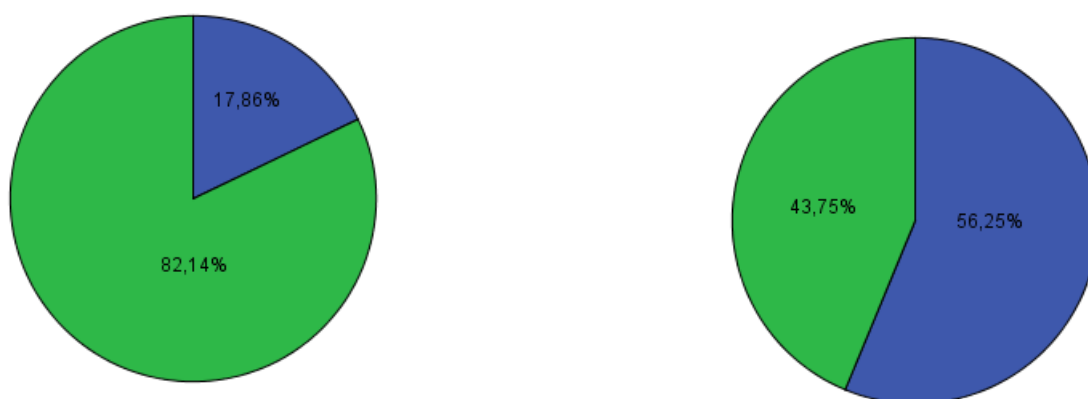
3. Smatrate li da je terenska nastava kao oblik nastave dovoljno zastupljena u vašem radu?

Zastupljenost terenske nastave	Geografija	%	R. nastava	%
dovoljna zastupljenost terenske nastave	5	17,86	18	56,25
nedovoljna zastupljenost terenske nastave	23	82,14	14	43,75
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 4. Zastupljenost terenske nastave u radu učitelja geografije i učitelja razredne nastave

U ovom pitanju učitelji su procjenjivali zastupljenost terenske nastave u svom radu. Iz *tablice 4.* moguće je uočiti da postoje različita mišljenja kod učitelja geografije i učitelja razredne nastave o zastupljenosti terenske nastave u njihovom radu. Naime velika većina učitelja geografije njih 23 (82,14%) smatra da je terenska nastava nedovoljno zastupljena u njihovom radu, a samo 5 učitelja (17,86%) smatra da je dovoljno zastupljena terenska nastava u njihovom radu. Ovim je potvrđena hipoteza o nedovoljnoj zastupljenosti terenske nastave u nastavi geografije, a razloge prije svega treba tražiti u nastavnim sadržajima recimo šestih i sedmih razreda u nastavi geografije koje je teško primijeniti na terenu.

Učitelji razredne nastave procjenjuju drugačije jer njih 18 (56,3%) smatra da je terenska nastava dovoljno zastupljena u njihovom radu, a 14 učitelja (43,8%) misli da je nedovoljno zastupljena terenska nastava u njihovom radu, iako su u drugom pitanju svi naveli veliki broj sati terenske nastave u svim razredima od 1-4. Kod učitelja razredne nastave hipoteza nije potvrđena o nedovoljnoj zastupljenosti terenske nastave u razrednoj nastavi. Svakako da učitelji razredne nastave u svojim nastavnim planovima i programima svih predmeta mogu znatno više nastavnih sadržaja realizirati na terenu nego učitelji geografije.

Slika 38. Grafički prikaz zastupljenosti terenske nastave u radu učitelja geografije i učitelja razredne nastave

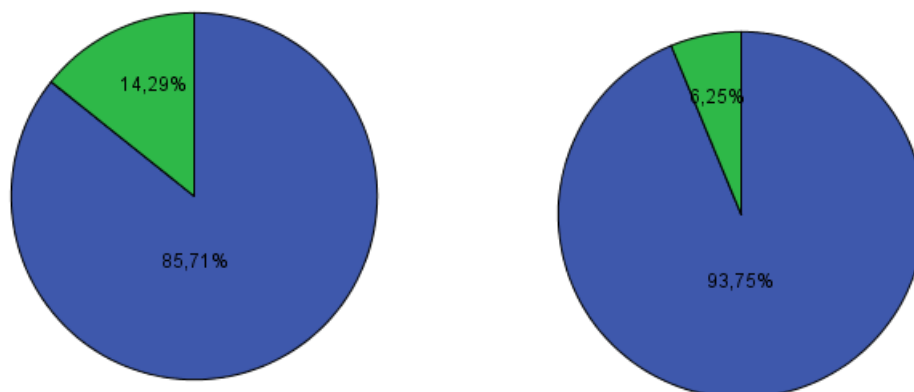
4. Izvodite li terensku nastavu onoliko koliko ste planirali izvedbenim nastavnim planovima i programima?

U ovom pitanju učitelji geografije i razredne nastave trebali su se izjasniti ostvaruju li planiranu terensku nastavu po INPP-ma. Podatci iz *tablice 5.* i *slika 39.* pokazuje sljedeće.

Realizacija terenske nastave u INPP-ma	Geografija	%	R. nastava	%
Realizirane terenske nastave	24	85,71	30	93,75
Nerealizirane terenske nastave	4	14,29	2	6,25
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 5. Zastupljenost realizirane i nerealizirane planirane terenske nastave u INPP-ma učitelja geografije i učitelja razredne nastave.

Da po tom pitanju o realizaciji planirane terenske nastave u INPP-ma učitelja geografije i učitelja razredne nastave nema velikih razlika kao na prethodnom pitanju. Većina učitelja se izjasnila u obadviije skupine da planiranu terensku nastavu i realiziraju. Kod učitelja geografije njih 24 (85,71%) realizira planiranu terensku nastavu, a samo 4 učitelja (14,29%) ne realizira planiranu terensku nastavu. Međutim učitelji razredne nastave u još većem broju njih 30 (93,8%) realizira svoju planiranu terensku nastavu, a samo 2 učitelja (6,3%) su se izjasnila da ne realiziraju planiranu terensku nastavu. Prema tome ono što učitelji planiraju to i ostvare tijekom školske godine i time ustvari pokazuju da terenskoj nastavi bez obzira koje vrste ona bila pridaju veliko značenje.

Slika 39. Grafički prikaz realizirane i nerealizirane planirane terenske nastave u INPP-ma učitelja geografije i učitelja razredne nastave.

Peto pitanje je povezano s prethodna dva pitanja o zastupljenosti i realizaciji terenske nastave i tu su učitelji trebali odgovoriti zbog kojih razloga nisu realizirali planiranu terensku nastavu. Od ukupnog broja ispitanika 60 njih 6 (10%) tablica 5. koji nisu realizirali planiranu terensku nastavu naveli su kao razloge financijske probleme, poteškoće u organizaciji ili

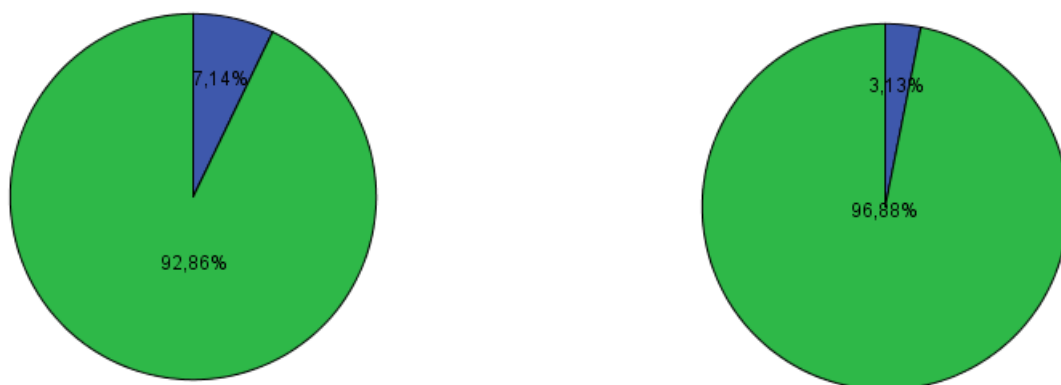
mali broj učenika, to se prije svega odnosi na male škole gdje zbog malog broja učenika i materijalni troškovi terenske nastave su znatno veći, neki pak kao razlog nerealiziranja terenske nastave navode mnogobrojnu papirologiju koju moraju odraditi, organizacijski problemi, nadoknada satova kada su na terenskoj nastavi...

6. Provodite li terensku nastavu isključivo vezano za sadržaje nastavnog plana i programa jednog predmeta ili je provodite u korelaciji s drugim predmetima i njihovim nastavnim planom i programom?

Sadržaji terenske nastave	Geografija	%	R. nastava	%
Samo sadržaji iz geografije	2	7,14	1	3,13
Sadržaji iz drugih predmeta	26	92,86	31	96,88
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 6. Sadržaji terenske nastave u geografiji i terenske nastave u razrednoj nastavi.

Još jedno od pitanja u kojima se učitelji geografije i razredne nastave gotovo u cijelosti slažu a odnosi se na sadržaje terenske nastave u INPP-ma. Učitelji koji izvode terensku nastavu u nastavi geografije u svom radu njih 26 (92,86 %) su odgovorili da terensku nastavu izvode u korelaciji s drugim predmetima, odnosno ne izvode je samo iz geografskih sadržaja (*tablica 6.*), a samo 2 učitelja (7,14%) izvode terensku nastavu isključivo iz geografskih sadržaja. Učitelji razredne nastave su se izjasnili još u većem broju njih 31 (96,9%) da terensku nastavu provode u korelaciji s drugim predmetima, a samo 1 učitelj (3,1%) provodi terensku nastavu koja je vezana samo za sadržaje jednog predmeta. Ovakav izbor učitelja razredne nastave je donekle i logičan jer oni sami mogu planirati terensku nastavu za svoj razred i najvažnija im je dobra suradnja s roditeljima dok učitelji geografije nailaze na razne zapreke u organizaciji same terenske nastave, pogotovo ako nisu razrednici onda u velikoj mjeri ovise o dobroj volji kolega i roditelja, a to onda otežava i samu realizaciju terenske nastave. Osim toga da bi lakše mogli organizirati terensku nastavu zato najčešće se uključuju s drugim predmetnim učiteljima i organiziraju višeteamsku terensku nastavu u kojoj vrlo malo sadržaja bude iz same geografije.

Slika 40. Grafički prikaz sadržaja terenske nastave u geografiji i terenske nastave u razrednoj nastavi

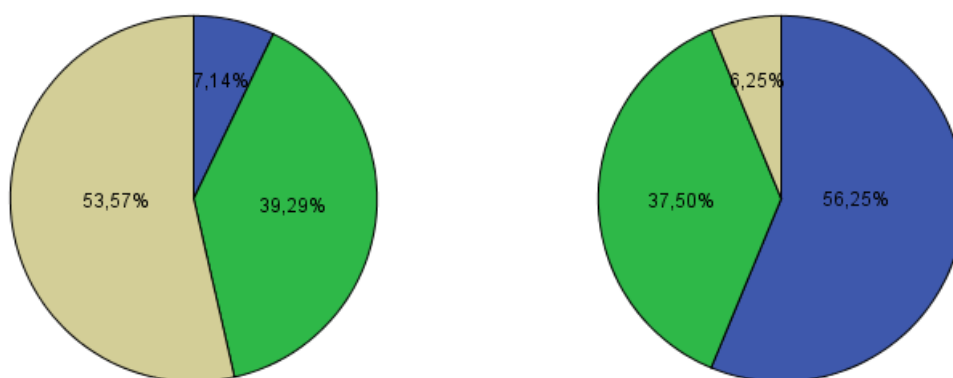
7. Koju vrstu terenske nastave prema trajanju najviše provodite?

Terenska nastava prema trajanju	Geografija	%	R. nastava	%
Terenski nastavni sat	2	7,14	18	56,25
Poludnevni terenski rad ili izlazak	11	39,29	12	37,50
Jednodnevni terenski rad ili izlazak	15	53,57	2	6,25
Višednevna terenska nastava	-	-	-	-
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 7. Zastupljenost terenske nastave prema trajanju u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

U ovom pitanju učitelji su trebali odrediti koju vrstu terenske nastave najviše provode s obzirom na trajanje. Prema prikupljenim podacima iz ankete najviše učitelja geografije odabralo je jednodnevni terenski rad ili izlazak, i to 53,57 % (tablica. 7, slika. 41), a 39,29% učitelja poludnevni terenski rad dok 7,14% učitelja primjenjuje terenski nastavni sat. Niti jedan učitelj nije odabrao višednevnu terensku nastavu jer ona zbog svoje složenosti oko organizacije i financiranja se vrlo rijetko izvodi. Višednevna terenska nastava se danas u predmetnoj nastavi provodi u obliku naturalnih putovanja, odnosno đačkih ekskurzija u kojima učitelji geografije sudjeluju samo kao razrednici, a sadržaji terenske nastave nisu isključivo vezani samo za geografiju. Kod učitelja geografije je potvrđena hipoteza da se najviše provodi jednodnevna terenska nastava što treba povezati sa prethodnim pitanjem gdje su se učitelji u većini slučajeva opredijelili za sadržaje iz drugih predmeta, a da bi to realizirali potrebno im je znatno više vremena od jednog sata ili poludnevnog izlaska na

teren. Međutim učitelji razredne nastave su se izjasnili njih 18 (56,3%) da prema trajanju terenske nastave najviše provode terenski nastavni sat što se najčešće odnosi na izlazak u okolicu škole. Poludnevni terenski rad ili izlazak provodi 37,5% učitelja razredne nastave dok jednodnevni terenski rad ili izlazak provodi 2 učitelja (6,3%). Višednevna terenska nastava ni u razrednoj nastavi nije odabrana. Prijašnjih godina učitelji razredne nastave na kraju četvrtog razreda su provodili višednevnu terensku nastavu pod nazivom „Škola u prirodi“ kojom su se upravo na terenu obrađivali ili utvrđivali nastavni sadržaji prirode i društva o Republici Hrvatskoj, međutim zbog financijskih razloga i mnogobrojnih administrativnih poslova odustalo se od provođenja ovog oblika terenske nastave u ove dvije osnovne škole. Hipoteza u ovom slučaju kod razredne nastave nije potvrđena, a razloge treba tražiti u dobi učenika i nastavnim sadržajima koje učitelji razredne nastave mogu realizirati kroz terenski nastavni sat, poludnevnim i dnevnim terenskim radom.

Slika 41. Grafički prikaz terenske nastave prema trajanju u nastavi geografije i u razrednoj nastavi

8. Koju vrstu terenske nastave prema opsegu najviše provodite?

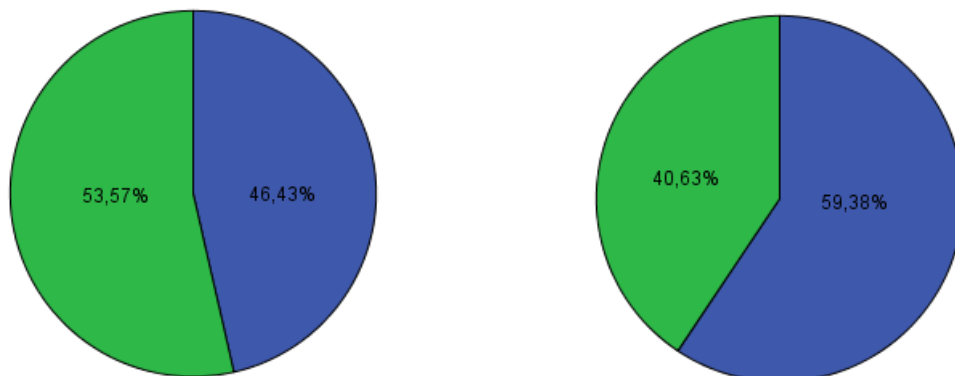
Terenska nastava prema opsegu	Geografija	%	R. nastava	%
Tematska terenska nastava (jedna tema)	13	46,43	19	59,38
Višetematska	15	53,57	13	40,63
Složena	-	-	-	-
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 8. Zastupljenost terenske nastave prema opsegu u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

Analizirajući dobivene podatke *slika 42.* za učitelje geografije potvrđena je hipoteza da je po opsegu u nastavi geografije najviše zastupljena višetematska terenska nastava što je i logično s obzirom da je većina učitelja u prethodnom pitanju odabrala jednodnevni terenski rad i da je terenska nastava vezana za sadržaje iz drugih predmeta. Tako 15 učitelja (53,57%) geografije provodi višetematsku nastavu, a 13 učitelja (46,43%) tematsku terensku nastavu gdje je zastupljena samo jedna određena tema što otprilike odgovara terenskom satu ili poludnevnom terenskom izlasku. Složenu terensku nastavu nije odabrao niti jedan učitelj geografije, jer zbog svoje složenosti ona se manje izvodi u osnovnim školama zbog potrebnog znanja učenika, a i potrebno je puno više vremena za njenu organizaciju te se ona više provodi u srednjim školama i na fakultetima.

Učitelji razredne nastave njih 19 (59,4%) su u skladu sa prethodnim pitanjem izabrali najvećim dijelom terenski nastavni sat većinom su zaokružili tematsku terensku nastavu kojom obrađuju samo jednu određenu temu. Preostali učitelji njih 13 (40,6%) izjasnili se za višetematsku terensku nastavu i time je odbačena hipoteza da je po opsegu višetematska nastava najzastupljenija vrsta terenske nastave u razrednoj nastavi. Složenu terensku nastavu ni kod učitelja razredne nastave nitko nije odabrao.

Slika 42. Grafički prikaz zastupljenosti terenske nastave prema opsegu u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

9. Za koji razred u izvedbenim nastavnim planovima i programima imate planirano najviše sati ili dana terenske nastave?

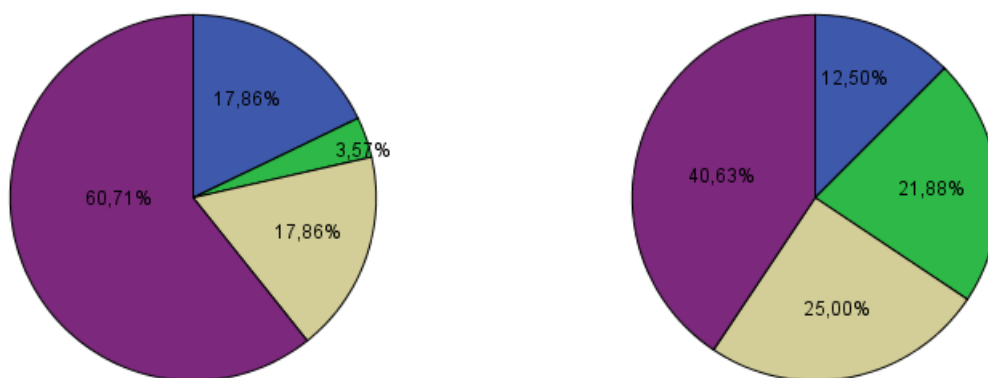
Razred	Geografija	%	Razred	R. nastava	%
5.	5	17,86	1.	4	12,50
6.	1	3,57	2.	7	21,88
7.	5	17,86	3.	8	25,00
8.	17	60,71	4.	13	40,63
Ukupno	28	100,00		32	100,0

Tablica 9. Razredi s najvećim brojem planiranih sati ili dana u INPP-ma u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

Najviše sati ili dana terenske nastave po razredima učitelji geografije imaju planirano za 8. razrede (tablica 9. slika 43.) i to 60,71 % što je više nego za sve ostale razrede. Jedan od razloga je i taj što se u 8 razredu uče nastavni sadržaji o Republici Hrvatskoj, zatim više jednodnevnih izleta i đačkih ekskurzije koje većina učitelja ubraja pod terensku nastavu. Peti i sedmi razredi su podjednako zastupljeni sa po 17,86% premda nastavni sadržaji u sedmom razredu iz geografije baš i ne omogućavaju terensku nastavu jer se obrađuju nastavni sadržaji o Europi pa su tu učitelji maturalna putovanja sedmih razreda stavili pod terensku nastavu. Međutim u petom razredu nastavni sadržaji pružaju učiteljima mogućnosti terenske nastave kao što su orijentacija u prostoru, reljef zavičaja, vode zavičaja, ekologija...

U razrednoj nastavi 13 učitelja (40,6%) izjasnilo se da je najveći broj sati terenske nastave planirano za četvrte razrede, zatim slijede treći razredi 8 učitelja (25%), potom 7 učitelja (21,7%) za druge razrede i najmanje planiranih sati je u prvom razredu samo 4 učitelja (12,5%). I kod odabira učitelja razredne nastave o najvećem broju planiranih sati ili dana terenske nastave baš u četvrtim razredima svakako važnost imaju nastavni sadržaji prirode i društva o Republici Hrvatskoj te uzrastu učenika koji opet kod prvih razreda je jedan od glavnih razloga o najmanjem broju planiranih sati terenske nastave.

Istraživanje je potvrdilo hipotezu o zastupljenosti najvećeg broja planiranih sati ili dana terenske nastave u INPP-ma u nastavi geografije za 8 razred, ali i u INPP-ma učitelja razredne nastave za 4 razrede.

Slika 43. Grafički prikaz razreda s najvećim brojem planiranih sati ili dana u INPP-ma u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

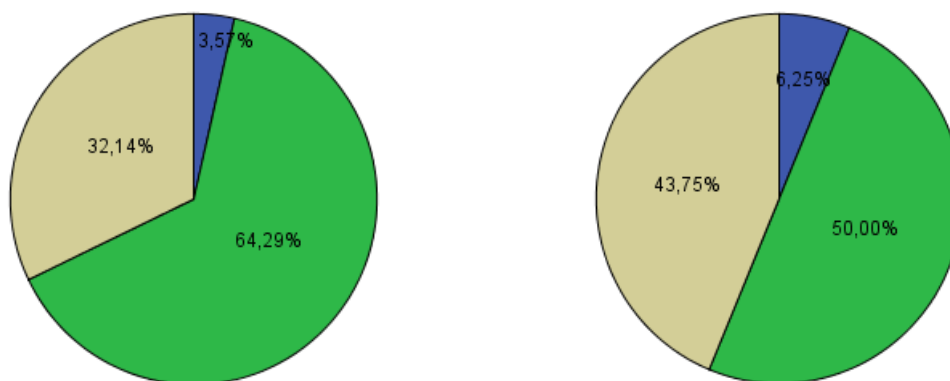
10. U kojoj mjeri smatrate da se terenskom nastavom stječu bolja (geografska) znanja i bolje usvajaju (geografske) vještine?

Kategorija	Geografija	%	R. nastava	%
Vrlo mala	-	-	-	-
Mala	-	-	-	-
Srednja	1	3,57	2	6,25
Velika	18	64,29	16	50,00
Vrlo velika	9	32,14	14	43,75
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 10. Mišljenja učitelja o važnosti terenske nastave za stjecanjem boljih (geografskih) znanja i usvajanjem boljih (geografskih) vještina kod učenika u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

U ovom pitanju učitelji su Likertovom ljestvicom od 1 do 5 procjenjivali važnost terenske nastave u stjecanju geografskih znanja i geografskih vještina kod učenika (slika 44.). Najveći broj učitelja geografije njih 18 (64,29%) smatra da je utjecaj terenske nastave veliki za usvajanje geografskih znanja i geografskih vještina kod učenika, 1 učitelj (3,57%) smatra da je taj utjecaj srednji, a 9 učitelja (32,14%) smatra da je utjecaj terenske nastave vrlo velik.

Učitelji razredne nastave također smatraju da je utjecaj terenske nastave u stjecanju znanja i vještina kod učenika velik 16 učitelja (50%), a 14 učitelja (43,8%) smatra da je taj utjecaj vrlo velik, a samo 2 učitelja (6,3%) smatra da je utjecaj terenske nastave osrednji. Iz svega ovoga može se zaključiti da učitelji procjenjuju po svome iskustvu koje su stekli u svom radu tijekom terenske nastave da ona doista ima velik i vrlo velik utjecaj na usvajane novih znanja i vještina kod učenika. Ovime je potvrđena hipoteza o velikom utjecaju terenske nastave u stjecanju znanja i usvajanju vještina kod učenika.

Slika 44. Grafički prikaz mišljenja učitelja o važnosti terenske nastave za stjecanjem boljih (geografskih) znanja i usvajanjem boljih (geografskih) vještina kod učenika u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

11. Kod provođenja terenske nastave, koje nastavne metode učenici koriste kako bi ostvarili cilj terenske nastave?

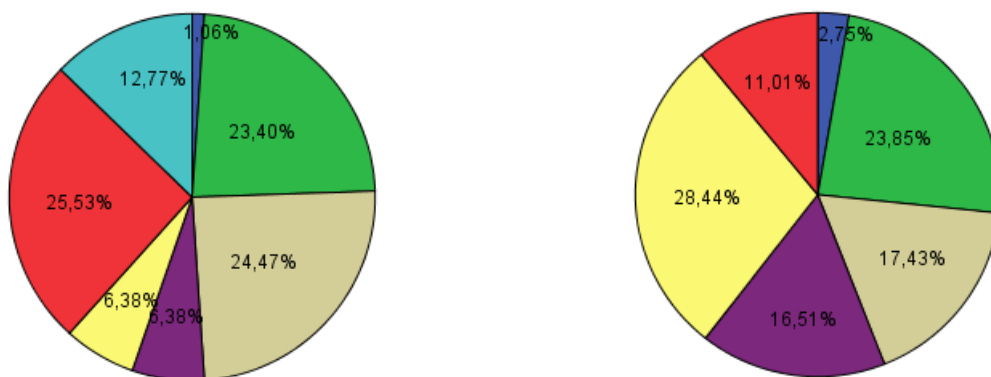
Kod odabira metoda koje učenici koriste u ostvarivanju ciljeva terenske nastave učitelji geografije odabrali su kao najzastupljeniju metodu promatranja zatim slijede fotografiranje i bilježenje (slika 45). Ove tri metode sa 73,4% daleko su zastupljenije od svih ostalih i vrlo su male razlike između njih.

Nastavne metode	Geografija	%	R. nastava	%
Anketiranje	1	1,06	3	2,75
Bilježenje	22	23,40	26	23,85
Fotografiranje	23	24,47	19	17,43
Kartiranje	6	6,38	-	-
Pisani rad	6	6,38	18	16,51
Promatranje	24	25,53	31	28,44
Skiciranje	12	12,77	12	11,01
Ukupno	94	100,00	109	100,0

Tablica 11. Zastupljenost nastavnih metoda u ostvarivanju ciljeva terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

Metoda promatranja kao najzastupljenija 25,53% sasvim je logičan odabir učitelja geografije jer svrha terenske nastave je promatranje prostora, zatim je slijedi metoda fotografiranja 24,47% koju učenici danas vrlo često i rado koriste na terenskoj nastavi zahvaljujući naprednoj tehnologiji i onda fotografije najčešće koriste za izrade plakata ili PowerPoint prezentacija. Treća po zastupljenosti metoda bilježenja 23,40% je vrlo bitna učenicima jer kroz vođenje dnevnika aktivnosti terenske nastave i bilježe niz drugih aktivnosti koje rade na terenu. Ostale metode slabije su zastupljene jer one su nešto složenije i zahtijevaju više vremena i pogodnije su za učenike starijih uzrasta. Najmanje zastupljena metoda koju učenici koriste po mišljenju učitelja je metoda anketiranja sa 1,06% i vrlo rijetko se primjenjuje u terenskom radu u nastavi geografije. Kod odabira metoda koje učenici koriste u ostvarivanju ciljeva terenske nastave učitelji razredne nastave su kao i

učitelji geografije izabrali kao najzastupljeniji metodu promatranja 28,4%, zatim metodu bilježenja 23,9%, a onda slijedi metoda fotografiranja 17,4% i one skupa čine 69,7% što potvrđuju navedenu hipotezu da su ove tri metode najzastupljenije koje učenici koriste u ostvarenju ciljeva terenske nastave. Drugačiji redoslijed triju najzastupljenijih metoda kod učitelja geografije i učitelja razredne nastave moguće je objasniti činjenicom da su učenici razredne nastave još mali i da nisu toliko osposobljeni za samostalno korištenje digitalne tehnologije kao učenici predmetne nastave, naročito sedmi i osmi razredi, ali zato više koriste metodu bilježenja, pisanog rada i anketiranja nego učenici u terenskoj nastavi geografije. Metoda kartiranja nije uopće zastupljena u odabiru učitelja razredne nastave što je i logično jer se ona u razrednoj nastavi i ne primjenjuje premda je vidljivo da je baš ni u nastavi geografije ne koriste puno iako bi po mom mišljenju trebala znatno biti zastupljenija u terenskoj nastavi, jer kartografska pismenost je dio funkcionalnog znanja koje je potrebno usvojiti u školi, a terenska nastava geografije to omogućava.

Slika 45. Grafički prikaz zastupljenosti metoda u ostvarivanju ciljeva terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

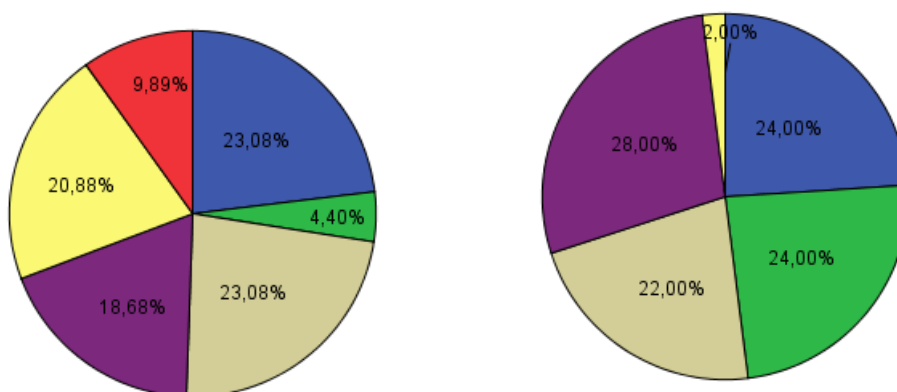
12. Na koji način vrednujete terensku nastavu?

Način vrednovanja	Geografija	%	R. nastava	%
Izrada plakata	21	23,08	24	24,00
Ocjenjivanje dnevnika aktivnosti	4	4,40	24	24,00
PowerPoint prezentacija	21	23,08	22	22,00
Praćenje učenikova rada na terenu	17	18,68	28	28,00
Radni listići	19	20,88	2	2,00
Usmeno izražavanje	9	9,89	-	-
Ukupno	91	100,00	100	100,0

Tablica 12. Način vrednovanje terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

U vrednovanju terenske nastave učitelji geografije su istaknuli da najčešće koriste izradu plakata 23,08% i izradu PowerPoint prezentacija 23,08%, zatim vrednuju radne listiće sa 20,88% kojim provjeravaju usvojenost učenčkih znanja o terenskoj nastavi, onda praćenje učenikova rada na terenu 18,68%, a najmanje vrednuju kroz usmeno izražavanje 9,89% i ocjenjivanje dnevnika aktivnosti koji zahtijeva puno vremena da bi se sve pročitalo i ocijenilo pa s toga učitelji vjerojatno vrlo malo i koriste ovaj način vrednovanja terenske nastave. Smatram da bi vrednovanje učenikova rada na terenu trebao biti znatno zastupljeniji jer sam način rada i sudjelovanje učenika u svim aktivnostima tijekom terenske nastave treba vrednovati i upravo terenska nastava je zbog učenika i treba biti usmjerena na učenika.

Za razliku od učitelja geografije koji su praćenje učenikova rada na terenskoj nastavi stavili tek na četvrto mjesto učitelji razredne nastave su ovaj način vrednovanja 28,0% istaknuli kao najvažniji jer učenik je u središtu događanja i vrlo bitno je kako on i na koji način sudjeluje u radu, a učitelj je tu samo kao mentor, moderator, koordinator koji pomaže i prati učenika. Dalje učitelji razredne nastave ističu kao vrlo važan način vrednovanja kroz izradu plakata i ocjenjivanje dnevnika aktivnosti sa po 24% i izradu PowerPoint prezentacija sa 22%. Zanimljivo je da za razliku od učitelja geografije vrlo malo koriste radne listiće u vrednovanju terenske nastave i usmeno izražavanje uopće ne primjenjuju tako da je to moguće povezati sa uzrastom učenika u razrednoj nastavi i da sami učitelji smatraju da ova dva načina vrednovanja nisu primjerena dobi učenika u razrednoj nastavi. U ovom pitanju učitelji su mogli nadopuniti neki svoj način vrednovanja osim ponuđenih, nekolicina ih navela kako pojedini učenici svojom kreativnošću na terenskoj nastavi izrađuju slikovnice, stripove i slično.

Slika 46. Grafički prikaz načina vrednovanja terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

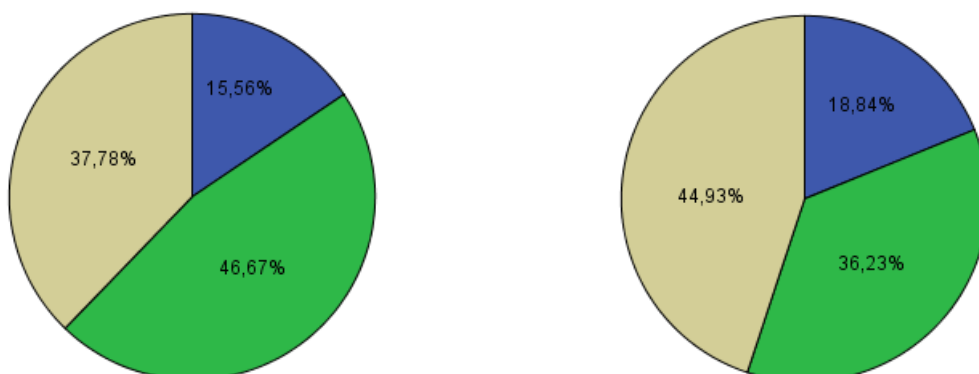
13. Na koji način vrednujete učenička postignuća terenske nastave?

U ovom pitanju učiteljima su ponuđena tri načina vrednovanja učeničkih postignuća na terenskoj nastavi uz mogućnost da navedu još od nekih načina koji koriste u vrednovanju. Učitelji geografije su istaknuli da najčešće vrednuju učenička postignuća na terenskoj nastavi kroz praktične radove njih 46,67% i na taj način provjeravaju koliko su učenici stekli znanja i vještina na toj terenskoj nastavi.

Način vrednovanja učenika	Geografija	%	R. nastava	%
Pisano ispitivanje	7	15,56	13	18,84
Praktični radovi	21	46,67	25	36,23
Usmeno ispitivanje	17	37,78	31	44,93
Ukupno	45	100,00	69	100,00

Tablica 13. Način vrednovanja učeničkih postignuća terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

Drugi način vrednovanja po zastupljenosti je usmeno ispitivanje 37,78 % kroz koje učitelji provjeravaju usvojenost nastavnih sadržaja koje su obrađivani na terenskoj nastavi. Najmanje učitelja 15,56% učenička postignuća vrednuje kroz pisano ispitivanje, jer se pisano ispitivanje najčešće provodi na redovnoj nastavi nakon obrađenih tematskih cjelina tako da u slučaju terenske nastave učitelji slabije koriste ovaj način vrednovanja. Smatram da je to dobro jer ionako naši učenici su izloženi vrlo čestim i smatram nepotrebnim pismenim ispitivanjima od glazbenog, vjeronauka pa do matematike, hrvatskog jezika... O nekim drugim načinima vrednovanja učeničkih postignuća nisu su se izjasnili. Kod učitelja razredne nastave (slika 47.) sasvim drugačiji je način vrednovanja učeničkih postignuća terenske nastave. Naime 44,93 % učitelja učenička postignuća vrednuje kroz usmeno ispitivanje i naglasak je time stavljen na sadržaje koji su učenici usvojili na terenu, premda veliki dio učitelja 36,23% smatra da su praktični radovi također važni u vrednovanju terenske nastave, dok 18,84% učitelja navodi pisano ispitivanje kao način vrednovanja rada učenika na terenskoj nastavi. Iz dobivenih podataka može se zaključiti da učitelji geografije preferiraju praktične radove, a učitelji razredne nastave usmeno ispitivanje kao način vrednovanja učeničkih postignuća terenske nastave. Hipoteza o usmenom i pisanom načinu vrednovanja učeničkih postignuća na terenskoj nastavi potvrđena je djelomično kod učitelja geografije usmeno kao druga po zastupljenosti, a kod učitelja razredne nastave usmeno ispitivanje kao najzastupljenija, drugi dio je odbačen o pisanom ispitivanju kao načinu vrednovanja.

Slika 47. Grafički prikaz način vrednovanja učeničkih postignuća terenske nastave u nastavi geografije i u razrednoj nastavi.

14. Gdje najčešće provodite terensku nastavu

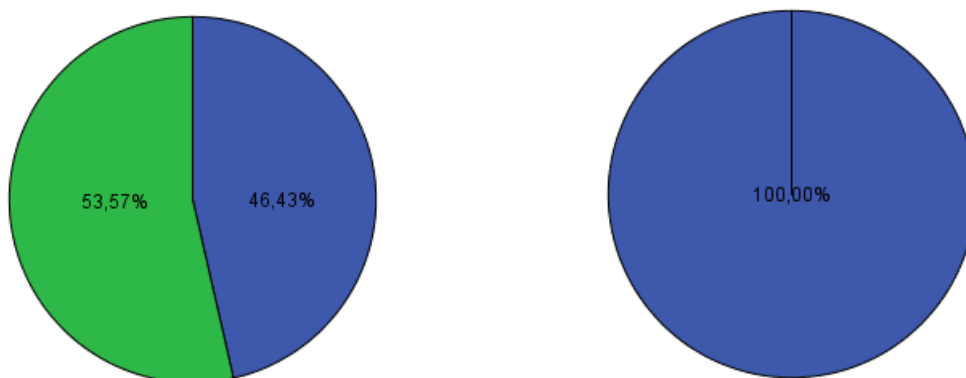
Provođenje terenske nastave	Geografija	%	R. nastava	%
Izvan Koprivničko-križevačke županije	13	46,43	-	-
Područje Koprivničko-križevačke županije	15	53,57	32	100,0
Ukupno	28	100,00	32	100,0

Tablica 14. Zastupljenost područja na kojima se provodi terenska terenske nastave geografije i razredne nastave.

Na pitanje gdje najčešće provodite terensku nastavu učitelji geografije njih 15 (53,57%) su se izjasnili da planiranu terensku nastavu provode na prostoru Koprivničko-križevačke županije, 13 učitelja (46, 43%) terensku nastavu provodi izvan naše županije. Terenska nastava koja se provodi na području naše županije uglavnom je po trajanju poludnevni terenski rad ili terenski sat i uglavnom se izvodi u petim i osmim razredima gdje se nastavni sadržaji mogu obrađivati ili ponavljati i utvrđivati na prostoru naše županije kao što su reljef, vegetacija, vode, kartografija... A terenska nastava koja se provodi izvan županije je uglavnom jednodnevna terenska nastava kao što je odlazak na Plitvička jezera, Kopački rit ili višednevna maturalna putovanja najčešće učenika sedmih razreda kao višednevna terenska nastava koja je po opsegu višetematska.

Za razliku od učitelja geografije koji veliki dio terenske nastave provode izvan Koprivničko-Križevačke županije učitelji razredne nastave su 100,00% zaokružili da terensku nastavu provode samo na području naše županije. To se sada može povezati sa onim njihovim izborom u 7. pitanju o vrsti terenske nastave po trajanju gdje su odabrali terenski nastavni sat i poludnevni terenski rad ili izlazak za što koriste bliža područja jer su im vrijeme i prijevoz bitni u realizaciji terenske nastave. Na temelju analize podataka potvrđena je hipoteza da većina učitelja geografije i razredne nastave terensku nastavu provodi na području Koprivničko-križevačke županije.

Slika 48. Grafički prikaz zastupljenosti područja na kojima se provodi terenska nastave geografije i razredne nastave.

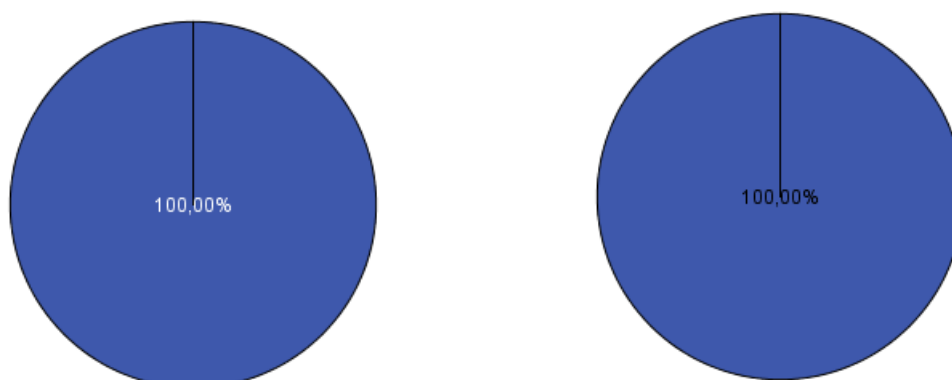
15. Postoje li na području naše županije pogodne lokacije za provedbu terenske nastave?

U ovom pitanju svih 60 anketiranih učitelja 100,00% se izjasnilo da na području Koprivničko-križevačke županije postoje pogodne lokacije za provođenje terenske nastave iz geografije i razredne nastave. Tome svakako doprinosi prirodno-geografska raznolikost naše županije koja se smjestila između rijeke Drave, Bilogore i Kalnika. Na tako malom prostoru postoje mnogobrojne lokacije koje su pogodne za provođenje terenske nastave. Među lokalitetima posebno treba istaknuti Đurđevačke peske, odnosno „hrvatsku Saharu“ na koju dolaze učenici i studenti i cijele Hrvatske pa i šire da bi proučavali fenomen pustinjskog reljefa u srcu Podravine.

Pogodne lokacije za terensku nastavu	Geografija	%	R. nastava	%
DA	28	100,00	32	100,00
NE	-	-	-	-
Ukupno	28	100,00	32	100,00

Tablica 15. Zastupljenost pogodnih lokacija za provođenje terenske nastave geografije i razredne nastave na području Koprivničko-križevačke županije

Kao nadopunu ovom pitanju učitelji su trebali navesti nekoliko lokacija koje su pogodne za terensku nastavu. Svakako da su Đurđevački pijesci najzastupljeniji, zatim slijedi rijeka Drava, jezero Čambina dio nekadašnje stare Drave, obronci Bilogore, Kalničko gorje, gradovi Koprivnica, Križevci i Đurđevac sa svojim kulturno-povijesnim spomenicima, gospodarskim subjektima poput Podravke, Belupa i mnogobrojne kulturne manifestacije poput Picokijade, Renesansnog festivala u Koprivnici... Kao važnost ovih lokaliteta učitelji su naveli upoznavanje zavičaja, njegove kulturne baštine i očuvanje tradicije kao bitnog obilježja ovog podravskog kraja.

Slika 49. Grafički prikaz zastupljenosti pogodnih lokacija za provođenje terenske nastave geografije i razredne nastave na području Koprivničko-križevačke županije.

16. Koji su po vašem mišljenju najveći problemi zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi? Poredajte ih od najvećeg prema najmanjem tako da brojem 1 označite najveći, a brojem 9 najmanji problem, ili ukoliko smatrate da osim navedenih postoje i drugi problemi.

Kao najveće probleme zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi geografije (tablica 16.) učitelji geografije su istaknuli tri problema a to su brojnost učenika, nedostatak novčanih sredstava i nedovoljna opremljenost škole potrebnim nastavnim

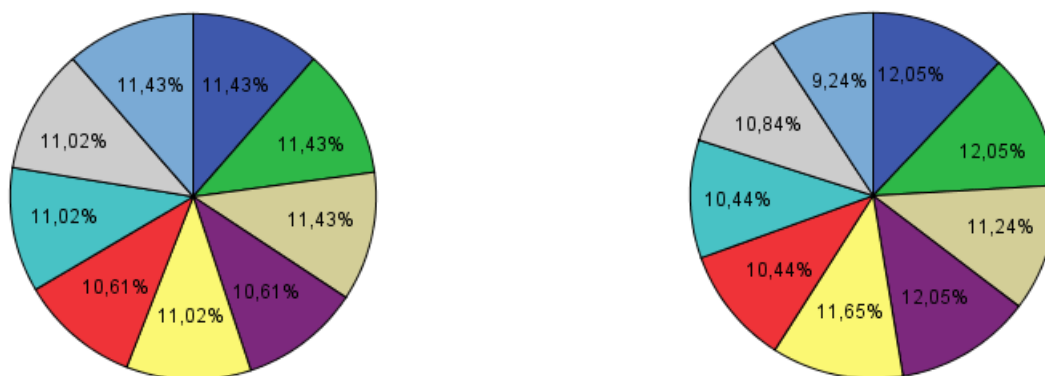
sredstvima i pomagalicima za provođenje terenske nastave. Problem brojnost učenika se prije svega odnosi na probleme koje imaju mnoge škole bilo velike ili male. Naime problem brojnosti učenika u velikim škola kada imate po četiri paralelke i tako veliki broj učenika jednostavno otežava rad na terenu i problemi oko prijevoza, a opet male škole s malim brojem učenika a takvih je nažalost sve više u našoj županiji poskupljuje troškove same terenske nastave. Financiranje je jedan od glavnih problema u neprovođenju terenske nastave jer nažalost svi troškovi su stavljeni na teret roditelja. Zato učitelji u provođenju terenske nastave u velikoj mjeri ovise o roditeljima i nastoje s njima ostvariti dobru suradnju. Treći kao najveći problem koji su učitelji istaknuli je opremljenost škole potrebnim nastavnim sredstvima i pomagalicima za provođenje terenske nastave iako se većinu potrebnih sredstva i pomagala za rad na terenskoj nastavi može svaki učitelj većim dijelom sam pripremiti. On je taj koji planira terensku nastavu prema tome i nastavna sredstva i pomagala koja mu trebaju. Roditelji po običaju manje-više sudjeluju u nabavci potrebnih materijala i pomagala za rad, samo je potrebno malo više međusobnog uvažavanja i razumijevanja između roditelja i učitelja. Nadalje ističu kao veće probleme organizacija satnice, dobivanje suglasnosti i vrijeme potrebno za organizaciju, a najmanjim problemom smatraju sigurnost i ponašanje učenika. Neke svoje konkretne probleme nisu navodili.

Kod učitelja razredne nastave također dva najveća problema su istaknuta brojnost učenika i novčana sredstva, a treći kao najveći problem naveli su ponašanje učenika. Ovaj problem naročito dolazi do izražaja ako na terensku nastavu recimo idu četiri paralelke učenika trećih razreda gdje imate preko devedeset učenika na nekom prostoru onda disciplina i ponašanje učenika postaje problem jer su to ipak djeca od desetak godina koja su još zaigrana i treba puno truda uložiti da se postigne radna atmosfera. Zato učitelji razredne nastave sve češće koriste terenski nastavni sat ili poludnevni terenski rad. Ako bi terensku nastavu izvodili samo sa svojim razredom opet to bitno utječe na financijske troškove. Sljedeće probleme koje su naveli su problemi oko organizacije satnice, opremljenost škole, vrijeme potrebno za organizaciju, a najmanjim problemima smatraju sigurnost učenika i dobivanje suglasnosti za terensku nastavu.

Problemi	Geografija	%	R. nastava	%
Brojnost učenika	28	11,43	30	12,05
Nedostatak novca	28	11,43	30	12,05
Nedovoljna opremljenost škole	28	11,43	28	11,24

Ponašanje učenika	26	10,61	30	12,05
Problemi oko organizacija satnice	27	11,02	29	11,65
Sigurnost učenika	26	10,61	26	10,44
Teškoće dobivanje suglasnosti	27	11,02	26	10,44
Vrijeme potrebno za organizaciju	27	11,02	27	10,84
Drugi problemi	28	11,43	23	9,24
Ukupno	245	100,00	249	100,0

Tablica 16. Mišljenja učitelja o najvećim problemima zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi geografije i razrednoj nastavi.

Slika 50. Grafički prikaz mišljenja učitelja o najvećim problemima zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi geografije i razrednoj nastavi.

U predzadnjem 17. pitanju anketnog upitnika učiteljima je ponuđeno da navedu svoje prijedloge koji bi po njima poboljšali kvalitetu terenske nastave i omogućili lakšu realizaciju. Kod učitelja geografije 10 (35%) nije dalo nikakav prijedlog dok ostalih 18 (64,28 %) učitelja naveli su neke konkretne prijedloge kao što su uključivanje županije i lokalne uprave u financiranje terenske nastave, smanjenje papirologije, uvođenje terenske nastave u nastavne planove i programe geografije kao dio redovne nastave. Zatim predlažu da terensku nastavu treba provoditi u neposrednoj blizini škole i tako smanjiti materijalne troškove, bolje osposobiti učitelje za rad na terenu, veća autonomija učitelja, a manji utjecaj ravnatelja u odabiru i provođenju terenske nastave, bolja suradnja škole i lokalne zajednice, bolje povezivanje škola na razini županije u organizaciji i realizaciji terenske nastave. Učitelji razredne nastave uglavnom navode slične prijedloge kao i učitelji geografije, ali neki još predlažu i aktivnije uključivanje roditelja u terensku nastavu, terenska nastava treba biti besplatna za sve učenike. Jedna učiteljica je predložila da se izvrši preraspodjela satnice

među predmetima u razrednoj nastavi, da se izvrše izmjene u nacionalnom okvirnom kurikulumu. Druga pak predlaže povećanje satnice prirode i društva te više educirati roditelje o važnosti promatranja svoje okoline i razgovora na temelju opažanja. Vrlo zanimljiv prijedlog je da škola kupi kombi ili bus kako bi riješili probleme prijevoza i najveći trošak terenske nastave. Iz svega navedenog može se zaključiti da učitelji imaju puno prijedloga samo kada bi netko to poslušao i uvažio njihove prijedloge bilo bi znatno manje problema u terenskoj nastavi i u školstvu općenito.

Zadnjim 18 pitanjem anketnog upitnika željelo se saznati na koji način učitelji uključuju učenike s posebnim potrebama u rad na terenskoj nastavi i koje oblike rada najčešće primjenjuju u radu s tim učenicima. Kod većine ispitanika odgovori su vrlo slični. Kao prvo imaju mali broj učenika s posebnim potrebama koji uglavnom imaju prilagođene programe u razrednoj nastavi najčešće iz matematike i hrvatskog jezika ili individualizirani program, dok učitelji geografije imaju još manje takvih učenika. Ali svi oni koji imaju učenike s posebnim potrebama aktivno ih uključuju u terensku nastavu prilagođavajući im aktivnosti prema njihovim sposobnostima. Isto tako svi oni koji rade s takvim učenicima nastoje ih uključiti u rad najčešće kroz grupni rad kako bi ti učenici aktivno sudjelovali i kako bi lakše razvijali socijalizacijske vještine kroz grupni rad. Nekoliko ispitanika ističe da posebno rade na senzibiliziranju razreda i pripremi samog učenika za terensku nastavu. Manji broj učitelja navodi da u terenskoj nastavi kod učenika s posebnim potrebama primjenjuje individualni rad i prilagođavaju radne listiće prema sposobnostima samog učenika.

5.5. Zaključak anketnog istraživanja

Anketni upitnik je anonimn i prema tome dobiveni podaci se mogu smatrati relevantnim Na temelju analize dobivenih podataka može se zaključiti da učitelji geografije smatraju da je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi geografije. Svi su proveli neki oblik i vrstu terenske nastave. U INPP-ma najzastupljeniji je jednodnevni terenski rad ili izlazak, najviše sati su planirali u osmim i petim razredima što je povezano s nastavnim sadržajima koji se uče u tim razredima. Znatno više izvode terensku nastavu u korelaciji s drugim predmetima, a kao razloge za nerealiziranje planirane terenske nastave navode najčešće nedostatak financijskih sredstava, poteškoće u organizaciji... Uglavnom je zastupljena višetematska terenska nastava i smatraju da terenska nastava ima veliki značaj u stjecanju geografskih znanja i vještina. Svjesni su da učenici na terenu uče promatranjem, opažanjem, istraživanjem jer učenici su puno više motivirani i lakše uče na terenu nego u učionici. Na terenu u ostvarivanju ciljeva terenske nastave najzastupljenije su metode promatranja,

fotografiranja i bilježenja. Smatram da je potrebno znatno više primjenjivati metode kartiranja i skiciranja koje baš nisu zastupljene, a pomoću njih se kod učenika razvija kartografska pismenost, jer u Švedskoj smatraju da je „nepismena“ osoba ona koja nema osnovna znanja o geografskoj karti i njenoj primjeni u svakodnevnom životu. Kod vrednovanja terenske nastave praćenje učenikova rada na terenu je nedovoljno zastupljeno i na taj način se ne prate učenička postignuća na terenskoj nastavi. Većinu terenske nastave učitelji provode na prostoru Koprivničko-križevačke županije i smatraju da postoje mnogobrojne pogodne lokacije koje je moguće povezati sa nastavnim sadržajima geografije naročito petih i osmih razreda te razredne nastave. Više sati terenske nastave za sedme i šeste razrede bi se moglo povezati kroz kulturnu baštinu, ekološke sadržaje, povijesne lokalitete poput, kulturnih manifestacija i slično. Najveće probleme zbog nedovoljne zastupljenosti terenske nastave u nastavi geografije učitelji ističu brojnost učenika, novčana sredstva i opremljenost škole, a najmanji problemi su sigurnost učenika i dobivanje suglasnosti. Nadalje učitelji su istaknuli mnogobrojne prijedloge kako poboljšati terensku nastavu i povećati njen udio u nastavi geografije kao prvo da bude besplatna za sve učenike, da bude dio redovne nastave, smanjenjem administracije, boljom suradnjom škole i lokalne uprave, osposobiti bolje učitelje za rad na terenu. Svi oni koji imaju učenike s posebnim potrebama aktivno ih uključuju u rad i to najčešće kroz grupni rad.

Iz analiziranih podataka za učitelje razredne nastave možemo istaknuti dosta sličnosti, ali i razlika u pogledu terenske nastave. Kao prvo učitelji razredne nastave imaju znatno više planiranih sati terenske nastave po svim razredima nego učitelji geografije i oni smatraju da je terenska nastava dovoljno zastupljena u njihovom radu. Tu svako treba istaknuti da učitelji razredne nastave su u povoljnijem položaju nego učitelji geografije i da im je lakše nastavne sadržaje iz više predmeta uključiti u terensku nastavu. Najviše provode terenski nastavni sat i tematsku terensku nastavu koje provode u okolici škole i na prostoru županije. Terensku nastavu najviše vrednuju kroz praćenje učenikova rada tijekom terenske nastave, a učenička postignuća vrednuju uglavnom kroz usmeno ispitivanje razgovorom o terenskoj nastavi što su vidjeli, zapamtili i doživljaje učenika o terenskoj nastavi. Ono što bi se moglo izdvojiti kao zajedničko kod učitelja geografije i učitelja razredne nastave o terenskoj nastavi je njihovo shvaćanje o velikom značenju terenske nastave koja doprinosi boljem usvajanju znanja i vještina kod učenika, slične metode koje primjenjuju učenici u realizaciji ciljeva terenske nastave, korelacija i sadržaji iz više predmeta, provođenje terenske nastave na području Koprivničko-križevačke županije, zajednički problemi novčana sredstva, brojnost učenika, slični prijedlozi za poboljšanje terenske nastave i aktivno uključivanje učenika s posebnim

potrebama u terensku nastavu. Iz svega ovoga može se zaključiti da su učitelji geografije i razredne nastave svjesni važnosti terenske nastave i da bez obzira na sve probleme i poteškoće ne odustaju od planiranja i provođenja terenske nastave.

6. ZAKLJUČAK

Geografija kao nastavni predmet koji se bavi proučavanjem prostora, ali i učenjem o prostoru omogućava učenicima da razvijaju geografska znanja i vještine. Terenskom nastavom geografije učenici stečena znanja u učionici mogu primijeniti na terenu kao što su orijentacija u prostoru, promatranjem i istraživanjem prostora, prikupljanjem podatka, primjenu geografske karte, izradu skica i slično. Učenici upoznaju prostor u kojem žive, odnosno zavičaj, potom domovinu gdje stječu prva životna iskustva i uče kako biti odgovoran prema sebi, drugima, ali i prostoru koji nas okružuje. Geografska znanja i vještine stječu se još u predškolskom odgoju, potom u nižim razredima kroz nastavni predmet Prirodu i društvo, a geografija kao nastavni predmet te vještine i znanja razvija od petog razreda osnovne škole. Važnost terenske nastave geografije istaknuta je u nacionalnim kurikulumima pojedinih europskih zemalja poput Velike Britanije, Slovenije, Češke, a naročito Švedske u kojoj se naglasak stavlja na geografske vještine poput kartografske pismenosti. Ovim radom potvrđena je hipoteza o važnosti terenske nastave u nastavi geografije i razredne nastave kod samih učitelja, ali i učenika u evaluacijskom anketnom upitniku radi lakšeg usvajanja nastavnih sadržaja. Međutim istaknuti su mnogobrojni problemi koji utječu na nedovoljnu zastupljenost terenske nastave u nastavi geografije, a to su financijska sredstava, organizacija nastave, mnogobrojna administracija, brojnost učenika i niz drugih poteškoća koje otežavaju provođenje terenske nastave. Kod učitelja razredne nastave terenska nastava znatno je zastupljenija u svim razredima nego kod učitelja geografije. Mnogobrojni problemi i glomazna administracija, te prevelika odgovornost koja je stavljena na pleća učitelja često je razlog zbog kojega učitelji izbjegavaju terensku nastavu. Problemi koji su navedeni kao poteškoće u organiziranju i realizaciji terenske nastave moguće je otkloniti uz malo više dobre volje lokalnih i državnih struktura koje su nažalost vrlo malo uključene u financiranje same terenske nastave. Roditelji sami financiraju terensku nastavu, a sve ostalo je na učiteljima koji organiziraju i provode terensku nastavu. Ovaj oblik nastave u geografiji trebao bi znatno više biti zastupljen u sklopu redovne nastavne od petog do osmog razreda, a da bi se to moglo ostvariti potrebno je promijeniti nastavne sadržaje iz geografije koji se sada uče. Novi prijedlog Nacionalnog kurikuluma iz geografije je na tom tragu, međutim bojim se da to ne bude još jedna papirnata reforma obrazovnog sustava koja nije zaživjela. Najveći problem koji se kod nas konstantno javlja je nedostatak Nacionalne strategije obrazovanja što uvjetuje česte promjene, ali bez nekakvih rezultata. Finska je izvrstan primjer kako jasna Nacionalna strategija u konačnici daje izvrsne rezultate. Terenska nastava u Finskoj je

besplatna za sve učenike jer troškove podmiruje lokalna uprava, a jednom godišnje terenska nastava se izvodi na terenu izvan zavičaja i nju financira država. Sve što je moguće obraditi izvan učionice učitelji provode kroz terensku nastavu. Učitelj ima veliku slobodu i isključivo se bavi samom terenskom nastavom, odnosno njenom pripremom i realizacijom na terenu, a ne administrativnim poslovima kao naši učitelji. Potrebno je osposobiti učitelje za provođenje terenske nastave kroz stručno usavršavanje i da učenje na terenskoj nastavi se temelji na istraživanju i otkrivanju prostora, te razvijanje ekološke svijesti kod učenika. Učenje u prostoru je jedan od važnih, ali nedovoljno zastupljeni oblik poučavanja izvan učionice koje učenicima omogućava kritičko promatranje, razumijevanje međusobne povezanosti prirode i ljudi, upoznavanje prirodne i kulturne baštine. Terenska nastava geografije od učitelja zahtijeva temeljitu didaktičko-metodičku pripremu, ali i pripremu učenika kako bi se ostvarili ciljevi terenske nastave. Evaluacijom terenske nastave se analiziraju ishodi učenja na terenskoj nastavi i ostvarenje postavljenih ciljeva. Motivacija učenika je vrlo važna za ostvarenje ciljeva terenske nastave i stoga učitelj je taj koji treba učenike motivirati, a to ostvaruje kroz pozitivnu i poticajnu radnu atmosferu u razredu, ali i na terenu. Dobra komunikacija između učitelja i učenika također je važna za uspješnost terenske nastave, jasna pravila ponašanja, te primjereni i razumljivi radni zadatci na terenu. Vrlo bitno je za motivaciju i pozitivnu radnu atmosferu na terenskoj nastavi aktivno uključiti učenike u odlučivanje i pripremu same terenske nastave. Učenici u dobro pripremljenoj i osmišljenoj terenskoj nastavi su vrlo motivirani i zainteresirani za rad, međusobno surađuju i potiču jedne druge na rad što je pokazao primjer terenske nastave učenika osmih razreda na Đurđevačkim pijescima i rijeci Dravi. Interdisciplinarni pristup učenju u terenskoj nastavi geografije omogućava učenicima i učiteljima povezivanje s drugim nastavnim predmetima i usvajanje novih znanja i vještina koje su neophodne u današnjem društvu. Razvoj socijalnih vještina kroz suradničko učenje, timski rad, međusobno pomaganje i uvažavanje se stječu terenskom nastavom geografije. Smatram da terenska nastava geografije u našem obrazovnom sustavu nema takvu važnost kao u Sloveniji ili Velikoj Britaniji gdje je ona u Nacionalnom kurikulumu geografije istaknuta kao bitna u osposobljavanju učenika za stjecanje životnih vještina i upoznavanje svijeta oko sebe. Teorijski izvori o terenskoj nastavi u Hrvatskoj su vrlo oskudni i zastarjeli naspram drugih zemalja što još jednom potvrđuje da je ovaj oblik nastave kod nas nedovoljno zastupljen i da su potrebne korijentne promjene kako bi se terenska nastava geografije, ali i ostalih predmeta unaprijedila i bila znatno zastupljenija u redovnoj nastavi

7. LITERATURA

Knjige:

1. Brazda, M. (1985). *Terenski rad i ekskurzije u nastavi geografije*. Zagreb: Školska knjiga.
2. *Brüning, L., Saum, T.*(2008). *Suradničkim učenjem do uspješne nastave*. Zagreb: Naklada Kosinj.
3. Cindrić, M., Milković, D., Strugar, V. (2010). *Didaktika i kurikulum*. Zagreb: IEP-D2.
4. Čudina-Obradović, M., Brajković, S. (2009). *Integrirano poučavanje*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište. Korak po korak,
5. Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko. Naklada Slap.
6. De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb, Školska knjiga
7. Greene, B. (1996). *Nove paradigme za stvaranje kvalitetnih škola*. Zagreb: Alinea.
8. Husanović-Pejnović, D.(2011). *Održivi razvoj i izvanučionička nastava u zavičajju*. Zagreb Školska knjiga
9. HNOS, (2006), *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
10. Jelavić, F. (2008). *Didaktika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
11. Klippert, H. (2001). *Kako uspješno učiti u timu*. Zagreb: Educa.
12. Krželj, B. (1987). *Korelacija geografije s ostalim nastavnim predmetima*. Zagreb: Školska knjiga
13. Lavrnja, I. (1998). *Poglavlja iz didaktike*. Rijeka: Pedagoški fakultet.
14. Matas, M. (1996). *Metodika nastave geografije*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
15. Matijević, M. (2000). *Učiti po dogovoru*, Zagreb: Birotehnika-CDO.
16. Matijević, M., Bognar, L. (2002). *Didaktika*, Zagreb: Školska knjiga.
17. Matijević, M., Radovanović, D. (2011). *Nastava usmjerena na učenika*, Zagreb: Školske novine.
18. Meyer, H. (2002). *Didaktika razredne kvake*. Zagreb: Educa.
19. Poljak, V. (1991). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Pološki Vokić, N., Sinčić Ćorić, D., Tkalac Verčić, A. (2013). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada u društvenim istraživanjima*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
21. Pranjić, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

22. Stevanović, M. (2001). *Didaktika*. Rijeka: Express digitalni tisak d.o.o.
23. Stevanović, M. (2002). *Škola i stvaralaštvo*. Labin: Media Desing
24. Skok, P. (2002). *Izvanučionička nastava*. Zagreb: Pedagoški servis
25. Šimleša, P. (1978). *Pedagogija*. Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
26. Tankersley, D. i sur., (2012). *Teorija u praksi. Priručnik za profesionalni razvoj učitelja razredne nastave*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak.
27. Vilić-Kolobarić, K. (2008) *Terenska nastava i suodnosi nastavnih sadržaja*. Đakovo: Tempo d.o.o.
28. Vujčić, V. (2013). *Opća pedagogija. Novi pristup znanosti o odgoju*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
29. Anđić, (2007). Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima. *Metodički obzori* 2. 1.
30. Balog, Ž. (2010). Terenska nastava u geografiji – primjer realizacije nastavnih sadržaja nastavne cjeline prirodna obilježja Republike Hrvatske u 4. razredu gimnazije na trodnevnoj terenskoj nastavi, *Geografski horizont* 56, 2.
31. Brazda, M. (1971). Terenska nastava geografije, *Pedagoški rad: časopis za pedagoška i kulturno-prosvjetna pitanja* 26, 1-2.
32. Brazda, M. (1972). Terenska nastava – jedna od osnovnih metoda u nastavi zemljopisa (uz primjer iz prakse), *Geografski horizont* 18, 1-2.
33. Brazda, M. (1973) . Terenska nastava zemljopisa u V. razredu (uz novi nastavni plan i program za osnovne škole), *Pedagoški rad: časopis za pedagoška i kulturno prosvjetna pitanja* 28, 9-10.
34. Čukelj, Z., 2009: Mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja o prirodnoj i kulturnoj baštini u osnovnim školama Republike Hrvatske, *Socijalna ekologija – časopis za ekološku misao i sociološki istraživanja okoline* 18, 3-4.
35. Liebl, D. (2009). Učimo putujući. *Napredak* 150 (1), 90-95.
36. Mihelčić, N. (2015). Geografija na prostem - terensko delo v pokrajini. *Metodički obzori* 10, 2.
37. Vuk, R., Vranković, B. 2009: Obrazovna postignuća učenika osmih razreda iz geografije u školskoj godini 2007./2008. i stavovi profesora geografije o poučavanju geografskih vještina, *Metodika* 10.

Internet izvori-on-line izvori i web stranice

1. Biruš, M. (2007). Terenska nastava geografije u osnovnoj školi – treba li ukinuti Sadašnje „maturalce“, *Geografija. hr*.
Dostupno na: <http://www.geografija.hr/author/mbirus/>, pristupljeno: 19.5.2015.
2. Brkić, A. (2012). *Problem prepoznavanja različnih učnih izidov v slovenskem visokoškolskem prostoru*. Dostupno na:
<http://www2.cmepius.si/files/cmepius/userfiles/dogodki/2012/U%C4%8Dni%20izidi/prezentacije/Alen%20Brki%C4%87.pdf>, pristupljeno: 5.6.2016.
3. Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. (1993). *Research methodology*. Dostupno na:
http://repository.upi.edu/1364/4/s_c0151_044728_chapter3.pdf, pristupljeno: 4.10.2015.
4. *Keeping up with curriculum changes in geography*. Dostupno na:
<http://www.geography.org.uk/resources/fieldwork/fieldworkandthenationalcurriculum/>, pristupljeno: 20.2.2016.
5. Kete, N. (2011). Diplomsko delo. *Geografija v šoli v naravi na primeru CŠOD Ajda* Univerza v Mariboru Filozofska fakulteta oddelek za geografiju, Maribor.
Dostupno na:
[https://www.google.hr/#q=Kete%2C+N.\(2011\).+Diplomsko+delo.+Geografija+v+šoli](https://www.google.hr/#q=Kete%2C+N.(2011).+Diplomsko+delo.+Geografija+v+šoli)
pristupljeno: 15.1.2016.
6. Kirsch, M. (2012). *Learning outcomes to build bridges in a transparent higher education structure*. Dostupno na:
<http://www2.cmepius.si/files/cmepius/userfiles/dogodki/2012/U%C4%8Dni%20izidi/prezentacije/Magda%20Kirsch.pdf>, pristupljeno: 5.6.2016.
7. Kovač, V., Kolić-Vehovec, S. (2008). *Izrada nastavnih programa prema pristupu temeljenom na ishodu učenja*. Priručnik za sveučilišne nastavnike, Sveučilište u Rijeci. Dostupno na:
<http://documents.tips/documents/prirucnik-ishodi-ucenja.htm>, pristupljeno: 4.6.2016.
8. Kovač, V. (2013). *Konstruktivno povezivanje ishoda učenja, nastavnih metoda i procjenjivanja*. Dostupno na: <http://katehetski.rinadbiskupija.hr/upload/Ishodi%20u%C4%8Denja.doc>, pristupljeno 5.6.2016.
9. Lazar, J. (2008). Diplomsko delo, *Terensko delo in priprave na maturo iz geografije*. Univerza v Ljubljani Filozofska fakulteta oddelek za geografiju. Ljubljana. Dostupno na: http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200807_jana_lazar.pdf, pristupljeno 15.1.2016.

10. Lončar-Vicković, S., Dolaček-Alduk, Z. (2009). *Ishodi učenja - priručnik za sveučilišne nastavnike*. Agencija za odgoj i obrazovanje. Dostupno na: http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5494:ishodi-uenja-prirunik&catid=498:materijali&Itemid=621, pristupljeno: 4.6.2016.
11. Marinović, M. (2011). *Nastava povijesti usmjerena prema kompetencijama i ishodima učenja*. Agencija za odgoj i obrazovanje. Dostupno na: <http://www.azoo.hr/images/Marinovic1.pdf>, preuzeto: 6.6.2016.
12. Marinović, M. (2013). *Kako oblikovati ishode učenja počevši od kraja*. Agencija za odgoj i obrazovanje. Dostupno na: http://os-vnazor-kc.skole.hr/upload/os-vnazor_kc/images/static3/665/File/Marinovic_Oblikovanje_obrazovnih_ishoda_II.pdf, pristupljeno: 4.6.2016.
13. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2013). *Primjena ishoda učenja*. Četvrta publikacija iz serije o Europskom kvalifikacijskom okviru (EQF). Dostupno na: <file:///C:/Users/racunal010/Downloads/knjizica%20o%20ishodima%20ucenja.pdf>, pristupljeno: 3.6.2016.
14. Ministrstvo Republike Slovenije za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo (2011). *Program osnovna šola, Geografija Učni načrt*, Ljubljana. Dostupno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_U/UN_geografija.pdf, pristupljeno: 15.1.2016.
15. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2015). *Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o izvođenju izleta, ekskurzija i drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti izvan škole*. Dostupno na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13924>, pristupljeno: 20.12.2015.
16. Prijedlog Nacionalnog kurikuluma nastavnog predmeta geografija (2016). Dostupno na: http://mzos.hr/datoteke/12-Predmetni_kurikulum-Geografija.pdf, pristupljeno: 20.3.2016.
17. Radanović, A. (2009). Diplomsko delo. *Terensko delo pri pouku družbe*. Univerza v Mariboru Pedagoška fakultete oddelek za razredni pouk, Maribor. Dostupno na: <https://dk.um.si/Iskanje.php?type=enostavno&lang=slv&niz=terensko+delo+po+pouk+u+dru%C5%BEbe&vir=dk&page>, pristupljeno: 15.2016.
18. Richardson, P. (2005). Long Live Fieldwork! The importance of fieldwork for early years and primary pupils. *Geographical Association*. Dostupno na:

- <http://www.geography.org.uk/resources/fieldwork/>, pristupljeno: 20.2.2016.
19. The Framework Educational Programme for Basic Education. Dostupno na:
<http://www.msmt.cz/areas-of-work/basic-education-1>, pristupljeno: 2.3.2016.
20. University of Warwick (2011). Learning outcomes. Dostupno na:
<http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/learningoutcomes.htm>,
pristupljeno: 4.5.2016.
21. Zupet, S. (2012). *Pomen terenskega dela v CŠOD za razvoj naravoslovnih kompetenc*. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru Fakulteta za naravoslovje in matematiko Oddelek za biologijo. Dostupno na:
<https://dk.um.si/Iskanje.php?type=napredno&lang=slv&stl0=Avtor&niz0=Sanja+Zupet>
,pristupljeno: 15.1.2016.
22. Year of Fieldwork:September 2015 – August 2016. Dostupno na
<http://www.field-studies-council.org/outdoorclassroom/yearoffieldwork.aspx>,
pristupljeno: 15.3.2016.

8. PRILOZI

Poštovane kolegice i kolege,

Ovim upitnikom želimo istražiti Vaše mišljenje o zastupljenosti terenske nastave u nastavi geografije u osnovnoj školi. Zanima nas kako procjenjujete značaj terenske nastave u radu s učenicima te koje nastavne metode rada su najzastupljenije. Istraživanje je anonimno.

Hvala za pomoć i suradnju.

1. Koliko godina staža imate u nastavi?

- a) 1-5
- b) 5-15
- c) 15-25
- d) 25-35
- e) >35

2. Za koje razrede i koliko sati u vašim izvedbenim nastavnim planovima i programima ove školske godine imate planiranu terensku nastavu? (*Moguće je više odgovora*)

- a) 5. r. _____ sati
- b) 6. r. _____ sati
- c) 7. r. _____ sati
- d) 8. r. _____ sati

3. Mislite li da je terenska nastava kao oblik nastave dovoljno zastupljena u vašem radu?

DA **NE**

4. Izvodite li terensku nastavu onoliko koliko ste planirali izvedbenim nastavnim planovima i programima?

DA **NE**

5. Ako je vaš odgovor u 4. pitanju bio „DA“ prijedite na 6. pitanje, a ako je vaš odgovor bio „NE“

navedite razlog za nerealiziranje terenske nastave.

---

6. Provodite li terensku nastavu isključivo vezano za sadržaje nastavnog plana i programa iz geografije ili je provodite u korelaciji s drugim predmetima i njihovim nastavnim planom i programom?

- a) samo sadržaji iz geografije
- b) sadržaji i iz drugih predmeta

7. Koju vrstu terenske nastave prema trajanju najviše provodite?

- a) terenski nastavni sat
- b) poludnevni terenski rad ili izlazak
- c) jednodnevni terenski rad ili izlazak
- d) višednevna terenska nastava

8. Koju vrstu terenske nastave prema opsegu najviše provodite?

- a) tematska terenska nastava (jedna tema)
- b) višetematska
- c) složena

9. Za koji razred u izvedbenim nastavnim planovima i programima imate planirano najviše sati ili

dana terenske nastave?

- a) 5. r.
- b) 6. r.
- c) 7. r.
- d) 8. r.

10. U kojoj mjeri smatrate da se terenskom nastavom stječu bolja geografska znanja i bolje usvajaju geografske vještine? (Broj 1 označava minimalnu, a broj 5 maksimalnu mjeru)

1   2   3   4   5

11. Prilikom provođenja terenske nastave, koje nastavne metode učenici koriste kako bi ostvarili

cilj terenske nastave? (Moguće je više odgovora)

- a) anketiranje
- b) bilježenje
- c) fotografiranje
- d) kartiranje
- e) pisani rad
- f) promatranje
- g) skiciranje

12. Na koji način vrednujete terensku nastavu? (Moguće je više odgovora)

- a) izrada plakata
- b) ocjenjivanje dnevnika aktivnosti
- c) PowerPoint prezentacija
- d) praćenje učenikova rada tijekom terenske nastave
- e) radni listići
- f) usmeno izražavanje
- g) drugi. Koji?

13. Na koji način vrednujete učenička postignuća terenske nastave? (Moguće je više odgovora)

- a) pisano ispitivanje

- b) praktični radovi
  - c) usmeno ispitivanje
  - d) drugi. Koji?
-

14. Gdje najčešće provodite terensku nastavu?

- a) izvan Koprivničko-križevačke županije
- b) na području Koprivničko-križevačke županije

15. Postoje li na području Koprivničko-križevačke županije pogodne lokacije za provedbu terenske nastave?

DA   **NE**

Navedite primjer/e i obrazložite njihovu važnost za provođenje terenske nastave: _____

_____

16. Koji su po vašem mišljenju najveći problemi zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi? Poredajte ih od **najvećeg** prema **najmanjem** tako da brojem **1** označite **najveći**, a brojem **9 najmanji** problem, ili ukoliko smatrate da osim navedenih postoje i drugi problemi.

- ___ brojnost učenika
- ___ nedostatak novčanih sredstava
- ___ nedovoljna opremljenost škole potrebnim nastavnim sredstvima i pomagalicama potrebnim za izvođenje terenske nastave
- ___ ponašanje učenika
- ___ problemi oko organiziranja satnice
- ___ sigurnost učenika
- ___ teškoća dobivanja suglasnosti
- ___ vrijeme potrebno za organizaciju
- ___ drugi.

17. Navedite svoje prijedloge vezano za terensku nastavu geografije.

18. Na koji način uključujete učenike s posebnim potrebama u terensku nastavu geografije i koje oblike rada najčešće primjenjujete u radu s učenicima.

Poštovane kolegice i kolege,

Ovim upitnikom želimo istražiti Vaše mišljenje o zastupljenosti terenske nastave u razrednoj nastavi u osnovnoj školi. Zanima nas kako procjenjujete značaj terenske nastave u radu s učenicima te koje nastavne metode rada su najzastupljenije. Istraživanje je anonimno.

Hvala za pomoć i suradnju.

1. Koliko godina staža imate u nastavi?

- a) 1-5
- b) 5-15
- c) 15-25
- d) 25-35
- e) >35

2. Za koje razrede i koliko sati u vašim izvedbenim nastavnim planovima i programima ove školske godine imate planiranu terensku nastavu? (*Moguće je više odgovora*)

- a) 1. r. _____ sati
- b) 2. r. _____ sati
- c) 3. r. _____ sati
- d) 4. r. _____ sati

3. Mislite li da je terenska nastava kao oblik nastave dovoljno zastupljena u vašem radu?

DA   **NE**

4. Izvodite li terensku nastavu onoliko koliko ste planirali izvedbenim nastavnim planovima i programima?

DA   **NE**

5. Ako je vaš odgovor u 4. pitanju bio „DA“ prijedite na 6. pitanje, a ako je vaš odgovor bio „NE“

navedite   razlog   za   nerealiziranje   terenske   nastave.

---

6. Provodite li terensku nastavu isključivo vezano za sadržaje nastavnog plana i programa jednog predmeta ili je provodite u korelaciji s drugim predmetima i njihovim nastavnim planom i programom?

- a) samo sadržaji iz jednog predmeta
- b) sadržaji i iz drugih predmeta

7. Koju vrstu terenske nastave prema trajanju najviše provodite?

- a) terenski nastavni sat
- b) poludnevni terenski rad ili izlazak

- c) jednodnevni terenski rad ili izlazak
d) višednevna terenska nastava
8. Koju vrstu terenske nastave prema opsegu najviše provodite?
- a) tematska terenska nastava (jedna tema)
b) višetematska
c) složena
9. Za koji razred u izvedbenim nastavnim planovima i programima imate planirano najviše sati ili dana terenske nastave?
- a) 1. r.
b) 2. r.
c) 3. r.
d) 4. r.
10. U kojoj mjeri smatrate da se terenskom nastavom stječu bolja znanja i bolje usvajaju vještine? (*Broj 1 označava minimalnu, a broj 5 maksimalnu mjeru*)
1	2	3	4	5
11. Prilikom provođenja terenske nastave, koje nastavne metode učenici koriste kako bi ostvarili cilj terenske nastave? (*Moguće je više odgovora*)
- a) anketiranje
b) bilježenje
c) fotografiranje
d) kartiranje
e) pisani rad
f) promatranje
g) skiciranje
12. Na koji način vrednujete terensku nastavu? (*Moguće je više odgovora*)
- a) izrada plakata
b) praćenje učenikova rada tijekom terenske nastave
c) radni listići
d) usmeno izražavanje
e) drugi. Koji?
-
13. Na koji način vrednujete učenička postignuća terenske nastave? (*Moguće je više odgovora*)
- a) pisano ispitivanje
b) praktični radovi
c) usmeno ispitivanje
d) drugi. Koji?
-

14. Gdje najčešće provodite terensku nastavu?

- a) izvan naše županije
- b) na području naše županije

15. Postoje li na području naše županije pogodne lokacije za provedbu terenske nastave?

DA   **NE**

Navedite primjer/e i obrazložite njihovu važnost za provođenje terenske nastave: _____

_____

16. Koji su po vašem mišljenju najveći problemi zbog kojih je terenska nastava nedovoljno zastupljena u nastavi? Poredajte ih od **najvećeg** prema **najmanjem** tako da brojem **1** označite **najveći**, a brojem **9 najmanji** problem, ili ukoliko smatrate da osim navedenih postoje i drugi problemi.

- ___ brojnost učenika
- ___ nedostatak novčanih sredstava
- ___ nedovoljna opremljenost škole potrebnim nastavnim sredstvima i pomagalima

potrebnim

- ___ za izvođenje terenske nastave
- ___ ponašanje učenika
- ___ problemi oko organiziranja satnice
- ___ sigurnost učenika
- ___ teškoća dobivanja suglasnosti
- ___ vrijeme potrebno za organizaciju
- ___ drugi.

17. Navedite svoje prijedloge u svrhu poboljšanja terenske nastave u razrednoj nastavi.

_____

18. Na koji način uključujete učenike s posebnim potrebama u terensku nastavu i koje oblike rada najčešće primjenjujete u radu s tim učenicima?

ANKETNI UPITNIK ZA EVALUACIJU TERENSKE NASTAVE

1. Učiti o svom zavičaju bilo je:

a) izrazito zanimljivo

b) zanimljivo

c) dosadno

d) izrazito dosadno

e) _____

2. Današnji način rada

a) pridonio je lakšem usvajanju nastavnih sadržaja

b) nije pridonio lakšem usvajanju nastavnih sadržaja

c) bolje naučim na satu u učionici

d) nije mi važan način i mjesto rada

3. Rad u skupini ocijeni ocjenom od 1 do 5 (1- izrazito volim, 5-uopće ne volim)

1 – izrazito volim

2 – volim

3 – nije mi važan oblik rada

4 – ne volim

5 – uopće ne volim rad u skupini

4. a) Danas mi se posebno svidjelo

_____

4. b) Danas mi se nije svidjelo

_____

5. Uбудuće bih želio/željela ovaj način rada

a) češće

b) rjeđe

c) da se više ne primjenjuje

6. Tvoj komentar _____

7. Označi kvačicom jednu od priloženih slika koja najbolje predočava tvoj komentar.

	Oduševljeno, toliko sam toga doživio/la i vidio/la.	
	Ugodno i zanimljivo iskustvo.	
	Nisam zadovoljan/a viđenim ni doživljenim.	